

Χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός στην Ελλάδα Σημασία, φορείς, και πρωτοβουλίες

Το παρόν πόνημα δημοσιεύεται με ευθύνη του Γενικού Γραμματέα του ΟΟΣΑ. Οι απόψεις που εκφράζονται και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται σε αυτό δεν αντανakλούν απαραίτητα τις επίσημες απόψεις των χωρών μελών του ΟΟΣΑ.

Το παρόν έγγραφο, καθώς και όλα τα δεδομένα και οι χάρτες που περιλαμβάνονται σε αυτό, δεν θίγουν το καθεστώς ή την κυριαρχία επί οιασδήποτε επικράτειας, την οριοθέτηση των διεθνών ορίων και συνόρων ή την ονομασία οιασδήποτε επικράτειας, πόλης ή περιοχής.

© OECD 2024

Η χρήση του παρόντος πονήματος, είτε σε ψηφιακή είτε σε έντυπη μορφή, διέπεται από τους Όρους και Προϋποθέσεις που βρίσκονται στη διεύθυνση <https://www.oecd.org/termsandconditions>

Το παρόν έγγραφο συντάχθηκε με την οικονομική αρωγή της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι απόψεις που εκφράζονται σε αυτό δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί ότι αντικατοπτρίζουν την επίσημη γνώμη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρακαλείστε να αναφέρετε την παρούσα δημοσίευση ως: ΟΟΣΑ (2024), Χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός στην Ελλάδα : Σημασία, φορείς και πρωτοβουλίες

Η παρούσα είναι ανεπίσημη μετάφραση. Παρόλο που έχει καταβληθεί κάθε προσπάθεια προκειμένου να υπάρχει αντιστοιχία με το πρωτότυπο κείμενο, η μόνη επίσημη μορφή είναι το αγγλικό κείμενο που διατίθεται στον δικτυακό τόπο του ΟΟΣΑ.

Πρόλογος

Ο ΟΟΣΑ συνιστά στις κυβερνήσεις να θεσπίσουν και να εφαρμόσουν εθνικές στρατηγικές για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό. Αυτές οι τεκμηριωμένες και συντονισμένες προσεγγίσεις αναγνωρίζουν τη σημασία του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού σε συνάρτηση με άλλες πολιτικές που προάγουν την οικονομική και κοινωνική ευημερία και παρέχουν ένα πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων φορέων. Ειδικότερα στην Ελληνική πραγματικότητα, τα υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού μπορούν να υποστηρίξουν τις δημόσιες πολιτικές κατά της υπερχρέωσης και των μη εξυπηρετούμενων δανείων (ΜΕΔ), και να βοηθήσουν τα άτομα να διαχειριστούν καλύτερα τους οικονομικούς τους πόρους μακροπρόθεσμα. Ως εκ τούτου, μπορούν να συμβάλουν στην αύξηση των επιπέδων οικονομικής ευημερίας τους καθώς και στην ανάπτυξη της κεφαλαιαγοράς στην Ελλάδα.

Η παρούσα έκθεση εκπονήθηκε στο πλαίσιο του έργου για την ανάπτυξη μιας εθνικής στρατηγικής χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού για την Ελλάδα. Συμβάλλει στην τεκμηρίωση και την ανάλυση για τον σχεδιασμό μιας τέτοιας στρατηγικής και θα πρέπει να αναγνωστεί σε συνδυασμό με την έκθεση για τα επίπεδα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα "Στοιχεία για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό ενηλίκων και νέων στην Ελλάδα", η οποία περιλαμβάνει τα αποτελέσματα δύο ερευνών που πραγματοποιήθηκαν για την αξιολόγηση των επιπέδων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού.

Στην παρούσα έκθεση παρουσιάζονται οι φορείς που εμπλέκονται άμεσα ή ενδιαφέρονται για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό, καθώς και οι πρωτοβουλίες για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό που υλοποιούνται επί του παρόντος στην Ελλάδα. Το περιεχόμενο της παρούσας έκθεσης και οι προκαταρκτικές εκτιμήσεις πολιτικής που διατυπώνονται θα φανούν χρήσιμες στους αρμόδιους παράγοντες της κυβέρνησης, των ανεξάρτητων αρχών, των φορέων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα και του ιδιωτικού τομέα, καθώς και στο κοινό.

Το παρόν πόνημα είναι αποτέλεσμα της συνεργασίας μεταξύ της Γενικής Γραμματείας Χρηματοπιστωτικού Τομέα και Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών της Ελλάδος¹, η οποία ζήτησε την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στο πλαίσιο του Προγράμματος Στήριξης Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων (SRSP), και του ΟΟΣΑ, ο οποίος έχει οριστεί ως εταίρος υλοποίησης του έργου. Οι δραστηριότητες στο πλαίσιο του έργου περιλαμβάνουν την καταγραφή των υφιστάμενων φορέων και δραστηριοτήτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα, τη μέτρηση των επιπέδων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού του ενήλικου και μαθητικού πληθυσμού της χώρας, και την ανάπτυξη μιας Εθνικής Στρατηγικής Χρηματοοικονομικού Εγγραμματισμού για την Ελλάδα.

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε με χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω του Εργαλείου υ Τεχνικής Υποστήριξης (ΕΤΥ) και σε συνεργασία με τη Γενική Διεύθυνση Υποστήριξης Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (DG REFORM). Η DG REFORM παρέχει στήριξη για την

¹ Πρώην Ειδική Γραμματεία Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους (μετονομάστηκε με το π.δ. 77/2023), εντός του Υπουργείου Οικονομικών (μετονομάστηκε με το π.δ. 82/2023).

εκπόνηση και την υλοποίηση διοικητικών και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που ενισχύουν την ανάπτυξη, κινητοποιώντας κονδύλια της ΕΕ και τεχνική εμπειρογνομosύνη, σύμφωνα με τα κριτήρια και τις αρχές που αναφέρονται στο Άρθρο 7 παρ. 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 2017/825. Ο γενικός στόχος του παρόντος Έργου είναι να συμβάλει στις θεσμικές, διοικητικές και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που στηρίζουν την ανάπτυξη στην Ελλάδα, σύμφωνα με το άρθρο 4 του Κανονισμού για τη θέσπιση ΕΤΥ².

Ο ΟΟΣΑ ξεκίνησε το έργο του για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό το 2002 και το 2008 δημιούργησε το Διεθνές Δίκτυο Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης του ΟΟΣΑ (INFE). Αναγνωρίζεται παγκοσμίως ως διεθνής ηγέτης στην ανάπτυξη μέσω πολιτικής, δεδομένων και έρευνας για τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση³.

Η παρούσα έκθεση συντάχθηκε από τον Andrea Grifoni υπό την επίβλεψη της Chiara Monticone, Senior Policy Analyst, και υπό την εποπτεία του Miles Larbey, Προϊσταμένου της Μονάδας Προστασίας, Εκπαίδευσης και Ενσωμάτωσης Καταναλωτών Χρηματοοικονομικών Προϊόντων και του Serdar Celik, Προϊσταμένου της Διεύθυνσης Κεφαλαιαγορών και Χρηματοπιστωτικών Ιδρυμάτων, στη Διεύθυνση Χρηματοοικονομικών και Επιχειρηματικών Υποθέσεων του ΟΟΣΑ. Υποστήριξη στη σύνταξη παρέιχαν οι Valeria Pelosi και Jennah Huxley, Project Assistants.

Στη σύνταξη της έκθεσης βοήθησε σημαντικά η υποστήριξη, τα στοιχεία και ο σχολιασμός που παρασχέθηκαν από τη Γενική Γραμματεία Χρηματοπιστωτικού Τομέα και Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) και τον Edouard Gomet, από τη Γενική Διεύθυνση Υποστήριξης Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (DG REFORM).

² Για επιπλέον πληροφορίες, βλ.: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/technical-support-instrument/technical-support-instrument-tsi_en

³ Για επιπλέον πληροφορίες, βλ.: www.oecd.org/financial/education/oecdinternational-network-on-financial-education.htm.

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος	3
Επιτελική σύνοψη	7
Κύρια πορίσματα και παρατηρήσεις	8
Η σημασία του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού για την Ελλάδα	8
Φορείς και παροχή χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού	9
Εισαγωγή	12
Στόχοι και διάρθρωση της έκθεσης	13
1 Χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός για τη στήριξη της οικονομικής ευημερίας του ατόμου και των ευρύτερων οικονομικών και κοινωνικοοικονομικών στόχων	16
Οικονομικές προοπτικές και επίπεδα ευημερίας	16
Πρόσφατες μακροοικονομικές εξελίξεις και προκλήσεις	16
Ποσοστά φτώχειας	20
Ο ρόλος των πολύ μικρών, μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων στην οικονομία	20
Πληθυσμιακές τάσεις	22
Μετάβαση σε μια πράσινη οικονομία	24
Το κόστος της κλιματικής αλλαγής για την Ελλάδα	24
Ο ρόλος του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην υποστήριξη της πράσινης μετάβασης και της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή	25
Το ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα	25
Οικονομικές απάτες	26
Χρηματοοικονομική εποπτεία και προστασία των καταναλωτών χρηματοοικονομικών προϊόντων	26
Συμμετοχή ατόμων και νοικοκυριών στις χρηματοπιστωτικές αγορές	27
Συνταξιοδοτικό σύστημα	32
Τυχερά παιχνίδια	35
Δεξιότητες ενηλίκων	37
2 Φορείς χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα	39
Δημόσιες αρχές και Κεντρική Τράπεζα	39
Αρμοδιότητες	40
Δράσεις	42
Ιδιωτικοί και μη κερδοσκοπικοί εμπλεκόμενοι φορείς	44
Χρήση κωδίκων δεοντολογίας κατά την υλοποίηση πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού	46

3 Πρωτοβουλίες για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό στην Ελλάδα	47
Επισκόπηση	48
Είδος δραστηριότητας χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού	48
Τρόποι εκπαίδευσης	48
Ομάδες-στόχοι	50
Περιεχόμενο	51
Παρακολούθηση και αξιολόγηση των πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού	51
Χρηματοοικονομική εκπαίδευση για νέους	55
Μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα	55
Πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού που προσφέρονται από εμπλεκόμενους φορείς	58
Περιεχόμενο των πρωτοβουλιών για μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	64
Φοιτητές ΑΕΙ	66
Λοιπές ομάδες-στόχοι	67
Άτομα που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της υπερχρέωσης	67
Τρίτη ηλικία	68
Πολύ μικρές, μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΠΜΜΜΕ)	70
Γυναίκες	71
Σύνολο πληθυσμού	72
4 Προσδοκίες των εμπλεκόμενων φορέων από μια Εθνική Στρατηγική Χρηματοοικονομικού Εγγραμματισμού για την Ελλάδα	73
Στόχοι και βασικές δράσεις	73
Ομάδες-στόχοι	75
5 Συμπεράσματα και σκέψεις για τη χάραξη πολιτικής	76
Χρήση του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού για τη συμπλήρωση και ενίσχυση των δημόσιων πολιτικών που είναι καθοριστικές για την ευημερία των ανθρώπων και τη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη στην Ελλάδα	76
Υποστήριξη της οικονομικής ένταξης, ιδίως των νέων ενηλίκων	77
Δημιουργία μηχανισμών συνεργασίας και διαλόγου	78
Αξιοποίηση των στοιχείων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού για τον εντοπισμό κενών και πιθανών τρωτών σημείων	78
Εξασφάλιση αποτελεσματικής παροχής προγραμμάτων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού και αντιμετώπιση των αναγκών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού των ευάλωτων ομάδων-στόχων που σήμερα δεν καλύπτονται επαρκώς	79
Ανάπτυξη κοινών εργαλείων πολιτικής για την υποστήριξη του σχεδιασμού και της αποτελεσματικής υλοποίησης	80
Ενθάρρυνση της έρευνας και της αξιολόγησης των πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού	80
Παραπομπές	82

Επιτελική σύνοψη

Η Ελλάδα έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο σε δείκτες όπως η αύξηση του ΑΕΠ, η ανεργία ή οι εξαγωγές μετά την οικονομική ύφεση που προκάλεσε η χρηματοπιστωτική κρίση και η κρίση δημόσιου χρέους (2009-2018). Χάρη στη στήριξη της κυβέρνησης και τις επενδύσεις, έχει ξεπεράσει με επιτυχία τόσο την κρίση του COVID-19 όσο και την αστάθεια που δημιούργησε ο επιθετικός πόλεμος της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας. Αυτές οι κρίσεις, εγείροντας κινδύνους για την οικονομία και δημιουργώντας νέες προκλήσεις για την ευημερία των πολιτών της, κατέδειξαν την ανάγκη να αυξηθεί η οικονομική ανθεκτικότητα του ελληνικού πληθυσμού.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Τράπεζας της Ελλάδος, ο ρυθμός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας το 2023 αναμένεται να διαμορφωθεί στο 2,2%, πολύ πάνω από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης, αλλά σημαντικά χαμηλότερα από το 2022 (Bank of Greece, Press Release, 2023). Η κατανάλωση και, κυρίως, οι επενδύσεις θα συνεχίσουν να συμβάλλουν θετικά στην ανάπτυξη, ενώ παραμένουν και φέτος οι ευνοϊκές προοπτικές για τον τομέα του τουρισμού, παρά τη συνεχιζόμενη αβεβαιότητα. Η προς τα άνω αναθεώρηση της πρόβλεψης για τον ρυθμό ανάπτυξης το 2023 έναντι προηγούμενων εκτιμήσεων οφείλεται στη μεταφερόμενη δυναμική (carryover effect) από το προηγούμενο έτος, με βάση την καλύτερη επίδοση της οικονομίας το 2022. Ενώ πολλοί δείκτες δείχνουν θετικές εξελίξεις, όπως η μείωση της ανεργίας, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και η αύξηση των εισοδημάτων, η Ελλάδα έχει τον υψηλότερο δείκτη μη εξυπηρετούμενων δανείων (8,7%, Δεκέμβριος 2022) στην ευρωζώνη (2,3%, Σεπτέμβριος 2022) και υψηλά επίπεδα φτώχειας, ιδίως μεταξύ των νέων και των νέων οικογενειών (Bank of Greece, Governor's Annual Report 2022, 2023). Η Ελλάδα θα μπορούσε επίσης να αξιοποιήσει τα υψηλά επίπεδα του μορφωτικού της επιπέδου για να βελτιώσει την επίδοσή της όσον αφορά τις δεξιότητες σε σύγκριση με τους ομολόγους της στον ΟΟΣΑ. Οι μαθητές και οι ενήλικοι υστερούν έναντι των συνομηλίκων τους στον ΟΟΣΑ σε διεθνείς συγκρίσεις (OECD, GREECE Key findings The Survey of Adult Skills, 2016) (OECD, OECD PISA 2018 Country Note - Greece , 2019) .

Οι πολιτικές και οι πρωτοβουλίες για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό μπορούν να αποτελέσουν μέρος της εργαλειοθήκης δημόσιων πολιτικών για να βοηθήσουν την Ελλάδα να αντιμετωπίσει αυτές τις προκλήσεις, να αυξήσει την οικονομική ευημερία και ανθεκτικότητα των πολιτών της, να υποστηρίξει τη σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος και να διασφαλίσει μια χωρίς αποκλεισμούς και βιώσιμη μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη (OECD, Recommendation of the Council on Financial Literacy, 2020).

Η παρούσα έκθεση επιχειρηματολογεί υπέρ της κατάρτισης πολιτικών και πρωτοβουλιών για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό στην Ελλάδα και υπέρ της υιοθέτησης μιας Εθνικής Στρατηγικής για τον Χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό ("Στρατηγική"). Χαρτογραφεί και περιγράφει τους φορείς που εμπλέκονται ή ενδιαφέρονται για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτικών και προγραμμάτων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού, καθώς και τις πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού που υλοποιούνται σήμερα στην Ελλάδα. Καταλήγει σε προτάσεις πολιτικής που θα συμβάλουν στην ενημέρωση για τον σχεδιασμό μιας εθνικής στρατηγικής για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό στην Ελλάδα. Τα πορίσματα της παρούσας έκθεσης βασίζονται σε υφιστάμενα δεδομένα και έρευνες και συμπληρώνουν τα δεδομένα που συλλέχθηκαν στο πλαίσιο του παρόντος έργου για τη μέτρηση των

επιπέδων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού των ενηλίκων και των νέων στην Ελλάδα (OECD, Evidence on financial literacy of adults and young people in Greece, 2023).

Κύρια πορίσματα και παρατηρήσεις

Η σημασία του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού για την Ελλάδα

Οι πολιτικές και οι πρωτοβουλίες για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό μπορούν να συμβάλουν στην οικονομική και κοινωνική ευημερία των ατόμων και των νοικοκυριών στην Ελλάδα, έχοντας παράλληλα θετικές επιπτώσεις στις κεφαλαιαγορές, τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα και τη συνολική οικονομία.

Τα υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού:

- Θα βοηθήσουν να αυξηθεί η **οικονομική ανθεκτικότητα** των ελληνικών νοικοκυριών και να προαχθεί μια καλύτερη κατανόηση του πώς οι αλλαγές στο οικονομικό και χρηματοπιστωτικό τοπίο επηρεάζουν τις ατομικές οικονομικές αποφάσεις και τα σχετικά αποτελέσματα. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό στο πλαίσιο της χρηματοπιστωτικής κρίσης και της κρίσης δημόσιου χρέους, της πανδημίας COVID-19, και προσφάτως των αυξανόμενων ποσοστών πληθωρισμού. Τα υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού μπορούν επίσης να βοηθήσουν τους καταναλωτές να κατανοήσουν καλύτερα τις αντιδράσεις της κυβέρνησης σε αυτούς τους κραδασμούς.
- Θα συμβάλουν στην υποστήριξη της ουσιαστικής **χρηματοοικονομικής ενσωμάτωσης** και της οικονομικής ευημερίας των ανθρώπων που πρόσφατα εντάχθηκαν στην οικονομία, ιδίως των νέων ενηλίκων (18-24).
- **Θα βοηθήσουν στη γενικότερη ευημερία** των ενηλίκων στην Ελλάδα, μειώνοντας τις αρνητικές ψυχολογικές συνέπειες των οικονομικών δυσχερειών και της υπερχρέωσης.
- Θα βοηθήσουν να προαχθεί μια **συνειδητή συμμετοχή στις κεφαλαιαγορές**, με επίγνωση των ευκαιριών και των κινδύνων που συνδέονται με τις αποταμιευτικές και επενδυτικές αποφάσεις, και βελτίωση της εμπιστοσύνης. Αυτό αναμένεται να συμβάλει στην κινητοποίηση ιδιωτικών αποταμιεύσεων για τη χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας, μεταξύ άλλων και για την πράσινη μετάβαση, ιδίως υπό το πρίσμα των αυξανόμενων ποσοστών αποταμίευσης των νοικοκυριών.
- Θα ενθαρρύνουν συμπεριφορές προϋπολογισμού και αποταμίευσης, ώστε να **αντιμετωπιστεί η υπέρμετρη εξάρτηση από τις πιστώσεις**, να κατανοηθούν οι επιπτώσεις των πιστωτικών συμβάσεων και να **διευκολυνθεί η διαχείριση του υφιστάμενου χρέους**, συμβάλλοντας έτσι στη μείωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων και της αφερεγγυότητας.
- Θα βοηθήσουν τους πολίτες να **κατανοήσουν τις πρόσφατες μεταρρυθμίσεις του δημόσιου συνταξιοδοτικού συστήματος** και, κατά περίπτωση, θα τους βοηθήσουν να κάνουν τις κατάλληλες επιλογές όσον αφορά τα διάφορα χαρτοφυλάκια επενδύσεων· θα τους δώσουν τις γνώσεις και τα εργαλεία για να εκτιμήσουν τις εισοδηματικές τους ανάγκες μετά τη συνταξιοδότηση και θα **προωθήσουν μια ενημερωμένη συμμετοχή σε επαγγελματικά και ιδιωτικά συνταξιοδοτικά προγράμματα**.
- Θα **συμβάλουν στην ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των διατάξεων για την προστασία των καταναλωτών χρηματοοικονομικών προϊόντων**, ενημερώνοντάς τους για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους.

Οι πολιτικές και οι πρωτοβουλίες για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό μπορούν επίσης να ωφελήσουν την ελληνική οικονομία και κοινωνία στο σύνολό της, καλύπτοντας τις ανάγκες των σχετικών ομάδων του πληθυσμού. Τα υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού:

- Θα βοηθήσουν τα **οικονομικά ευάλωτα άτομα και νοικοκυριά**, όπως εκείνα που απειλούνται από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, εκείνα που δεν μπορούν να τα βγάλουν πέρα, και εκείνα που έχουν ληξιπρόθεσμες οικονομικές υποχρεώσεις, όπως σε λογαριασμούς ΔΕΚΟ. Αυτοί οι άνθρωποι μπορούν να βοηθηθούν να αποκτήσουν καλύτερο έλεγχο της οικονομικής τους ζωής, να διαχειριστούν αποτελεσματικότερα τους πόρους, να αποφύγουν μη βιώσιμα χρέη και να ενημερωθούν σχετικά με το δίκτυο κοινωνικής ασφάλειας. Αυτό θα συμβάλει στη μείωση του ποσοστού των οικονομικά ευάλωτων.
- Θα διευκολύνουν την πρόσβαση των ιδιοκτητών πολύ μικρών, μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων (ΠΜΜΜΕ) στη χρηματοδότηση και θα αυξήσουν την ανθεκτικότητα των επιχειρήσεών τους, συμβάλλοντας έτσι στην υγεία της ελληνικής οικονομίας.
- Θα δώσουν στους **νέους** τις δεξιότητες που χρειάζονται για να θέσουν τα θεμέλια της οικονομικής τους ζωής και να εισέλθουν στην αγορά εργασίας, διευκολύνοντας την οικονομική τους ενσωμάτωση και εξασφαλίζοντας ότι γνωρίζουν τις ευκαιρίες και τους κινδύνους που συνδέονται με τα χρηματοπιστωτικά προϊόντα και τις συναφείς υπηρεσίες.
- Θα στηρίξουν την οικονομική ευημερία του αυξανόμενου ποσοστού των **ηλικιωμένων** στην Ελλάδα, βοηθώντας τους να διαχειριστούν το συνταξιοδοτικό τους εισόδημα υπό το πρίσμα της αύξησης του προσδόκιμου ζωής, να κατανοήσουν την ψηφιοποίηση των λιανικών χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών και να προστατευθούν από οικονομικές απάτες.
- Θα διευκολύνουν την κοινωνικοοικονομική ένταξη των **μεταναστών**, βοηθώντας τους να προσανατολιστούν και να ενταχθούν στο ελληνικό οικονομικό περιβάλλον.

Φορείς και παροχή χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού

Πολλοί εμπλεκόμενοι φορείς στην Ελλάδα κατανοούν τη σημασία του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού και έχουν αναπτύξει πρωτοβουλίες στον τομέα αυτό. Περισσότεροι από 30 δημόσιοι φορείς και οργανισμοί συνέβαλαν στην εκπόνηση της παρούσας έκθεσης, παρέχοντας στοιχεία, συμμετέχοντας στο workshop για τους εμπλεκόμενους φορείς που πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά τον Φεβρουάριο του 2022, και προσφέροντας πληροφορίες σχετικά με τις τρέχουσες και μελλοντικές δραστηριότητές τους.

Επτά δημόσιοι φορείς ή Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου ασχολούνται σήμερα με την παροχή χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού, μεταξύ των οποίων Υπουργεία, αρχές εποπτείας του χρηματοοικονομικού τομέα, ανεξάρτητοι οργανισμοί και η κεντρική τράπεζα. Επιπλέον, σχεδόν 20 οργανισμοί μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα ή από τον ιδιωτικό τομέα ασχολούνται ενεργά με πολιτικές ή πρωτοβουλίες για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό, μεταξύ των οποίων ΜΚΟ με εστίαση στην εκπαίδευση και φορείς του χρηματοπιστωτικού κλάδου.

Οι περισσότερες πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού επικεντρώνονται στην ενημέρωση ή την κατάρτιση, δηλαδή παρέχουν στους καταναλωτές στοιχεία, δεδομένα και πόρους, ή στοχεύουν στη διδασκαλία γνώσεων και δεξιοτήτων για οικονομικές έννοιες και για τη λήψη οικονομικών αποφάσεων, συχνά μέσω εξειδικευμένου προγράμματος σπουδών. Λιγότερες πρωτοβουλίες επικεντρώνονται στην ευαισθητοποίηση ή στην παροχή συμβουλών.

Η Στρατηγική θα μπορούσε να συμπληρώσει την ενημέρωση και κατάρτιση που παρέχεται σήμερα, αποβλέποντας στην ευαισθητοποίηση του πληθυσμού σχετικά με τη σημασία και τα οφέλη του υψηλότερου επιπέδου χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού, μεταξύ άλλων και μέσα από επικοινωνιακές καμπάνιες.

Οι πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού που υλοποιούνται σήμερα στην Ελλάδα χρησιμοποιούν ψηφιακά μέσα και εργαλεία, καθώς οι περισσότερες από αυτές υλοποιούνται μέσω ψηφιακών μέσων (27) ή με τη χρήση ψηφιακών εργαλείων στο πλαίσιο του παραδοσιακού τρόπου παροχής (15). Οι πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού υλοποιούνται στις περισσότερες

περιπτώσεις από το προσωπικό των οργανισμών των εμπλεκόμενων φορέων και/ή από κάποιον εταίρο (22 και 16 αντίστοιχα). Αυτό αποτελεί ένδειξη της προθυμίας να αξιοποιηθούν οι ευκαιρίες που προσφέρουν τα καινοτόμα κανάλια διανομής και του καλού επιπέδου επαγγελματισμού και εξειδίκευσης στην υλοποίηση πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων.

Όσον αφορά τις ομάδες-στόχους των πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού, οι περισσότερες απευθύνονται σε μαθητές μέσω του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος. Αυτό πλέον ενθαρρύνεται περαιτέρω από τη δυνατότητα παροχής χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στο πλαίσιο των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων (Skills Labs). Πρόκειται για εκπαιδευτικές ενότητες που εντάχθηκαν στο υποχρεωτικό πρόγραμμα σπουδών όλων των νηπιαγωγείων, των δημοτικών σχολείων και των γυμνασίων τον Σεπτέμβριο του 2021, εστιάζοντας στις κοινωνικές δεξιότητες, τις δεξιότητες ζωής και τις ψηφιακές δεξιότητες.

Θα μπορούσαν να γίνουν περισσότερα για να καλυφθούν οι ανάγκες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού σε ομάδες-στόχους του πληθυσμού που εμφανίζουν υψηλά επίπεδα οικονομικής ευπάθειας ή που έχουν ειδικές ανάγκες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού, καθώς δεν έχουν επί του παρόντος επαρκή και κατάλληλη πρόσβαση σε πόρους χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού.

Ζητήματα προς εξέταση για τον σχεδιασμό πολιτικών

Με βάση τις πληροφορίες που συλλέχθηκαν, τις συνομιλίες με τους εμπλεκόμενους φορείς και την έρευνα τεκμηρίωσης, είναι δυνατόν να προσδιοριστούν ορισμένοι τομείς για την εκπόνηση πολιτικών και πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα. Η αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων πολιτικής θα διευκολυνθεί από την υιοθέτηση μιας Εθνικής Στρατηγικής για τον Χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό σύμφωνα με τη Σύσταση του ΟΟΣΑ (OECD, Recommendation of the Council on Financial Literacy, 2020). Έτσι θα αναγνωρισθεί η σημασία του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στο υψηλότερο επίπεδο πολιτικής στην Ελλάδα, θα διευκολυνθεί ο θεσμικός συντονισμός και θα τεθούν μακροπρόθεσμοι στόχοι. Στα θέματα πολιτικής περιλαμβάνονται:

- **Χρήση πολιτικών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού για τη συμπλήρωση και ενίσχυση της αποτελεσματικότητας ή της εμβέλειας ευρύτερων δημόσιων πολιτικών** που είναι καθοριστικές για την ευημερία των ανθρώπων στην Ελλάδα και για την χωρίς αποκλεισμούς βιώσιμη ανάπτυξη της χώρας. Αυτές περιλαμβάνουν πολιτικές για την **ισχυροποίηση της κεφαλαιαγοράς στην Ελλάδα** (European Commission, A Capital Markets Union for people and businesses-new action plan COM(2020) 590 final, 2020), **αντιμετώπιση των επιπέδων υπερχρέωσης, ενίσχυση των δεξιοτήτων των νέων και των ενηλίκων**, συμπεριλαμβανομένων των ψηφιακών δεξιοτήτων (Government of Greece, Digital Transformation Strategy for 2020-2025, 2020), τη **μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού συστήματος**, καθώς και τη **μετάβαση σε μια πράσινη οικονομία**.
- Υποστήριξη της **χρηματοοικονομικής ενσωμάτωσης**, με ιδιαίτερη έμφαση στις ομάδες του πληθυσμού που μόλις πρόσφατα εισήλθαν στον επίσημο χρηματοοικονομικό τομέα, όπως οι νέοι ενήλικες.
- **Δημιουργία μηχανισμών μόνιμου διαλόγου και συνεργασίας για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό**. Η Ελλάδα προς το παρόν δεν έχει επίσημες συμφωνίες συνεργασίας ή κάποια διοικητική δομή, πλατφόρμα ή φόρουμ συζήτησης που να μπορεί να υποστηρίξει την αποτελεσματική και μακροπρόθεσμη συνεργασία μεταξύ των φορέων που εμπλέκονται στον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό, τόσο στον δημόσιο όσο και στον μη δημόσιο τομέα.
- **Αξιοποίηση των στοιχείων για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό προκειμένου να εντοπιστούν οι ελλείψεις και τα πιθανά τρωτά σημεία**. Οι έρευνες του ΟΟΣΑ σχετικά με τα επίπεδα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού των ενηλίκων, των ιδιοκτητών μικρών επιχειρήσεων και των μαθητών γυμνασίου/λυκείου που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του παρόντος έργου μπορούν να αξιοποιηθούν για τον σχεδιασμό νέων πρωτοβουλιών, την

αξιολόγηση και την αναθεώρηση του περιεχομένου και των στόχων των υφιστάμενων πρωτοβουλιών, αλλά και ως μέτρο σύγκρισης για τη μέτρηση της προόδου.

- **Διασφάλιση αποτελεσματικής παροχής προγραμμάτων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού και κάλυψη των αναγκών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού των ευάλωτων ομάδων-στόχων ή άλλων ομάδων-στόχων που επί του παρόντος δεν καλύπτονται επαρκώς.** Αυτό περιλαμβάνει καλύτερο συντονισμό στην προσφορά προγραμμάτων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στα σχολεία, και πληρέστερη κάλυψη των ευάλωτων ομάδων-στόχων. Στις ευάλωτες ομάδες περιλαμβάνονται οι νεότερες γενιές, ενήλικες από μειονεκτικό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο, άτομα που δυσκολεύονται να ανταποκριθούν στις δανειακές τους υποχρεώσεις πριν υπαχθούν σε διαδικασίες ρύθμισης οφειλών, άνεργοι, άτομα με αναπηρία, γυναίκες, ηλικιωμένοι, κάτοικοι αγροτικών περιοχών ή μετανάστες. Άλλες ομάδες-στόχοι μπορεί να είναι οι αυτοαπασχολούμενοι και οι επιχειρηματίες, καθώς και οι υφιστάμενοι και δυνητικοί μικροεπενδυτές.
- **Εκπόνηση εργαλείων πολιτικής για τη στήριξη του σχεδιασμού και της αποτελεσματικής παροχής χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης,** συμπεριλαμβανομένων των εθνικών πλαισίων βασικών ικανοτήτων, τα οποία θα μπορούσαν να βασιστούν στα πλαίσια χρηματοοικονομικών ικανοτήτων για ενήλικες και νέους στην ΕΕ (European Union/OECD, Financial competence framework for adults in the European Union, 2022; European Union/OECD, Financial competence framework for youth and children in the European Union (forthcoming), 2023; OECD, OECD/INFE Core Competencies Framework on Financial Literacy for Youth, 2015) και κατευθυντήριων γραμμών για τη συμμετοχή ιδιωτικών και μη κερδοσκοπικών φορέων στη χρηματοοικονομική εκπαίδευση (OECD, Recommendation of the Council on Financial Literacy, 2020).
- **Διευκόλυνση και ενθάρρυνση της αξιολόγησης των επιπτώσεων,** υποστηρίζοντας τη συλλογή τυποποιημένων πληροφοριών και την εφαρμογή κοινών προσεγγίσεων αξιολόγησης.

Εισαγωγή

Η συλλογή πληροφοριών και η περιγραφή των υφιστάμενων πρωτοβουλιών και των εμπλεκόμενων φορέων στο πεδίο του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη χάραξη μιας εθνικής στρατηγικής για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό, και ιδανικά διεξάγεται κατά τη φάση του σχεδιασμού της. Αυτή η φάση χαρτογράφησης μπορεί να συγκεντρώσει τις απόψεις των εμπλεκόμενων φορέων για τις τρέχουσες ανάγκες τους και τις ανάγκες του πληθυσμού, καθώς και για το μέλλον της πολιτικής και της πρακτικής του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού (OECD, OECD/INFE High-level Principles on National Strategies for Financial Education, 2012; OECD, Recommendation of the Council on Financial Literacy, 2020). Οι περισσότερες χώρες με εθνική στρατηγική έχουν προβεί σε χαρτογράφηση των υφιστάμενων πόρων, πρωτοβουλιών και εμπλεκόμενων φορέων που ασχολούνται ήδη με τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό (OECD, National Strategies for Financial Education OECD/INFE Policy Handbook, 2015), μέσω διαβουλεύσεων με τους εμπλεκόμενους φορείς και συλλογής στοιχείων, έρευνας τεκμηρίωσης, ή εθνικών συνεδρίων και workshops ανοικτών σε οργανισμούς με αρμοδιότητα ή ενδιαφέρον για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό.

Η χαρτογράφηση της παροχής χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε μέσω μιας εθνικής έρευνας μεταξύ φορέων που ασχολούνται με την έρευνα και την παροχή χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού. Το ερωτηματολόγιο της έρευνας διανεμήθηκε τον Δεκέμβριο του 2021 στους φορείς που ασχολούνται με τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό από τον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα καθώς και φορείς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, τους οποίους προσδιόρισε το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών και ο ΟΟΣΑ. Επελέγησαν βάσει κριτηρίων όπως ο δημόσιος/ρυθμιστικός τους χαρακτήρας, η αποδεδειγμένη τεχνογνωσία τους, η αφοσίωση και η αξιοπιστία τους στην ενασχόληση με θέματα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού ή η σημασία των δραστηριοτήτων τους για τους καταναλωτές.

Το ερωτηματολόγιο χαρτογράφησης ήταν δομημένο γύρω από τις ακόλουθες ενότητες:

- Η σημασία των πολιτικών και των πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα και η εξειδίκευση των εμπλεκόμενων φορέων
- Πρωτοβουλίες για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό
- Στοιχεία και δεδομένα
- Υφιστάμενες μορφές συνεργασίας
- Προσδοκίες των εμπλεκόμενων φορέων σχετικά με την εθνική στρατηγική για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό

Στην έρευνα απάντησαν τριάντα ένας φορείς από τον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα καθώς και φορείς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα (βλ. Παράρτημα Α. Οι ερωτηθέντες στην έρευνα χαρτογράφησης), με περισσότερες από 50 υποβολές που παρείχαν πληροφορίες για περισσότερες από 30 πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού. Τον Ιανουάριο του 2023 ζητήθηκε από τους ερωτώμενους φορείς να επικαιροποιήσουν τις απαντήσεις τους για να καλύψουν τυχόν εξελίξεις που σημειώθηκαν το 2022.

Τα προκαταρκτικά αποτελέσματα παρουσιάστηκαν και συζητήθηκαν σε μια εθνική διαδικτυακή ημερίδα που προλόγισε ο τότε Υπουργός Οικονομικών, κ. Χρήστος Σταϊκούρας, στις 25 Φεβρουαρίου 2022. Στην ημερίδα συμμετείχαν εκπρόσωποι από τις αρχές και τους οργανισμούς που απάντησαν στην

έρευνα, εμπειρογνώμονες από τη Γραμματεία του ΟΟΣΑ και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, καθώς και μέλη⁴ του Διεθνούς Δικτύου του ΟΟΣΑ για τη Χρηματοοικονομική Εκπαίδευση (ΟΟΣΑ/INFE⁵).

Στόχοι και διάρθρωση της έκθεσης

Η παρούσα έκθεση συμβάλλει στην τεκμηρίωση και την ανάλυση που απαιτούνται για τον σχεδιασμό μιας εθνικής στρατηγικής για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό στην Ελλάδα, μέσω της χαρτογράφησης των φορέων που εμπλέκονται σήμερα ή ενδιαφέρονται για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό, καθώς και των πρωτοβουλιών για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό που εφαρμόζονται στη χώρα. Θα χρησιμεύσει ως βάση για τον διάλογο ο οποίος θα οδηγήσει στον σχεδιασμό μιας Εθνικής Στρατηγικής για τον Χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό στην Ελλάδα.

Το παρόν έγγραφο συμπληρώνει την έκθεση "Στοιχεία σχετικά με τον Χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό ενηλίκων και νέων στην Ελλάδα" (OECD, Evidence on financial literacy of adults and young people in Greece, 2023), η οποία παρουσιάζει στοιχεία σχετικά με τα επίπεδα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού των ενηλίκων, συμπεριλαμβανομένων των ιδιοκτητών μικρών επιχειρήσεων και των μαθητών λυκείου, τα οποία προκύπτουν από ειδικές έρευνες στον ενήλικο πληθυσμό και στους μαθητές σχολείων που πραγματοποιήθηκαν το 2022. Η έρευνα για τους ενηλίκους διενεργήθηκε με τη χρήση μιας προσαρμογής της εργαλειοθήκης του ΟΟΣΑ/INFE 2022 για τη μέτρηση του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού και της ενσωμάτωσης (OECD, OECD/INFE TOOLKIT FOR MEASURING FINANCIAL LITERACY AND FINANCIAL INCLUSION 2022, 2022), ώστε να ανταποκρίνεται στις ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας, διατηρώντας παράλληλα τη συγκρισιμότητα με παρόμοιες οικονομίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που έχουν χρησιμοποιήσει την Εργαλειοθήκη. Η έρευνα για τους νέους διαμορφώθηκε ειδικά για το έργο, αξιοποιώντας την εμπειρία του ΟΟΣΑ και του τμήματος αξιολόγησης χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού του Προγράμματος Διεθνούς Αξιολόγησης Μαθητών του ΟΟΣΑ (PISA).

Η έκθεση διαρθρώνεται ως εξής:

- Στο Κεφάλαιο 1 παρουσιάζονται τα σχετικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας και των χρηματοπιστωτικών αγορών της, ο ρόλος που παίζουν οι πολύ μικρές, μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΠΜΜΜΕ) και κάποιες βασικές πληθυσμιακές τάσεις· στη συνέχεια περιγράφεται η συμμετοχή των ελληνικών νοικοκυριών στις χρηματοπιστωτικές αγορές και το ελληνικό συνταξιοδοτικό σύστημα, καθώς και το πώς συγκρίνεται διεθνώς η Ελλάδα όσον αφορά τις δεξιότητες των μαθητών και των ενηλίκων.
- Το Κεφάλαιο 2 περιγράφει τους φορείς που δραστηριοποιούνται στον τομέα του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού και ενημερώνει για την ύπαρξη αρμοδιοτήτων όπου υφίστανται.
- Το Κεφάλαιο 3 προσφέρει μια επισκόπηση της παροχής χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα, περιγράφοντας τις σχετικές πρωτοβουλίες, κυρίως για τους μαθητές.
- Το Κεφάλαιο 4 εξηγεί τις προσδοκίες των εμπλεκόμενων φορέων σχετικά με τη μελλοντική εθνική στρατηγική, όσον αφορά τους κύριους στόχους, τις βασικές δράσεις, τις ομάδες-στόχους προτεραιότητας και τους τομείς πολιτικής.

⁴ Στο workshop συνέβαλαν εκπρόσωποι από την Κεντρική Τράπεζα της Πορτογαλίας, το Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών της Πολωνίας και από το Museo del risparmio, από το Τορίνο της Ιταλίας, και το Cité de l'économie et de la monnaie (Citéco), από το Παρίσι της Γαλλίας.

⁵ Βλ. www.oecd.org/financial/education/oecd-international-network-on-financial-education.htm.

- Το Κεφάλαιο 5 περιλαμβάνει ζητήματα προς εξέταση για τη χάραξη και υλοποίηση πολιτικών. Αυτά τα ζητήματα πολιτικής θα συμπληρώσουν τις συστάσεις βάσει των αποτελεσμάτων από τη συλλογή δεδομένων για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό που περιλαμβάνονται στην έκθεση " Στοιχεία σχετικά με τον Χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό ενηλίκων και νέων στην Ελλάδα ".

Πλαίσιο 1. Ορισμοί που χρησιμοποιούνται στην παρούσα έκθεση

Χρηματοοικονομική εκπαίδευση: Η διαδικασία με την οποία οι καταναλωτές/επενδυτές χρηματοοικονομικών προϊόντων κατανοούν καλύτερα τα χρηματοοικονομικά προϊόντα, τις έννοιες και τους κινδύνους και, μέσω ενημέρωσης, καθοδήγησης ή/και αντικειμενικών συμβουλών, αναπτύσσουν τις δεξιότητες και την αυτοπεποίθηση ώστε να έχουν μεγαλύτερη επίγνωση των χρηματοοικονομικών κινδύνων και ευκαιριών, να κάνουν τεκμηριωμένες επιλογές, να γνωρίζουν πού να απευθυνθούν για βοήθεια, και να προβαίνουν σε άλλες αποτελεσματικές ενέργειες για τη βελτίωση της οικονομικής τους ευημερίας.

Χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός: ένας συνδυασμός χρηματοοικονομικής ευαισθητοποίησης, γνώσεων, δεξιοτήτων, στάσεων και συμπεριφορών απαραίτητων για τη λήψη ορθών οικονομικών αποφάσεων και εν τέλει για την επίτευξη οικονομικής ευημερίας.

Ψηφιακός χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός: ένας συνδυασμός γνώσεων, δεξιοτήτων, στάσεων και συμπεριφορών απαραίτητων για να γνωρίζουν οι πολίτες τις ψηφιακές χρηματοοικονομικές υπηρεσίες και τις ψηφιακές τεχνολογίες και να τις χρησιμοποιούν με ασφάλεια, έτσι ώστε να συμβάλλουν στην οικονομική τους ευημερία.

Οικονομική ανθεκτικότητα: η ικανότητα των ατόμων ή των νοικοκυριών να αντιστέκονται, να ανταπεξέρχονται και να ανακάμπτουν από αρνητικούς οικονομικούς κραδασμούς.

Εθνική στρατηγική για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό: μια εθνικά συντονισμένη προσέγγιση για τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση, που αποτελείται από ένα προσαρμοσμένο πλαίσιο ή πρόγραμμα, το οποίο:

- Αναγνωρίζει τη σημασία του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού - μέσω νομοθεσίας, όπου ενδείκνυται - και συμφωνεί την εμβέλειά του σε εθνικό επίπεδο, λαμβάνοντας υπόψη τις διαπιστωμένες εθνικές ανάγκες και ελλείψεις.
- Συνάδει με άλλες στρατηγικές που προάγουν την οικονομική και κοινωνική ευημερία, όπως εκείνες που εστιάζουν στη χρηματοοικονομική ενσωμάτωση και την προστασία των καταναλωτών χρηματοοικονομικών προϊόντων.
- Περιλαμβάνει συνεργασία με τους εμπλεκόμενους φορείς, καθώς και τον προσδιορισμό ενός εθνικού διευθύνοντος ή συντονιστικού οργάνου/συμβουλίου.
- Περιλαμβάνει την κατάρτιση οδικού χάρτη για την υποστήριξη της επίτευξης συγκεκριμένων και προκαθορισμένων στόχων εντός ορισμένου χρονικού διαστήματος.
- Παρέχει καθοδήγηση για τα επιμέρους προγράμματα που υλοποιούνται στο πλαίσιο της εθνικής στρατηγικής, προκειμένου να συμβάλλουν αποτελεσματικά και κατάλληλα στη συνολική στρατηγική.
- Περιλαμβάνει παρακολούθηση και αξιολόγηση προκειμένου να αποτιμάται η πρόοδος της στρατηγικής και να προτείνονται αναλόγως βελτιώσεις.

Οικονομική ευημερία: η οικονομική ευημερία είναι ο απώτερος στόχος του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού. Η οικονομική ευημερία λαμβάνει υπόψη τόσο αντικειμενικά όσο και υποκειμενικά στοιχεία και κάνει αναφορά σε διάφορες πτυχές, όπως:

- Να έχει κανείς τον έλεγχο των οικονομικών του, δηλαδή να μπορεί να πληρώνει εγκαίρως τους λογαριασμούς του, να μην έχει χρέη που δεν είναι διαχειρίσιμα και να μπορεί να τα βγάξει πέρα.
- Να έχει κανείς οικονομική ανθεκτικότητα σε απρόβλεπτες δαπάνες και έκτακτες ανάγκες. Όταν οι καταναλωτές έχουν αποταμιεύσεις, ασφάλιση υγείας και καλό πιστωτικό προφίλ, και όταν μπορούν να βασίζονται σε φίλους και συγγενείς για οικονομική βοήθεια, μπορούν να έχουν την ικανότητα να απορροφήσουν έναν οικονομικό κραδασμό.
- Να είναι σε θέση κανείς να επιτύχει οικονομικούς στόχους, όπως να εξοφλήσει το φοιτητικό του δάνειο εντός ορισμένων ετών ή να αποταμιεύσει ένα ορισμένο ποσόν οδεύοντας προς τη συνταξιοδότησή του και να είναι σε θέση να κάνει επιλογές που του επιτρέπουν να απολαμβάνει τη ζωή, όπως να πηγαίνει διακοπές, να απολαμβάνει κάποιες φορές ένα γεύμα έξω, να επιστρέψει στην εκπαίδευση για να αποκτήσει ένα ανώτερο πτυχίο ή να εργάζεται λιγότερο για να περνάει περισσότερο χρόνο με την οικογένειά του.

Πηγές: (OECD, Recommendation of the Council on Financial Literacy, 2020; OECD, OECD/INFE Guidance on Digital Delivery of Financial Education, 2022; OECD, OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy, 2020; OECD, G20/OECD-INFE Report on Supporting Financial Resilience and Transformation through Digital Financial Literacy, 2021)

1 Χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός για τη στήριξη της οικονομικής ευημερίας του ατόμου και των ευρύτερων οικονομικών και κοινωνικοοικονομικών στόχων

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται σχετικές πτυχές της ελληνικής οικονομίας, των χρηματοπιστωτικών αγορών της, των πληθυσμιακών τάσεων στην Ελλάδα, καθώς και οι δεξιότητες των νέων και των ενηλίκων που έχουν σημασία για τον σχεδιασμό πολιτικών και πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού. Εστιάζει κυρίως στις μακροοικονομικές εξελίξεις μετά τις επιπτώσεις της χρηματοπιστωτικής κρίσης και της κρίσης δημόσιου χρέους, στη συμμετοχή των ελληνικών νοικοκυριών στις χρηματοπιστωτικές αγορές, στο ελληνικό συνταξιοδοτικό σύστημα, καθώς και στις δεξιότητες από διεθνή προοπτική. Επισημαίνει πώς οι πολιτικές και οι πρωτοβουλίες για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό μπορούν να στηρίξουν την ατομική οικονομική ευημερία, ωφελώντας παράλληλα την ελληνική οικονομία στο σύνολό της.

Οικονομικές προοπτικές και επίπεδα ευημερίας

Πρόσφατες μακροοικονομικές εξελίξεις και προκλήσεις

Μολονότι η Ελλάδα έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο όσον αφορά την ανάκαμψη από τη χρηματοπιστωτική κρίση και την κρίση δημόσιου χρέους, εξακολουθεί να αντιμετωπίζει μια σειρά προκλήσεων, οι οποίες εντάθηκαν από τις επιπτώσεις της πανδημίας του COVID-19 και από τις συνέπειες του επιθετικού πολέμου της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας.

Η Ελλάδα βρίσκεται ακόμη σε φάση εξόδου από την οικονομική κρίση και την κρίση δημόσιου χρέους που έπληξε τη χώρα το 2008 και αποτέλεσε την αφετηρία μιας μακράς ύφεσης. Ενώ οι περισσότερες χώρες του ΟΟΣΑ επέστρεψαν στα προ της κρίσης επίπεδα ανάπτυξης του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ) έως το 2010 μετά την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2007-2008, η Ελλάδα το έκανε μόλις το 2017 (όταν η αύξηση του ΑΕΠ ήταν 1,3%) και το 2018 (2,2%). Μεταξύ 2008 και 2015, το πραγματικό ΑΕΠ συρρικνώθηκε κατά 26%, η ανεργία αυξήθηκε από 7,8% το 2008 σε μέγιστο ποσοστό 27,5% το 2013 και οι κοινωνικές συνέπειες της κρίσης επηρέασαν τους περισσότερους τομείς της

ελληνικής κοινωνίας με σοβαρές επιπτώσεις για την ευημερία τους, ιδίως σε τομείς όπως η υγεία ή η επισιτιστική ασφάλεια.

Όταν ξέσπασε η πανδημία του COVID-19, η χώρα βίωσε αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας και των εισοδημάτων, καθώς και αύξηση της εμπιστοσύνης χάρη στις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και τη δημοσιονομική αξιοπιστία. Τα επίπεδα ανεργίας μειώνονταν, ενώ το εγγυημένο εισόδημα και τα προγράμματα οικογενειακής στήριξης είχαν συμβάλει στη μείωση της φτώχειας. Ευνοϊκές παρέμεναν και οι εξελίξεις στην αγορά εργασίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι οικοί αξιολόγησης να αναβαθμίσουν την προοπτική για το δημόσιο χρέος της Ελλάδας και να επιστρέψει η χώρα στη διεθνή αγορά ομολόγων το 2017, με τις αποδόσεις των κρατικών ομολόγων να αγγίζουν το χαμηλότερο επίπεδό τους από την υιοθέτηση του ευρώ. Η Ελλάδα αντέδρασε στην πανδημία εφαρμόζοντας μια δέσμη μέτρων για την ενίσχυση του συστήματος υγείας, τη στήριξη των εισοδημάτων και της ρευστότητας και τη βοήθεια για την επανεκκίνηση των τομέων που επλήγησαν περισσότερο, όπως ο τουρισμός (OECD, OECD Economic Surveys: Greece 2020, 2020). Η οικονομία της Ελλάδας ανέκαμψε από την κρίση του COVID-19 το 2021, ενώ τα περισσότερα υγειονομικά μέτρα για τον περιορισμό εξάπλωσης του COVID-19 καταργήθηκαν από τον Μάιο του 2022.

Η ελληνική οικονομία αναπτύχθηκε δυναμικά κατά το πρώτο εξάμηνο του 2022 χάρη στην αύξηση των επενδύσεων, τη δημοσιονομική στήριξη και την ανάκαμψη των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, οι οποίες παρουσιάζουν διαφοροποίηση, αντανακλώντας την αυξανόμενη ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας (OECD, OECD Economic Surveys GREECE, 2023). Οι εισπράξεις από τον τουρισμό από τον Ιούνιο έως τον Αύγουστο του 2022 επέστρεψαν στο ιστορικά υψηλότερο επίπεδο του 2019, ενώ οι εισπράξεις από τη ναυτιλία το δεύτερο τρίμηνο του 2022 ξεπέρασαν την ίδια περίοδο του 2019 κατά 57% (OECD, 2022). Η ανάκαμψη οδήγησε σε αύξηση των δημόσιων εσόδων, μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος και επάνοδο του δείκτη δημόσιου χρέους προς ΑΕΠ στο επίπεδο που βρισκόταν όταν ξέσπασε η κρίση του COVID-19.

Αυτή η βελτιωμένη δημοσιονομική κατάσταση και η πρόοδος στις μεταρρυθμίσεις πολιτικής που συμφωνήθηκαν με τους Ευρωπαϊκούς θεσμούς οδήγησαν τον Αύγουστο του 2022 στην έξοδο από την "Ενισχυμένη Εποπτεία" μετά το πρόγραμμα χρηματοδοτικής στήριξης (OECD, OECD Economic Surveys GREECE, 2023). Ο αντίκτυπος του επιθετικού πολέμου της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας έγινε αισθητός κυρίως μέσω των εισαγωγών ενέργειας από τη Ρωσία, οι οποίες αντιστοιχούσαν στο 30% της συνολικής ενεργειακής κατανάλωσης της Ελλάδας, με τις τιμές της ενέργειας για τους καταναλωτές να αυξάνονται κατά 53% μέσα στο έτος έως τον Σεπτέμβριο του 2022.

Η δημιουργία θέσεων εργασίας επιβραδύνθηκε το 2023, καθώς η οικονομική ανάπτυξη αναμένεται να μετριαστεί από 6,1% το 2022 σε 2,2% το 2023 (OECD, 2023) (Βλ. Πίνακας 1.1). Παρά την ανάκαμψη του τουρισμού και τη συνεχιζόμενη δημοσιονομική στήριξη, η κατανάλωση αναμένεται να επιβραδυνθεί το 2023, καθώς συρρικνώνονται τα πραγματικά εισοδήματα και η αβεβαιότητα παραμένει αυξημένη.

Ο ετήσιος πληθωρισμός με βάση το δείκτη τιμών καταναλωτή ανήλθε σε 12% τον Σεπτέμβριο του 2022 (Hellenic Statistical Authority, PRESS RELEASE CONSUMER PRICE INDEX: September 2022, annual inflation 12.0%, 2022), πριν επιβραδυνθεί τον Οκτώβριο του 2022, καθώς υποχώρησαν οι τιμές της ενέργειας. Οι προβλέψεις για τον πληθωρισμό παραμένουν σε ιστορικά υψηλά επίπεδα, ιδίως στις κατασκευές, τις υπηρεσίες και το λιανικό εμπόριο. Η υποχώρηση των τιμών της ενέργειας αναμένεται να μειώσει τον πληθωρισμό και να στηρίξει την κατανάλωση το 2024. Η κυβέρνηση αντέδρασε αυξάνοντας τον κατώτατο μισθό κατά 2% τον Ιανουάριο και 7% τον Μάιο του 2022, πριν από την άνοδο των τιμών, καθώς και κατά 9,4% τον Μάρτιο του 2023. Εφαρμόζει μειώσεις στους φορολογικούς συντελεστές, στους συντελεστές των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης και στους περιοδικούς φόρους ακίνητης περιουσίας, και έχει ανακοινώσει περαιτέρω μέτρα για την αντιμετώπιση της αύξησης των τιμών της ενέργειας. Συγκεκριμένα, διέυρνε την πρόσβαση και αύξησε το επίπεδο των επιδοτήσεων για τις τιμές του ηλεκτρικού ρεύματος και των καυσίμων, παρείχε έκπτωση στο κόστος των καυσίμων με γενναιοδωρα

κριτήρια επιλεξιμότητας, και ενίσχυσε τις κοινωνικές παροχές για τα νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα (OECD, OECD Economic Outlook, Volume 2022 Issue 1 : Preliminary version, 2022).

Υπό τις συνθήκες αυτές, ο χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός μπορεί να συμβάλει στην αύξηση της οικονομικής ανθεκτικότητας των ελληνικών νοικοκυριών, δηλαδή της ικανότητάς τους να αντιστέκονται, να ανταπεξέρχονται και να ανακάμπτουν από αρνητικούς χρηματοοικονομικούς κραδασμούς (OECD, G20/OECD-INFE Report on Supporting Financial Resilience and Transformation through Digital Financial Literacy, 2021). Μπορεί να τα βοηθήσει να δημιουργήσουν τους χρηματοδοτικούς πόρους που χρειάζονται για να είναι προετοιμασμένα για αρνητικά σοκ και να μπορούν να τους κινητοποιήσουν όταν χρειαστεί, μέσω οικονομικά ανθεκτικών συμπεριφορών, όπως ο προϋπολογισμός, η αποταμίευση και η κατάλληλη χρήση των πιστώσεων. Ο χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός μπορεί επίσης να προωθήσει την καλύτερη κατανόηση του πώς οι αλλαγές στο οικονομικό και χρηματοπιστωτικό περιβάλλον, όπως τα υψηλότερα επίπεδα πληθωρισμού, έχουν αντίκτυπο στις ατομικές χρηματοοικονομικές αποφάσεις και τα συναφή αποτελέσματα και να βοηθήσει τους Έλληνες καταναλωτές να κατανοήσουν την αντίδραση της κυβέρνησης στις οικονομικές κρίσεις, διευκολύνοντας την εφαρμογή των δημόσιων πολιτικών.

Πίνακας 1.1. Ελλάδα: βασικοί μακροοικονομικοί δείκτες

	2019	2020	2021	2022	2023
Ελλάδα	Τρέχουσες τιμές δισ ευρώ				
ΑΕΠ σε τιμές αγοράς	183,3	-9,0	8,3	6,1	2,2
Ιδιωτική κατανάλωση	126,6	-7,9	7,8	8,0	1,7
Κρατική κατανάλωση	36,7	2,6	3,7	-0,9	-0,4
Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου	19,4	-0,3	19,6	11,7	8,9
Τελική εγχώρια ζήτηση	182,7	-5,0	8,3	6,7	2,3
Δημιουργία αποθεμάτων ^{1,2}	3,7	1,4	-0,9	1,9	2,2
Συνολική εγχώρια ζήτηση	186,4	-3,4	7,2	8,2	4,1
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	73,5	-21,5	21,9	4,5	-0,2
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	76,7	-7,6	16,1	10,2	6,7
Καθαρές εξαγωγές ¹	-3,2	-5,5	0,7	-3,1	-4,0
Πληροφοριακά στοιχεία					
Αποπληθωριστής ΑΕΠ	-	-0,8	2,1	7,6	4,5
Εναρμονισμένος δείκτης τιμών καταναλωτή	-	-1,3	0,6	9,3	3,9
Εναρμονισμένος δείκτης βασικού πληθωρισμού ³	-	-1,2	-1,1	4,6	5,5
Ποσοστό ανεργίας (% του εργατικού δυναμικού)	-	16,3	14,7	12,4	11,2
Δημοσιονομικό ισοζύγιο γενικής κυβέρνησης ⁴ (% του ΑΕΠ)	-	-9,7	-7,1	-2,3	-1,5
Ακαθάριστο χρέος γενικής κυβέρνησης (% του ΑΕΠ)	-	242,3	225,7	191,4	184,1
Χρέος γενικής κυβέρνησης, ορισμός Μάαστριχτ ⁵ (% του ΑΕΠ)	-	206,4	193,3	170,7	163,4
Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ⁶ (% του ΑΕΠ)	-	-5,1	-6,7	-9,7	-9,5

Σημειώσεις: 1. Συμβολή στις μεταβολές του πραγματικού ΑΕΠ, πραγματικό ποσό στην πρώτη στήλη.

2. Συμπεριλαμβανομένης της στατιστικής απόκλισης.

3. Εναρμονισμένος δείκτης τιμών καταναλωτή χωρίς τρόφιμα, ενέργεια, αλκοολούχα και καπνικά.

4. Βάση Εθνικών Λογαριασμών. Τα στοιχεία περιλαμβάνουν και τα κέρδη του Ευρωσυστήματος από τα ελληνικά κρατικά ομόλογα που έχουν επιστραφεί στην Ελλάδα, καθώς και την εκτιμώμενη κρατική στήριξη προς τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και τα έσοδα από ιδιωτικοποιήσεις.

5. Ο ορισμός του Μάαστριχτ για το χρέος της γενικής κυβέρνησης περιλαμβάνει μόνο δάνεια, χρεόγραφα, και χρήματα και καταθέσεις, με το χρέος στην ονομαστική αξία και όχι στην αγοραία αξία.

6. Σε βάση εκκαθάρισης

Πηγή: (OECD, 2023)

StatLink: <https://stat.link/9anvq2>

Ο αντίκτυπος αυτών των μακροοικονομικών εξελίξεων υπογράμμισε την ανάγκη να δοθεί προσοχή στην ανθεκτικότητα της ελληνικής οικονομίας και να δημιουργηθούν ευνοϊκές συνθήκες για πιο βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς μακροπρόθεσμη ανάπτυξη. Η Ελλάδα θα πρέπει να βελτιώσει το επενδυτικό της κλίμα ενισχύοντας την αποδοτικότητα και την αποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης και του νομικού συστήματος, αποκαθιστώντας την υγεία των τραπεζών και βελτιώνοντας την εκτέλεση του προϋπολογισμού δημοσίων επενδύσεων, ενισχύοντας τα ενεργητικά προγράμματα για την αγορά εργασίας και εκσυγχρονίζοντας τα προγράμματα κοινωνικής προστασίας (OECD, OECD Economic Surveys GREECE, 2018; OECD, Economic Policy Reforms 2021: Going for Growth: Shaping a Vibrant Recovery, 2021). Ιδιαίτερης σημασίας για τις πολιτικές χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού είναι η ανάγκη να βελτιωθεί περαιτέρω η ποιότητα της παιδείας, των σχολείων και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και να ενισχυθούν τα ενεργητικά προγράμματα για την αγορά εργασίας, η εκπαίδευση και η επαγγελματική κατάρτιση αξιοποιώντας την πρόσφατη μεταρρυθμιστική δυναμική στην εκπαίδευση.

Μάλιστα, ενώ το ποσοστό απασχόλησης έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια, είναι από τα χαμηλότερα μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ. Ειδικότερα οι γυναίκες και οι νέοι έχουν χαμηλά ποσοστά απασχόλησης (OECD, OECD Economic Surveys GREECE, 2023). Η έλλειψη κέντρων φροντίδας παιδιών και ηλικιωμένων έχει δυσανάλογο αντίκτυπο στις ευκαιρίες απασχόλησης των γυναικών ως κύριων φροντιστών (OECD, OECD Economic Surveys: Greece 2020, 2020). Υπό το πρίσμα των επιπτώσεων από το πλήγμα του COVID-19 στον πληθυσμό σε ηλικία εργασίας και στους νέους, θα είναι επίσης σημαντικό να αντιμετωπιστούν περαιτέρω οι διαγενεακές ανισοροπίες μέσω του εκσυγχρονισμού του συστήματος κοινωνικής προστασίας (OECD, Economic Policy Reforms 2021 : Going for Growth: Shaping a Vibrant Recovery , 2021). Οι πτωχές αυτές αναλύονται περαιτέρω σε επόμενες ενότητες της έκθεσης.

Ποσοστά φτώχειας

Η Ελλάδα φέρει ακόμη τα σημάδια που άφησε η ύφεση μετά από την κρίση χρέους. Η φτώχεια και η υλική στέρηση, αν και βελτιώνονται, εξακολουθούν να είναι υψηλές, ιδίως μεταξύ της νεολαίας και των νεαρών οικογενειών, περισσότερο από ό,τι μεταξύ των συνταξιούχων (OECD, OECD Economic Surveys GREECE, 2018). Ιδιαίτερα οι νέοι επιβαρύνονται από τις συνέπειες προηγούμενων κρίσεων, συμπεριλαμβανομένου του υψηλού δημόσιου χρέους, των αδυναμιών ιδιωτικών επενδύσεων και των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης για τη χρηματοδότηση του συνταξιοδοτικού συστήματος (OECD, OECD Economic Surveys GREECE, 2023).

Τα άτομα που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό (μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις) αντιπροσωπεύουν το 26% του ελληνικού πληθυσμού, έναντι 21,6% που είναι ο μέσος όρος στην ευρωζώνη (Eurostat, Living conditions in Europe - poverty and social exclusion , 2023). Για τα άτομα άνω των 60 ετών το ποσοστό πέφτει στο 21,3%, συμβαδίζοντας με τον μέσο όρο της ευρωζώνης. Τα νοικοκυριά που δηλώνουν αδυναμία να τα βγάλουν πέρα είναι 36,1% σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ευρωζώνης που είναι 7,5%. Τα νοικοκυριά που έχουν ληξιπρόθεσμες οφειλές για λογαριασμούς ΔΕΚΟ και για πληρωμές στεγαστικών δανείων ή ενοικίων είναι αντίστοιχα 28% και 9,3% σε σύγκριση με 6% και 3,9% στη ζώνη του ευρώ (Eurostat, Database - Income and living conditions - Eurostat, 2020).

Οι πολιτικές και οι πρωτοβουλίες για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό θα μπορούσαν μακροπρόθεσμα να συμβάλουν στη μείωση των ποσοστών των ατόμων που κινδυνεύουν από φτώχεια, εκείνων που δεν μπορούν να τα βγάλουν πέρα ή καθυστερούν τις οικονομικές τους υποχρεώσεις, μέσω προσαρμοσμένων πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού που θα τους βοηθούσαν να έχουν καλύτερο έλεγχο της οικονομικής τους ζωής. Οι πρωτοβουλίες αυτές θα πρέπει να επικεντρωθούν στη διδασκαλία θετικών συμπεριφορών, όπως ο προϋπολογισμός, ο προγραμματισμός για το μέλλον, η αποφυγή ανάληψης μη βιώσιμου χρέους, καθώς και η ενημέρωση για το δίκτυο κοινωνικής ασφάλειας.

Ο ρόλος των πολύ μικρών, μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων στην οικονομία

Οι πολύ μικρές, μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΠΜΜΜΕ) αντιπροσωπεύουν σχεδόν το σύνολο της ελληνικής οικονομίας (βλ. στοιχεία παρακάτω) και έχουν επηρεαστεί έντονα από τις συνέπειες της ελληνικής κρίσης χρέους. Παρά τα σημάδια ανάκαμψης, εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην πρόσβαση σε χρηματοδότηση και υψηλότερα επιτόκια δανεισμού σε σύγκριση με τις αντίστοιχες επιχειρήσεις στη ζώνη του ευρώ.

Η ενίσχυση του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού των ιδιοκτητών ΠΜΜΜΕ στην Ελλάδα θα μπορούσε να διευκολύνει την πρόσβασή τους στη χρηματοδότηση, ενθαρρύνοντας τους επιχειρηματίες να δώσουν τη δέουσα προσοχή σε θέματα χρηματοδότησης και να αυξήσουν τις δεξιότητές τους σε θέματα λογιστικής, οικονομικού προγραμματισμού και σχεδιασμού διαχείρισης κινδύνων. Θα μπορούσε να βοηθήσει τους επιχειρηματίες να κατανοήσουν καλύτερα την προσφορά των χρηματοδοτικών μέσων που είναι διαθέσιμα στην Ελλάδα και να τους εφοδιάσει με τις γνώσεις και τις δεξιότητες που απαιτούνται

για την αποτελεσματική επικοινωνία με τις τράπεζες και τους επενδυτές, τη δημιουργία ενός στιβαρού επιχειρηματικού σχεδίου ή την ανταπόκριση στις απαιτήσεις δημοσιοποίησης (G20/OECD, 2022; Atkinson, Financial Education for MSMEs and Potential Entrepreneurs | OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions | OECD iLibrary, 2017).

Σχεδόν όλες οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα είναι ΠΜΜΜΕ και η πλειονότητα είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις που απασχολούν λιγότερους από δέκα εργαζόμενους: Το 94,6% των ελληνικών επιχειρήσεων (680.038) είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις που απασχολούν λιγότερους από 10 εργαζόμενους, το 4,8% (34.701) είναι μικρές επιχειρήσεις (10 έως 49 εργαζόμενοι), το 0,5% (3.819) είναι μεσαίες επιχειρήσεις (50 έως 249 εργαζόμενοι) και μόλις το 0,1% (522) είναι μεγάλες επιχειρήσεις (OECD, Financing SMEs and Entrepreneurs 2022, 2022).

Η χρηματοπιστωτική κρίση και η κρίση δημόσιου χρέους είχαν βαθύτατες επιπτώσεις στις ελληνικές ΠΜΜΜΕ. Το 2009, ο νέος δανεισμός προς τις ΠΜΜΜΕ συρρικνώθηκε περισσότερο από δέκα φορές σε σύγκριση με τα επίπεδα του 2007. Για τα επόμενα επτά χρόνια, συνέχισε να μειώνεται ο τραπεζικός δανεισμός. Μολονότι ο δανεισμός άρχισε να αυξάνεται το 2017, ο όγκος δανεισμού παραμένει χαμηλότερος από τα επίπεδα του 2007.

Η πρόσβαση στη χρηματοδότηση παραμένει ζήτημα για τις ελληνικές ΠΜΜΜΕ. Τα αποτελέσματα της πιο πρόσφατης έρευνας της ΕΚΤ για την πρόσβαση των επιχειρήσεων στη χρηματοδότηση (SAFE) (European Central Bank, 2022) δείχνουν ότι το 18% των ελληνικών ΜΜΕ⁶ αναφέρουν την πρόσβαση στη χρηματοδότηση ως το σημαντικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν σήμερα, σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ-28 που είναι 9%. Η Ελλάδα έχει επίσης το υψηλότερο ποσοστό των ΠΜΜΜΕ που αναφέρουν δυσκολίες πρόσβασης σε τραπεζικά δάνεια (22%) και το υψηλότερο ποσοστό ΠΜΜΜΕ στην ΕΕ που δηλώνουν φόβο απόρριψης της αίτησής τους.

Το επιτόκιο για τον τραπεζικό δανεισμό των ΜΜΕ έχει μειωθεί τα τελευταία χρόνια και ακολούθησε καθοδική πορεία επί οκτώ συναπτά έτη μέχρι το 2020, φθάνοντας το 3,94%. Ωστόσο, παραμένει υψηλότερο σε σύγκριση με άλλες οικονομίες της Ευρωζώνης. Η διαφορά μεταξύ του επιτοκίου για τις ΠΜΜΜΕ και για τις μεγάλες επιχειρήσεις αυξήθηκε το 2020 σε σύγκριση με το 2018, από 0,85% σε 1,1%, αντανakλώντας μια στάση αποφυγής κινδύνου που ακολούθησαν οι ελληνικές τράπεζες κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων δανείων (ΜΕΔ) των ΜΜΕ επί του συνόλου των δανείων των ΜΜΕ ήταν 28,5% το 2020, και σημείωνε πτωτική πορεία από την κορύφωσή του στο 43,2% το 2016. Η μείωση αυτή μπορεί να εξηγηθεί από τη σημαντική διαγραφή ΜΕΔ από τους ισολογισμούς των ελληνικών τραπεζών (από 36,1% του συνόλου των δανείων το 2019 σε 28,5% του συνόλου των δανείων το 2020), η οποία υποστηρίχθηκε από τη θέσπιση στα τέλη του 2019 του σχεδίου προστασίας περιουσιακών στοιχείων "Ηρακλής"⁷ το οποίο εφήρμοσε το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών (OECD, Financing SMEs and Entrepreneurs 2022, 2022).

Ο αντίκτυπος της χρηματοπιστωτικής κρίσης και της κρίσης δημόσιου χρέους μπορεί να μετρηθεί και σε σχέση με την πρόσβαση σε εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης. Η χρηματοδότηση από εταιρείες χρηματοδοτικής μίσθωσης (leasing) κορυφώθηκε το 2008 με 7,8 δισεκατομμύρια ευρώ, και το 2018 ήταν ακόμη χαμηλότερη από τα προ κρίσης επίπεδα, στα 1,9 δισεκατομμύρια ευρώ. Τα δάνεια από εταιρείες

⁶ Η έρευνα για την Πρόσβαση των Επιχειρήσεων στη Χρηματοδότηση χρησιμοποιεί την ορολογία ΜΜΕ, αλλά το δείγμα της έρευνας περιλαμβάνει και πολύ μικρές επιχειρήσεις.

⁷ Το σύστημα σχεδιάστηκε για να βοηθήσει τις τράπεζες να πιλοποιήσουν και να αφαιρέσουν τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια από τους ισολογισμούς τους. Σύμφωνα με το σχέδιο, ένα αυτόνομος ιδιωτικός φορέας πιλοποίησης θα αγοράζει μη εξυπηρετούμενα δάνεια από την τράπεζα και θα πωλεί τίτλους σε επενδυτές, ενώ το κράτος θα παρέχει εγγύηση του Δημοσίου για τους για τους τίτλους υψηλής εξασφάλισης του φορέα πιλοποίησης, οι οποίοι είναι χαμηλότερου κινδύνου. Σε αντάλλαγμα, το Δημόσιο λαμβάνει αμοιβή σύμφωνη με τους όρους της αγοράς.

πρακτορείας επιχειρηματικών απαιτήσεων (factoring) αντιστοιχούσαν σε 1,9 δισεκατομμύρια ευρώ το 2009 και σε 1,9 δισεκατομμύρια ευρώ το 2018.

Οι επενδύσεις κεφαλαίων επιχειρηματικών συμμετοχών και κεφαλαίων ανάπτυξης αποτελούν συγκριτικά μικρή πηγή χρηματοδότησης· ανήλθαν σε 32,7 εκατομμύρια ευρώ το 2008, μηδενίστηκαν το 2012 και άρχισαν να ανακάμπτουν το 2013. Η αυξητική τάση συνεχίστηκε το 2018, όταν τα κεφάλαια επιχειρηματικών συμμετοχών έφθασαν τα 83,3 εκατομμύρια ευρώ.

Πληθυσμιακές τάσεις

Γήρανση

Η Ελλάδα έχει πληθυσμό 10,5 εκατομμυρίων κατοίκων (*Hellenic Statistical Authority, CENSUS RESULTS ELSTAT 2021, 2023*), εκ των οποίων οι μισοί είναι συγκεντρωμένοι στις δύο μεγαλύτερες πόλεις, την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη (βλ. Πλαίσιο 1.1). Ο πληθυσμός της Ελλάδας μειώνεται και γερνάει με ταχείς ρυθμούς: οι πληθυσμιακές προβλέψεις δείχνουν σημαντική αύξηση του προσδόκιμου ζωής και του ποσοστού του ηλικιωμένου πληθυσμού και του λόγου εξάρτησης των ηλικιωμένων.

Η Ελλάδα εμφανίζει το τρίτο υψηλότερο ποσοστό ηλικιωμένων στο σύνολο του πληθυσμού μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ, 22,4%, μετά την Ιταλία και την Ιαπωνία. Έχει επίσης το τρίτο χαμηλότερο ποσοστό γονιμότητας στον ΟΟΣΑ, μετά τη Νότια Κορέα και την Ιταλία, με 1,28 παιδιά ανά γυναίκα (*OECD, Demography - Population - OECD Data, 2022*). Το προσδόκιμο ζωής για τον ελληνικό πληθυσμό προβλέπεται να αυξηθεί από 79 και 84,3 για τους άνδρες και τις γυναίκες αντίστοιχα το 2020, σε 86,2 και 90,3 το 2070, ενώ το ποσοστό των ηλικιωμένων (+65) στο σύνολο του πληθυσμού πρόκειται να αυξηθεί από 22,2% το 2019 σε 32,8% το 2070. Το ποσοστό των πολύ ηλικιωμένων (+80) προβλέπεται να διπλασιαστεί και να αντιπροσωπεύει το 15,2% του πληθυσμού το 2070, έναντι 7,2% το 2019 (*European Commission, The 2021 ageing report : economic and budgetary projections for the EU Member States (2019-2070), 2021*).

Οι γηραιότερες γενιές, και ιδίως οι πολύ ηλικιωμένοι, εμφανίζουν μια σειρά από πιθανές τρωτότητες που αυξάνουν την οικονομική τους ευπάθεια σε σύγκριση με τον υπόλοιπο πληθυσμό: μεταξύ αυτών είναι η έκπτωση της γνωστικής λειτουργίας, οι χαμηλές ψηφιακές δεξιότητες και ο χαμηλότερος χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός (*OECD, Financial Consumer Protection and Ageing Populations, 2020*). Λόγω των παραπάνω, απειλούνται περισσότερο από ψηφιακό οικονομικό αποκλεισμό και κινδυνεύουν να πέσουν θύματα οικονομικής απάτης. Ο χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός, παράλληλα με τις κατάλληλες προβλέψεις για την προστασία των καταναλωτών χρηματοοικονομικών προϊόντων, μπορούν να στηρίξουν τους ηλικιωμένους που έρχονται αντιμέτωποι με την ψηφιοποίηση των χρηματοοικονομικών προϊόντων και υπηρεσιών λιανικής και να αυξήσουν την αυτοπεποίθησή τους ώστε να αρνούνται υπηρεσίες που είναι ασαφείς ή ακατάλληλες και να αναγνωρίζουν την απάτη και την εκμετάλλευση (*OECD, Recommendation of the Council on Financial Literacy, 2020*). Επιπλέον, καθώς αυξάνεται το προσδόκιμο ζωής, αυξάνεται και ο κίνδυνος οικονομικών δυσχερειών λόγω ανεπαρκών συνταξιοδοτικών εισοδημάτων και αποταμιεύσεων ή πρόσθετων δαπανών σχετικών με την υγεία, γεγονός που υπογραμμίζει περαιτέρω την ανάγκη για οικονομικό προγραμματισμό καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής (*G20, 2019*).

Μετανάστευση

Η προοδευτική γήρανση του ελληνικού πληθυσμού δεν αντισταθμίζεται από τις μεταναστευτικές εισροές στη χώρα, παρά τη σημαντική παρουσία υπηκόων τρίτων χωρών (εκτός ΕΕ), ιδίως στην Αθήνα. Ο αντίκτυπος των μεταναστευτικών εισροών έχει αντισταθμιστεί τα τελευταία χρόνια από τις μεταναστευτικές εκροές, και είναι επί του παρόντος ουδέτερος (*Eurostat, Database - Migration and*

Asylum , 2021; OECD, 2021). Οι αρνητικές καθαρές μεταναστευτικές ροές συνέβαλαν στην απώλεια πληθυσμού κατά τη διάρκεια της χρηματοπιστωτικής κρίσης και της κρίσης δημόσιου χρέους: μέχρι το 2010, οι εκροές ξεπέρασαν τις εισροές, ιδίως λόγω της μετανάστευσης από την περιοχή της Αθήνας (OECD, 2020). Έκτοτε οι εκροές μειώνονται, και το 2019 ανήλθαν σε 36.000 άτομα. Από αυτά, περίπου το 39% μετανάστευσε στη Γερμανία, το 16% στην Τουρκία και το 13% στην Ολλανδία (OECD, 2021). Η καθαρή μετανάστευση είναι σήμερα ελαφρώς θετική, στο 0,1% του συνολικού πληθυσμού το 2019, και αναμένεται να συνεχίσει να είναι ελαφρώς θετική μεταξύ 0,1% και 0,3% μέχρι το 2070 (European Commission, The 2021 ageing report : economic and budgetary projections for the EU Member States (2019-2070), 2021). Το 2020, ο αριθμός των αιτούντων άσυλο για πρώτη φορά ήταν 38.000. Οι περισσότεροι αιτούντες ήταν από το Αφγανιστάν (11.000), τη Συρία (7.400) και το Πακιστάν (3.500). Τον Ιανουάριο του 2021, η Ελλάδα φιλοξenoύσε 752.935 πολίτες τρίτων χωρών (ΠΤΧ) και 168.550 πολίτες της ΕΕ (Eurostat, Database - Migration and Asylum , 2021). Η Ελλάδα παρέχει επίσης ειδική στήριξη σε περίπου 20.000 Ουκρανούς, επιπλέον των 32.000 προσφύγων που είχαν έρθει πριν από την έναρξη του πολέμου (OECD, OECD Economic Outlook, Volume 2022 Issue 1: Preliminary version, 2022).

Σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού του 2011⁸, η οποία πραγματοποιήθηκε πριν από την προσφυγική κρίση του 2015, το 23% του πληθυσμού στον Δήμο Αθηναίων (155.000 άτομα) είχε ξένη υπηκοότητα. Οι μεγαλύτερες κοινότητες μεταναστών ήταν Αλβανοί, Φιλιππινέζοι, Μπαγκλαντεσιανοί και Ουκρανοί. Οι εκτιμήσεις βάσει του αριθμού των αδειών παραμονής που εκδόθηκαν μετά την προσφυγική κρίση του 2015 έδειξαν ότι πάνω από το 40% των προσφύγων στην Ελλάδα (περίπου 15.000 άτομα) εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα. Από το 2015, τα νησιά του Αιγαίου ήταν ο κύριος προορισμός για τους διεθνείς μετανάστες, μαζί με την Αθήνα. Το 2019, τα νησιά του Αιγαίου φιλοξένησαν περίπου 14.400 πρόσφυγες και μετανάστες, με την Ικαρία και τη Λέσβο να βρίσκονται την πρώτη θέση ως οι δύο περιοχές της Ευρώπης με τα υψηλότερα ποσοστά καθαρής μετανάστευσης (OECD, 2020).

Η Ελλάδα, μαζί με την Ιταλία και τη Μάλτα, συγκαταλέγεται μεταξύ των χωρών της ΕΕ με το υψηλότερο ποσοστό αλλοδαπών μεταναστών με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Αυτό εντείνει τις προκλήσεις για την επιτυχή ένταξή τους. Οι πρωτοβουλίες για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό μπορούν να στηρίξουν ευρύτερες προσπάθειες με στόχο την ενσωμάτωση των μεταναστών (Atkinson & Messy, Financial Education for Migrants and their Families, 2015), δίνοντάς τους μια καλύτερη κατανόηση του χρηματοπιστωτικού τοπίου στην Ελλάδα και αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητές τους για επίσημη απασχόληση.

⁸ Η τελευταία απογραφή του πληθυσμού δεν παρέχει ακόμη αναλυτικά στοιχεία ανά αλλοδαπή υπηκοότητα.

Πλαίσιο 1.1. Η κατανομή του πληθυσμού στην Ελλάδα: μεγάλος αστικός πληθυσμός και αγροτικές περιοχές χαμηλής πυκνότητας

Η απόσταση από τα κύρια αστικά κέντρα και η ευκολία πρόσβασης στις δημόσιες υπηρεσίες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά τον σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτικών και πρωτοβουλιών για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό, ιδίως σε συνδυασμό με μια ανάλυση των επιπέδων πρόσβασης στο διαδίκτυο και των ψηφιακών δεξιοτήτων. Οι παράγοντες αυτοί μπορούν να επηρεάσουν τα επίπεδα χρηματοοικονομικής ενσωμάτωσης και να παίξουν ρόλο στον σχεδιασμό και την υλοποίηση πρωτοβουλιών για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό.

Τα μοναδικά γεωγραφικά χαρακτηριστικά της Ελλάδας, το ορεινό ανάγλυφο και η νησιωτική γεωγραφία, καθορίζουν την κατανομή του πληθυσμού στο εσωτερικό της χώρας και την πρόσβασή του στους πόρους. Ενώ το ποσοστό του αστικού πληθυσμού είναι υψηλότερο από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ (57% έναντι 39%), η χώρα εμφανίζει και υψηλότερο ποσοστό ανθρώπων που ζουν σε αγροτικές περιοχές χαμηλής πυκνότητας. Η Ελλάδα έχει κάποια κοινά χαρακτηριστικά κατανομής του πληθυσμού με χώρες όπως ο Καναδάς ή η Ισλανδία, αλλά εμφανίζει χαμηλότερα επίπεδα πρόσβασης στο διαδίκτυο και ψηφιακών δεξιοτήτων.

Στην Ελλάδα, σχεδόν το 50% του πληθυσμού ζει σε μία από τις δύο κύριες μητροπολιτικές περιοχές, την Αθήνα (που βρίσκεται στην περιφέρεια της Αττικής) και τη Θεσσαλονίκη (που βρίσκεται στην Κεντρική Μακεδονία). Σε σύγκριση με άλλες χώρες του ΟΟΣΑ, είναι σχετικά περισσότεροι οι άνθρωποι που ζουν σε αγροτικές περιοχές χαμηλής πυκνότητας με λιγότερη πρόσβαση στις πόλεις: από τα 3,4 εκατομμύρια που ζουν σε κυρίως αγροτικές περιοχές, τα 3 εκατομμύρια ζουν σε απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές, καθιστώντας την Ελλάδα τη χώρα με το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό αγροτικού πληθυσμού σε απομακρυσμένες περιοχές μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ.

Πηγή: (OECD, 2020)

Μετάβαση σε μια πράσινη οικονομία

Το κόστος της κλιματικής αλλαγής για την Ελλάδα

Η Ελλάδα βιώνει ήδη σχετικά μεγάλες ανθρώπινες και οικονομικές απώλειες από την κλιματική αλλαγή (OECD, OECD Economic Surveys GREECE, 2023). Αυτές θα αυξηθούν πιθανότατα όσο το κλίμα γίνεται θερμότερο. Εννέα στους δέκα Έλληνες θεωρούν ότι η κλιματική αλλαγή αποτελεί σοβαρή απειλή για τον βιοπορισμό τους και την οικονομία (Pew Research Center, 2018).

Η συχνότητα και το μέγεθος των δασικών πυρκαγιών έχουν αυξηθεί από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, με αυξανόμενο ανθρώπινο και οικονομικό κόστος. Οι θάνατοι από καύσωνες προβλέπεται να είναι δέκα έως σαράντα φορές περισσότεροι στη Νότια Ευρώπη έως το 2050 σε σύγκριση με τα επίπεδα πριν από το 2010. Οι βροχοπτώσεις ενδέχεται να μειωθούν μεταξύ 5-10% και 10-20% έως το 2050 σε σύγκριση με τα σημερινά επίπεδα, ανάλογα με τα μελλοντικά επίπεδα εκπομπών. Αυτό θα επιφέρει περαιτέρω καταπόνηση των υδάτων, η οποία είναι ήδη υψηλή και θα γίνει πιο σοβαρή, ιδίως κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού. Τέλος, η γεωγραφία της Ελλάδας την καθιστά ευάλωτη στην άνοδο της στάθμης της θάλασσας: το ένα τρίτο του πληθυσμού ζει σε απόσταση ενός έως δύο χιλιομέτρων από την ακτή και η στάθμη της θάλασσας αναμένεται να αυξηθεί μεταξύ 0,2 και 2 μέτρων μέχρι το 2100. Η κλιματική αλλαγή θα επιφέρει σημαντικό κόστος για την ελληνική οικονομία: οι κίνδυνοι φυσικών ζημιών στις επιχειρήσεις και οι πιθανές αλυσιδωτές επιπτώσεις στο τραπεζικό σύστημα είναι υψηλότεροι στην

Ελλάδα από ό,τι σε πολλές άλλες χώρες της Ευρωζώνης (OECD, OECD Economic Surveys GREECE, 2023).

Ο ρόλος του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην υποστήριξη της πράσινης μετάβασης και της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή

Η Ελλάδα έχει φιλόδοξα σχέδια για τη μείωση των εκπομπών της. Το 2022 αύξησε τους στόχους του Εθνικού της Σχεδίου για την Ενέργεια και το Κλίμα, και ο Νόμος για το Κλίμα επιβάλλει τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά 55% έως το 2030 και κατά 80% έως το 2040 σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990. Οι στόχοι αυτοί ευθυγραμμίζονται με εκείνους που έχει θέσει η Ευρωπαϊκή Ένωση (OECD, OECD Economic Surveys GREECE, 2023). Επιπλέον, οι στόχοι πολιτικής που σχετίζονται με τη μετάβαση στην πράσινη οικονομία περιλαμβάνονται και στο Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας "Ελλάδα 2.0" (Government of Greece, "Next Generation EU", 2021).

Οι πολιτικές χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού μπορούν να συμβάλουν στην υλοποίηση και την αποτελεσματικότητα αυτού του φιλόδοξου προγράμματος σε δύο επίπεδα. Αφενός, ο χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός μπορεί να συμβάλει στην κινητοποίηση των αποταμιεύσεων των νοικοκυριών για τη μετάβαση στην πράσινη οικονομία. Από την άλλη πλευρά, ο χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός και η ενημέρωση μπορούν να βοηθήσουν τους πολίτες να προετοιμαστούν για τις οικονομικές συνέπειες της κλιματικής αλλαγής και των συναφών γεγονότων, ιδίως όσον αφορά την ασφάλιση. Η ασφαλιστική κάλυψη για ζημιές σε κτίρια από ακραία καιρικά φαινόμενα δεν είναι υποχρεωτική στην Ελλάδα και η χρήση της είναι χαμηλή σε σύγκριση με άλλες χώρες (OECD, OECD Economic Surveys GREECE, 2023).

Το ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα

Χαρακτηριστικά του ελληνικού χρηματοπιστωτικού συστήματος

Το ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα έχει ως επίκεντρο τις τράπεζες, οι οποίες αντιπροσωπεύουν το 88,7% του συνολικού ενεργητικού το 2022, και ακολουθούν οι θεσμικοί επενδυτές, συμπεριλαμβανομένων των ασφαλιστικών εταιρειών, των συνταξιοδοτικών ταμείων και των οργανισμών συλλογικών επενδύσεων, που αντιπροσωπεύουν το 8,8% του συνολικού ενεργητικού (Bank of Greece, Financial Stability Review, 2022).

Υπάρχουν δεκαπέντε πιστωτικά ιδρύματα που έχουν συσταθεί στην Ελλάδα, εκ των οποίων εννέα είναι εμπορικές τράπεζες και έξι είναι συνεταιριστικές τράπεζες. Τέσσερις από τις εμπορικές τράπεζες⁹ είναι "συστημικά σημαντικά πιστωτικά ιδρύματα" σύμφωνα με τον Κανονισμό (ΕΕ) 1024/2013 του Συμβουλίου για τον Ενιαίο Εποπτικό Μηχανισμό (ΕΕΜ) και τον αντίστοιχο Κανονισμό (ΕΕ) 468/2014, και εποπτεύονται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Αυτή τη στιγμή λειτουργούν στην Ελλάδα 22 ξένες τράπεζες με τοπικά υποκαταστήματα. Από αυτές, οι 20 έχουν συσταθεί σε άλλα κράτη μέλη της ΕΕ, και δύο είναι από τρίτες χώρες. Τα πέντε μεγαλύτερα πιστωτικά ιδρύματα κατέχουν το 97% του ενεργητικού στο τραπεζικό σύστημα. Συνολικά, ο αριθμός των υποκαταστημάτων των τραπεζών το 2021 ήταν 1.702, με 5.797 ATM. Ο αριθμός τραπεζικών καταστημάτων ανά 100.000 ενήλικες στην Ελλάδα είναι 18,2 έναντι 20,9 στην Ευρωπαϊκή Ένωση (World Bank, 2020).

Ο τραπεζικός τομέας ανακάμπτει χάρη στη μείωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων, κυρίως μέσω του σχεδίου Ηρακλής. Οι καθαρές εισροές μη εξυπηρετούμενων δανείων συνεχίστηκαν αλλά παραμένουν κάτω από τις αρχικές προσδοκίες (European Commission, Enhanced Surveillance Report - Greece, 2022). Οι τιτλοποιήσεις στο πλαίσιο του "Ηρακλής" καθώς και το "Ταμείο Εγγυοδοσίας Επιχειρήσεων

⁹ Alpha Bank A.E., Eurobank Εργασίας Α.Ε., Εθνική Τράπεζα Ελλάδος Α.Ε., Τράπεζα Πειραιώς Α.Ε.

Covid-19" (το οποίο διαχειρίζεται η Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα) επέτρεψαν στις τράπεζες να διευκολύνουν τη χορήγηση νέων δανείων (Bank of Greece, Financial Stability Review, 2022).

Οικονομικές απάτες

Η Τράπεζα της Ελλάδος παρακολουθεί τις συναλλαγές που σχετίζονται με απάτη μέσω καρτών πληρωμών, βάσει της αρμοδιότητάς της για την παρακολούθηση των μέσων πληρωμής. Η Τράπεζα της Ελλάδος αναφέρει ότι η αναλογία απάτης προς συναλλαγή κατά το πρώτο εξάμηνο του 2022 παρέμεινε σταθερή στο 0,02% και αντιστοιχούσε σε μία δόλια συναλλαγή ανά 6.600 συναλλαγές. Τα περισσότερα περιστατικά απάτης σημειώθηκαν σε συναλλαγές μέσω διαδικτύου ή ταχυδρομικών/τηλεφωνικών εντολών (Bank of Greece, Financial Stability Review, 2022).

Η Ελλάδα κατέχει υψηλή θέση παγκοσμίως στον αριθμό των επιθέσεων «ηλεκτρονικού ψαρέματος» (*phishing*) (E Kathimerini, 2022). Κάποιες από αυτές αποδείχθηκαν πολύ εξελιγμένες και είχαν ως στόχο χρήστες στους οποίους στάλθηκαν μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που δήθεν προέρχονταν από τις ελληνικές φορολογικές αρχές (Οικονομικός Ταχυδρόμος, 2022).

Η αυξανόμενη χρήση του διαδικτύου, ιδίως κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19, δημιούργησε περισσότερες ευκαιρίες για διαδικτυακές απάτες. Προκειμένου να αντιμετωπίσουν αυτές τις απειλές για τους καταναλωτές, δημόσιες αρχές, όπως το Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης και το Υπουργείο Εσωτερικών, σε συνεργασία με την Ελληνική Αστυνομία και την Ελληνική Συνομοσπονδία Εμπορίου και Επιχειρηματικότητας, δημιούργησαν διαδικτυακές πλατφόρμες για την παροχή ενημέρωσης σε θέματα ασφάλειας και διαδικτυακών κινδύνων για τους καταναλωτές που πραγματοποιούν συναλλαγές online. Η Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος της Ελληνικής Αστυνομίας προσφέρει ενημέρωση και συμβουλές σχετικά με περιστατικά ψηφιακής απάτης, παρέχοντας πληροφορίες για πολυάριθμα σχήματα απάτης που έχουν καταγραφεί διεθνώς¹⁰.

Σε ρυθμιστικό επίπεδο, ο Νόμος 5019/2023 (ΦΕΚ Α΄ 27/14.12.2023) περιέχει διάταξη που περιορίζει την ευθύνη του πληρωτή για μη εγκεκριμένες πράξεις πληρωμής ("phishing"). Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, σκοπός της νέας διάταξης είναι η προστασία του καταναλωτή σε περιπτώσεις ηλεκτρονικού "ψαρέματος", δηλαδή πρακτικές εξαπάτησης (με πλαστές ιστοσελίδες, ηλεκτρονικά μηνύματα ή ειδοποιήσεις) με τις οποίες οι δράστες πληροφορούνται ή υφαρπάζουν τους μυστικούς κωδικούς ("PIN", "TAN") των καταναλωτών για διαδικτυακές συναλλαγές και μεταφορές χρημάτων.

Χρηματοοικονομική εποπτεία και προστασία των καταναλωτών χρηματοοικονομικών προϊόντων

Η Τράπεζα της Ελλάδος είναι αρμόδια για την προληπτική εποπτεία των τραπεζών από κοινού με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα σύμφωνα με τον Κανονισμό (ΕΕ) 1024/2013 του Συμβουλίου για τον Ενιαίο Εποπτικό Μηχανισμό (ΕΕΜ) και τον αντίστοιχο κανονισμό (ΕΕ) 468/2014. Στο πλαίσιο του ΕΕΜ, η ΕΚΤ εποπτεύει όσα χαρακτηρίζονται ως σημαντικά ιδρύματα (SI), ενώ η Τράπεζα της Ελλάδος εποπτεύει τα λιγότερο σημαντικά ιδρύματα (LSI) υπό την επιτήρηση της ΕΚΤ. Η Τράπεζα της Ελλάδος είναι επίσης υπεύθυνη για την εποπτεία άλλων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, όπως οι εταιρείες χρηματοδοτικής μίσθωσης, τα ιδρύματα ηλεκτρονικού χρήματος, οι τρίτοι φορείς παροχής υπηρεσιών πληρωμών, οι εταιρείες παροχής πιστώσεων, οι εταιρείες διαχείρισης απαιτήσεων και τα ιδρύματα μικροχρηματοδότησης. Από τον Δεκέμβριο του 2010, η Τράπεζα της Ελλάδος ανέλαβε την εποπτεία της ιδιωτικής ασφάλισης μετά την κατάργηση της Επιτροπής Εποπτείας Ιδιωτικής Ασφάλισης.

Η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς (Ε.Κ.) είναι υπεύθυνη για την αδειοδότηση, την παρακολούθηση, την εποπτεία και τον έλεγχο των διαμεσολαβητών της κεφαλαιαγοράς, όπως οι πάροχοι επενδυτικών

¹⁰ <https://cyberalert.gr/>

υπηρεσιών (Επιχειρήσεις Επενδυτικών Υπηρεσιών και Επιχειρήσεις Διαμεσολάβησης Επενδύσεων), οι Οργανισμοί Συλλογικών Επενδύσεων σε Κινητές Αξίες (ΟΣΕΚΑ) και οι διαχειριστές τους, καθώς και οι Οργανισμοί Εναλλακτικών Επενδύσεων (ΟΕΕ) και οι διαχειριστές τους (ΔΟΕΕ). Οι πάροχοι υπηρεσιών ανταλλαγής μεταξύ εικονικών νομισμάτων και παραστατικών νομισμάτων και οι πάροχοι υπηρεσιών θεματοφυλακής ψηφιακών πορτοφολιών πρέπει να εγγραφούν στην Ε.Κ. για να λειτουργήσουν στην Ελλάδα (Hellenic Capital Market Commission, 2020).

Την ευθύνη για την προστασία των καταναλωτών χρηματοοικονομικών προϊόντων έχει η Γενική Διεύθυνση Αγοράς και Προστασίας Καταναλωτή του Υπουργείου Ανάπτυξης. Στα κύρια καθήκοντά της περιλαμβάνονται η ανάπτυξη της πολιτικής καταναλωτών και η εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με τη νομοθεσία της ΕΕ για τους καταναλωτές, η επιβολή της νομοθεσίας για την προστασία των καταναλωτών και της νομοθεσίας για την προστασία των καταναλωτών χρηματοοικονομικών προϊόντων (καταναλωτική πίστη, ενυπόθηκες πιστώσεις, υπηρεσίες πληρωμών, τραπεζικοί λογαριασμοί και εξ αποστάσεως εμπορία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών).

Η προστασία των καταθέσεων διασφαλίζεται σύμφωνα με την Οδηγία 2014/49/ΕΕ της ΕΕ για ποσά έως 100.000 ευρώ, και αρμόδια αρχή είναι το Ελληνικό Ταμείο Εγγύησης Καταθέσεων και Επενδύσεων (ΤΕΚΕ), το οποίο εποπτεύεται από το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών.

Όσον αφορά την εναλλακτική επίλυση διαφορών, ο Ελληνικός Χρηματοοικονομικός Μεσολαβητής – Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία Εναλλακτικής Επίλυσης Διαφορών (EXM - ΕΕΕΔ), ένας ανεξάρτητος φορέας καταχωρημένος στο Μητρώο της Γενικής Γραμματείας Εμπορίου του Υπουργείου Ανάπτυξης, καλύπτει τις τράπεζες, τις εταιρείες παροχής επενδυτικών υπηρεσιών, τις εταιρείες επενδύσεων χαρτοφυλακίου, τα αμοιβαία κεφάλαια και τις χρηματιστηριακές εταιρείες.

Συμμετοχή ατόμων και νοικοκυριών στις χρηματοπιστωτικές αγορές

Χρηματοοικονομική ενσωμάτωση

Η Ελλάδα εμφανίζει επίπεδα χρηματοοικονομικής ενσωμάτωσης και χρήσης ψηφιακών χρηματοοικονομικών υπηρεσιών ελαφρώς χαμηλότερα από τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ. Μολονότι ο χρηματοοικονομικός αποκλεισμός είναι πολυδιάστατος και μπορεί να οφείλεται τόσο σε παράγοντες από την πλευρά της προσφοράς όσο και από την πλευρά της ζήτησης, από την έλλειψη κατάλληλων προϊόντων έως την οικονομική ευπάθεια που προκαλείται από προσωπικές συνθήκες, τα χαμηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού μπορεί να συγκαταλέγονται στις αιτίες που εμποδίζουν την ουσιαστική χρηματοοικονομική ενσωμάτωση (Atkinson & Messy, Promoting Financial Inclusion through Financial Education: OECD/INFE Evidence, Policies and Practice, 2013). Οι πολιτικές και οι πρωτοβουλίες για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό μπορούν να βοηθήσουν τους καταναλωτές να γνωρίσουν τους διάφορους τύπους των διαθέσιμων χρηματοοικονομικών προϊόντων και να καλύψουν τις προσωπικές τους χρηματοοικονομικές ανάγκες, καθώς και να αυξήσουν την εμπιστοσύνη τους στις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, στο πλαίσιο της δέουσας ρύθμισης για την προστασία των καταναλωτών χρηματοοικονομικών προϊόντων.

Έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος στα επίπεδα χρηματοοικονομικής ενσωμάτωσης από την προηγούμενη διεθνώς συγκρίσιμη μέτρηση που πραγματοποιήθηκε το 2016 (Demirgüç-Kunt, Klapper, Singer, Ansar, & Hess, 2018). Το 2021, το 5% του ελληνικού πληθυσμού (15+) δήλωσε ότι δεν έχει λογαριασμό (μόνος του ή μαζί με κάποιον άλλον) σε τράπεζα ή άλλου τύπου χρηματοπιστωτικό ίδρυμα, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τη ζώνη του ευρώ ήταν 1% (Demirgüç-Kunt, Klapper, Leora, Singer, & Ansar, 2022). Το ποσοστό εκείνων που δήλωσαν ότι δεν είχαν λογαριασμό το 2016 ήταν 15% (Demirgüç-Kunt, Klapper, Singer, Ansar, & Hess, 2018). Σταθερή είναι η πρόοδος και στους νέους (15-24): Το 51% δεν είχε λογαριασμό στην Ελλάδα το 2017, σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ευρωζώνης που ήταν 21%, και τώρα το ποσοστό αυτό έχει μειωθεί σε μόλις 10%. Παρά τα ανεπίσημα στοιχεία που υποδηλώνουν ότι τα νοικοκυριά σε απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές στην Ελλάδα τείνουν να

κρατούν μετρητά στο σπίτι, καθώς το θεωρούν πιο βολικό και δεν υπάρχει μεγάλος φόβος για κλοπή (Amprudia & Ehrmann, 2017), τα στοιχεία που συλλέχθηκαν το 2016 έδειξαν αμελητέες διαφορές μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών. Το 17% των κατοίκων των αγροτικών περιοχών δήλωσε ότι δεν έχει λογαριασμό, μόλις 2% περισσότεροι από ό,τι στις αστικές περιοχές, παρά τη μεγάλη κατά μέσο όρο απόσταση από τα αστικά κέντρα (βλ. Πλαίσιο 1.1).

Παρόμοιες εξελίξεις έχουν σημειωθεί και όσον αφορά τη χρήση των κινητών τηλεφώνων ή του διαδικτύου για την ηλεκτρονική αγορά αγαθών και υπηρεσιών ή την πληρωμή λογαριασμών. Το ποσοστό των νέων ηλικίας 15+ στην Ελλάδα που χρησιμοποίησε κινητό τηλέφωνο ή το διαδίκτυο για να αγοράσει κάτι online αυξήθηκε από 22% σε 61% (ευρωζώνη 58%), και εκείνων που το έκαναν για να πληρώσουν λογαριασμούς, από 17% σε 63% (ευρωζώνη 52%). Τα ποσοστά αυτά είναι υψηλότερα από τους μέσους όρους της ευρωζώνης, 58% και 52% αντίστοιχα (Demirgüç-Kunt, Klapper Leora, Singer, & Ansar, 2022).

Όσον αφορά τα μέσα πληρωμής, η κατοχή χρεωστικών καρτών στην Ελλάδα βρίσκεται στο 84% έναντι 93% του μέσου όρου της ευρωζώνης. Το ποσοστό έχει υπερδιπλασιαστεί από το 2011 (34%). Η κατοχή χρεωστικής κάρτας έχει αυξηθεί ιδιαίτερα μεταξύ των νέων (15-24): οι κάτοχοι χρεωστικής κάρτας ήταν μόλις 38% το 2016 και είναι 74% στην τελευταία μέτρηση (Demirgüç-Kunt, Klapper Leora, Singer, & Ansar, 2022), αλλά το ποσοστό εξακολουθεί να είναι σημαντικά κάτω από το μέσο όρο της ζώνης του ευρώ που είναι 86%. Αυτοί που έκαναν ή εισέπραξαν ψηφιακές πληρωμές στην Ελλάδα ήταν 74% το 2016 και είναι 91% στην τελευταία μέτρηση, έναντι μέσου όρου της ευρωζώνης 97%.

Περιουσιακά στοιχεία και υποχρεώσεις των νοικοκυριών

Οι πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού μπορούν να προαγάγουν την ατομική επίγνωση των ευκαιριών και των κινδύνων που συνδέονται με την αποταμίευση και τις επενδυτικές αποφάσεις, τη σημασία της διαφοροποίησης των κινδύνων και την κατανόηση της ισορροπίας μεταξύ κινδύνου και απόδοσης (OECD, Recommendation of the Council on Financial Literacy, 2020). Μπορούν να βοηθήσουν τα άτομα και τα νοικοκυριά να κατανοήσουν το ύψος των αποταμιεύσεων και των επενδύσεων που μπορούν να συμπληρώσουν τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα, ώστε να εξασφαλίσουν τις μακροπρόθεσμες προσωπικές και οικογενειακές ανάγκες τους. Αυτό μπορεί να έχει θετικές συνέπειες για τις χρηματοπιστωτικές αγορές και την οικονομία της Ελλάδας, κινητοποιώντας τις ιδιωτικές επενδύσεις.

Η έλλειψη δεξιοτήτων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού συνδέεται ρητά από τις Ελληνικές αρχές με την αδυναμία αποταμίευσης και αποπληρωμής των καταναλωτικών δανείων και με τη σταδιακή δημιουργία υπερβολικού χρέους, καθώς και με δυσκολίες στη διαχείριση και τον μετριασμό των χρηματοπιστωτικών κινδύνων (Greek Ministry of Economy and Development, 2020). Ειδικότερα, οι πολιτικές και οι πρωτοβουλίες για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό προάγουν την κατάρτιση προϋπολογισμού και την αποταμίευση ώστε να μειώνεται η εξάρτηση από τον δανεισμό, παρέχουν κατάλληλη ενημέρωση και εργαλεία για τη σύγκριση του κόστους και των χαρακτηριστικών των διαφόρων πιστωτικών επιλογών και προειδοποιούν για τους κινδύνους που συνδέονται με ορισμένα είδη βραχυπρόθεσμης καταναλωτικής πίστης (OECD, Short-term Consumer Credit: Provision, regulatory coverage and policy responses, 2019). Μπορούν επίσης να αποτελέσουν μέρος των λύσεων συμβουλευτικής για το χρέος, ώστε να βοηθήσουν τα άτομα και τα νοικοκυριά να βγουν από μη βιώσιμα επίπεδα χρέους. Αυτό μπορεί να συμβάλει στη μείωση του αποθέματος των μη εξυπηρετούμενων δανείων που επιβαρύνουν την οικονομία με σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις για την ανάπτυξη.

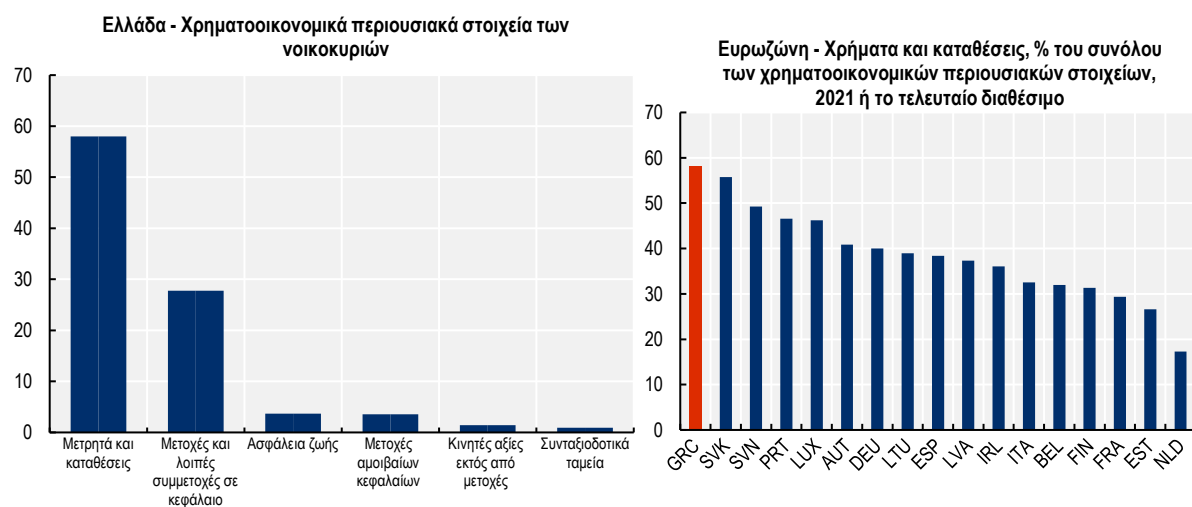
Χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία

Τα ελληνικά νοικοκυριά τηρούν πάνω από το 60% του χρηματοοικονομικού τους πλούτου σε χρήματα και καταθέσεις, το υψηλότερο ποσοστό στη ζώνη του ευρώ (OECD, Household accounts - Household financial assets - OECD Data, 2021). Η δεύτερη σημαντικότερη συνιστώσα του χρηματοοικονομικού πλούτου των νοικοκυριών είναι οι μετοχές και άλλες συμμετοχές, που αντιπροσωπεύουν το 29% του συνόλου. Η κατοχή ασφαλειών ζωής, μεριδίων αμοιβαίων κεφαλαίων, τίτλων εκτός μετοχών και συνταξιοδοτικών ταμείων αντιπροσωπεύουν το 10% του συνολικού χρηματοοικονομικού πλούτου των

νοικοκυριών (βλ. Σχήμα 1.1). Το υψηλό ποσοστό χρημάτων και καταθέσεων μπορεί να εξηγηθεί από διάφορους παράγοντες. Σε αυτούς μπορεί να συγκαταλέγονται η διστακτικότητα επένδυσης σε χρηματοπιστωτικά μέσα υπό το πρίσμα των διαδοχικών χρηματοπιστωτικών κρίσεων και των αρνητικών επιπτώσεων τους στην οικονομική ευημερία των νοικοκυριών· η εύθραυστη οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών και η ανάγκη διατήρησης αρκετών καταθέσεων για τη διαχείριση των καθημερινών εξόδων· ή τα χαμηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού.

Σχήμα 1.1. Χρηματοοικονομικός πλούτος των νοικοκυριών στην Ελλάδα

Σύνθεση του χρηματοοικονομικού πλούτου των νοικοκυριών, χρήματα και καταθέσεις ως ποσοστό των συνολικών χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων στη ζώνη του ευρώ.

Σημείωση: Τα χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία, όπως οι καταθέσεις ταμειευτηρίου, οι επενδύσεις σε συμμετοχές, μετοχές και ομόλογα, αποτελούν σημαντικό μέρος του συνολικού πλούτου των νοικοκυριών και σημαντική πηγή εσόδων, είτε μέσω της πώλησης αυτών των περιουσιακών στοιχείων, είτε ως πηγή εισοδήματος από περιουσιακά στοιχεία (όπως τόκοι και μερίσματα). Τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα περιλαμβάνονται μόνο εφόσον αφορούν (χρηματοδοτούμενα) συστήματα συνδεδεμένα με την απασχόληση, γεγονός που μπορεί να επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό τη συγκρισιμότητα μεταξύ των χωρών. Οι εξελίξεις βραχυπρόθεσμα μπορεί να παρουσιάσουν αρκετά διαφορετικές κινήσεις, ανάλογα με το προφίλ κινδύνου των περιουσιακών στοιχείων. Η αξία των μετοχών, για παράδειγμα, μπορεί να παρουσιάζει σχετικά υψηλή μεταβλητότητα στην πάροδο των ετών. Ο δείκτης αυτός αντιπροσωπεύει το σύνολο των χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων των νοικοκυριών κατά κεφαλήν σε δολάρια ΗΠΑ σε τρέχουσες ΙΑΔ.

Πηγή: (OECD, Household accounts - Household financial assets - OECD Data, 2021)

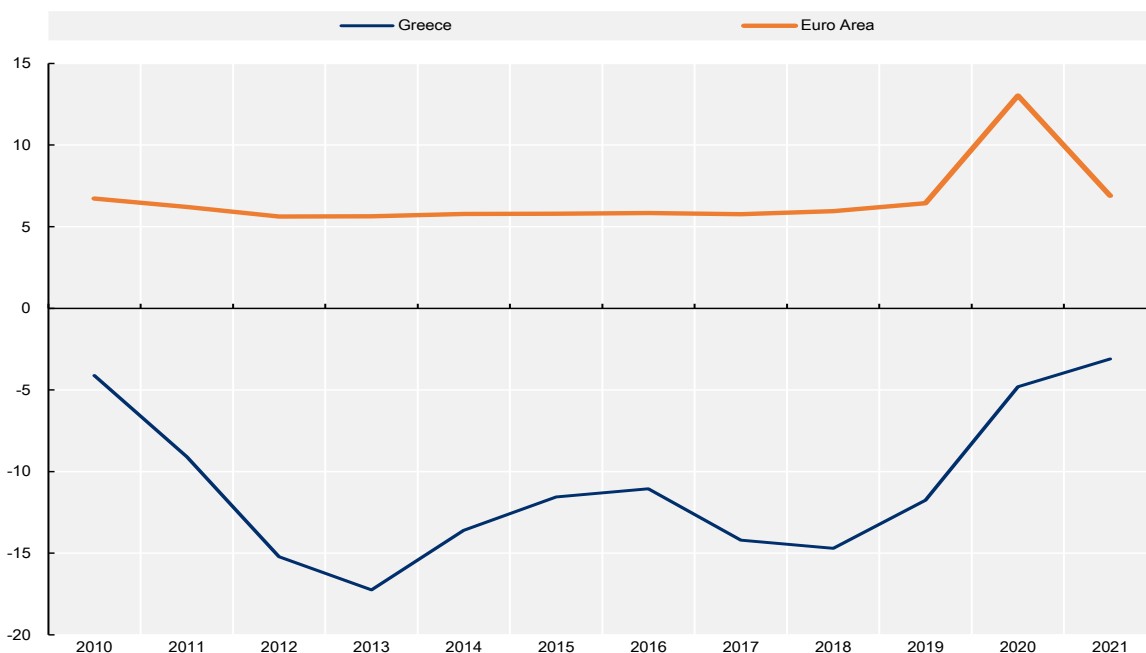
Τα ποσοστά αποταμίευσης των νοικοκυριών παραμένουν αρνητικά και κάτω από τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ, αλλά ακολουθούν ανοδική πορεία από το 2018 (βλ. Σχήμα 1.2). Τα στοιχεία από το Global Findex 2017 δείχνουν ότι μόνο ένας στους δέκα Έλληνες ενήλικες ηλικίας άνω των 25 ετών αποταμίευε για τα γηρατειά το 2016, σε σύγκριση με το 41% στην ευρωζώνη. Μόνο το 13% του πληθυσμού (15+) είχε αποταμιεύσεις σε χρηματοπιστωτικό ίδρυμα, από 20% το 2011, γεγονός που αντικατοπτρίζει τον αντίκτυπο της χρηματοπιστωτικής κρίσης και της κρίσης δημόσιου χρέους στα ελληνικά νοικοκυριά (Demirgüç-Kunt, Klapper, Singer, Ansar, & Hess, 2018). Τα στοιχεία από το Global Findex του 2021 δείχνουν μια μικρή βελτίωση στον αριθμό των ανθρώπων που αποταμιεύουν για τα γηρατειά, ο οποίος αυξήθηκε σε 17%, και εκείνων που αποταμιεύουν σε χρηματοπιστωτικό ίδρυμα, ο οποίος διπλασιάστηκε σε 26% (Demirgüç-Kunt, Klapper, Leora, Singer, & Ansar, 2022).

Σύμφωνα με τα στοιχεία από την έρευνα του ΟΟΣΑ του 2022 σχετικά με τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό των ενηλίκων στην Ελλάδα (OECD, Evidence on financial literacy of adults and young people in Greece, 2023), περίπου το 30% των ενηλίκων στην Ελλάδα βάζει χρήματα σε αποταμιευτικό ή

καταθετικό λογαριασμό, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό του ενήλικου πληθυσμού στην Ελλάδα έχει άτυπες αποταμιεύσεις. Το ένα πέμπτο (20,8%) αποταμιεύει στο σπίτι σε μετρητά, ή στο πορτοφόλι του, και το 5,6% δίνει χρήματα σε συγγενείς για να αποταμιεύσουν για λογαριασμό του.

Σχήμα 1.2. Οι αποταμιεύσεις των νοικοκυριών στην Ελλάδα και την ευρωζώνη

Ως ποσοστό του καθαρού διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών

Σημείωση: Η καθαρή αποταμίευση των νοικοκυριών ορίζεται ως το καθαρό διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών συν την προσαρμογή για τη μεταβολή των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων μείον την τελική καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών (τα νοικοκυριά περιλαμβάνουν και τα μη κερδοσκοπικά ιδρύματα που εξυπηρετούν νοικοκυριά). Το στοιχείο προσαρμογής αφορά την (υποχρεωτική) αποταμίευση των νοικοκυριών, με τη δημιουργία κεφαλαίων σε συνταξιοδοτικά προγράμματα που σχετίζονται με την απασχόληση. Η αποταμίευση των νοικοκυριών είναι η κύρια εγχώρια πηγή κεφαλαίων για τη χρηματοδότηση επενδύσεων κεφαλαίου, που αποτελεί σημαντική κινητήρια δύναμη για τη μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη. Το καθαρό ποσοστό αποταμίευσης των νοικοκυριών αντιπροσωπεύει το συνολικό ποσό της καθαρής αποταμίευσης ως ποσοστό του καθαρού διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών. Δείχνει έτσι πόσο αποταμιεύουν τα νοικοκυριά από το τρέχον εισόδημα και επίσης πόσο εισόδημα έχουν προσθέσει στον καθαρό πλούτο τους. Όλες οι χώρες του ΟΟΣΑ καταρτίζουν τα στοιχεία τους σύμφωνα με το Σύστημα Εθνικών Λογαριασμών (ΣΕΛ) του 2008.

Πηγή: (OECD, Household accounts - Household savings - OECD Data, 2022)

Η ανοδική τάση στις αποταμιεύσεις των νοικοκυριών που παρατηρείται από το 2018 συνοδεύεται από αύξηση των καθαρών χρηματοοικονομικών συναλλαγών των νοικοκυριών, από -3,19 % το 2017 σε +9,1 το 2021, που υπολογίζεται ως η διαφορά μεταξύ της καθαρής απόκτησης χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων και της καθαρής ανάληψης υποχρεώσεων ως ποσοστό του καθαρού διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών (OECD, Household accounts - Household financial transactions - OECD Data, 2022).

Επίπεδα ιδιοκτησίας κατοικίας

Το ποσοστό των ελληνικών νοικοκυριών που έχει δικό του σπίτι είναι από τα υψηλότερα στον ΟΟΣΑ: 63% των νοικοκυριών έχει πλήρη κυριότητα του σπιτιού του και ένα επιπλέον 10,2% το έχει αγοράσει με στεγαστικό δάνειο. Υπάρχει μικρή διαφοροποίηση μεταξύ των νοικοκυριών σε διαφορετικά επίπεδα εισοδήματος: το ποσοστό των νοικοκυριών που έχει πλήρη κυριότητα του σπιτιού του στο κατώτερο πεμπτημόριο της κατανομής των εισοδημάτων είναι 69,5% και αυξάνεται σε 75,32% για τα νοικοκυριά

που βρίσκονται στο ανώτερο πεμπτημόριο. Στην Ελλάδα, τα νοικοκυριά ξοδεύουν κατά μέσο όρο το 22% του ακαθάριστου προσαρμοσμένου διαθέσιμου εισοδήματός τους για να έχουν μια στέγη πάνω από το κεφάλι τους, πάνω από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ που είναι 20% (OECD, Affordable Housing Database , 2020).

Το υψηλό ποσοστό των ιδιοκτητών κατοικιών έχει σημαντικές συνέπειες για τον σχεδιασμό πολιτικών χρηματοοικονομικού εγγραμματος. Μια μελέτη που διενεργήθηκε από την Τράπεζα της Ελλάδος δείχνει πώς η αύξηση των τιμών των κατοικιών πριν από την ελληνική κρίση χρέους ενθάρρυνε την κατανάλωση και αποθάρρυνε τις προληπτικές αποταμιεύσεις των ελληνικών νοικοκυριών, παρά την απουσία συναλλαγών στην αγορά κατοικίας. Καθώς αυξανόταν η αξία του αποθέματος κατοικιών, οι ιδιοκτήτες σπιτιών αισθάνονταν καλύτερα και πιο σίγουροι, παρόλο που αυτό δεν βασιζόταν σε πραγματοποιηθέντα κέρδη (Manou, Palaios, & Papapetrou, 2021). Αυτό έχει προκαλέσει και μεγάλους όγκους καταναλωτικών πιστώσεων (McKnight & Rucci, 2020).

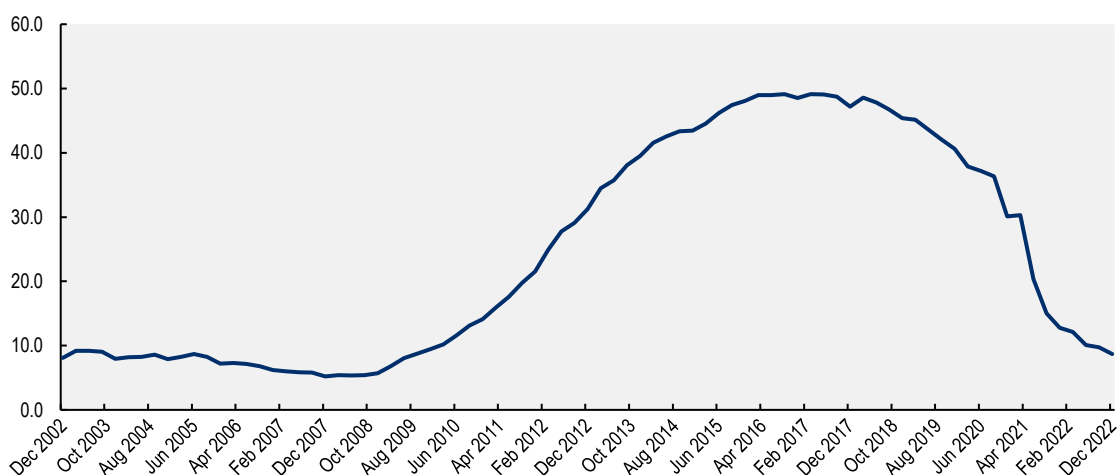
Επίπεδα μη εξυπηρετούμενων δανείων

Το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων δανείων, δηλαδή αυτών που είναι ή πλησιάζουν σε αθέτηση, στην Ελλάδα είναι το υψηλότερο στη ζώνη του ευρώ, παρά τη μείωση από το 2016 (Bank of Greece, Evolution of loans and non-performing loans, 2022)(βλ. Σχήμα 1.3). Από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, η απελευθέρωση του ελληνικού χρηματοπιστωτικού συστήματος, οι ευνοϊκές μακροοικονομικές συνθήκες και η παροχή πιστώσεων από τις τράπεζες οδήγησαν σε αύξηση της χρέωσης των νοικοκυριών, σε μια προσπάθεια εξομάλυνσης της κατανάλωσης μέσω δανεισμού. Αυτό συνδυάστηκε με ανοδικές τάσεις στην αγορά κατοικίας που ενθάρρυναν την κατανάλωση. Η ελληνική κρίση χρέους το 2008 ανέτρεψε αυτή την πορεία και μέσω ενός συνδυασμού μείωσης των εισοδημάτων και των αξιών των ακινήτων και υψηλότερης ανεργίας, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για τη συσσώρευση υψηλών επιπέδων μη εξυπηρετούμενων δανείων (Manou, Palaios, & Papapetrou, 2021; Louzis, Vouldis, & Metaxas, 2012).

Τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια και η υπερχρέωση των νοικοκυριών έχουν έντονες αρνητικές επιπτώσεις όχι μόνο στην ατομική οικονομική ευημερία αλλά και στη σταθερότητα της ελληνικής οικονομίας και στην ικανότητά της να αντιμετωπίσει τις υφιστάμενες και τις νέες προκλήσεις. Η συσσώρευση μη εξυπηρετούμενων υποχρεώσεων εμποδίζει την ικανότητα των τραπεζών να στηρίξουν την ανάπτυξη μέσω της αποτελεσματικής παροχής πιστώσεων, επηρεάζει τις προσπάθειες για δημοσιονομική εξυγίανση και τη μεταρρύθμιση του ελληνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης· και επιβαρύνει υπερβολικά τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις, επηρεάζοντας αρνητικά την κατανάλωση, την αποταμίευση και τις επενδύσεις.

Σχήμα 1.3. Μη Εξυπηρετούμενα Δάνεια σε μη ενοποιημένη βάση

Λόγος του ποσού των μη εξυπηρετούμενων δανείων στο δανειακό χαρτοφυλάκιο των τραπεζών προς το συνολικό ποσό των ανεξόφλητων δανείων

Σημείωση: 1. Όλα τα στοιχεία είναι σε ατομική βάση και αφορούν ακαθάριστα δάνεια και προκαταβολές εντός ισολογισμού των Ελληνικών εμπορικών και συνεταιριστικών τραπεζών.

2. Από το 2014 και μετά, η πηγή είναι στοιχεία από τις υποβολές των τραπεζών σύμφωνα με την Πράξη 42/2014 (όπως ισχύει) και τους κανόνες και ορισμούς της Ευρωπαϊκής Αρχής Τραπεζών (EAT).

3. Για την περίοδο 2002 – 9ος 2014, η πηγή είναι τα στοιχεία από τις υποβολές των τραπεζών σύμφωνα με την Πράξη 2442/1999 με την ακόλουθη παραδοχή: Τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια περιλαμβάνουν και τα δάνεια που έχουν αναδιάρθρωθεί τους τελευταίους 12 μήνες.

4. Οι μεταβολές του υπολοίπου μεταξύ κάποιων τριμήνων ενδέχεται να επηρεάζονται από την αναδιάρθρωση του ελληνικού τραπεζικού συστήματος (εξυγίανση τραπεζών, πώληση υποκαταστημάτων του εξωτερικού κ.λπ.)

5. Όλα τα μεγέθη αναφέρονται σε δάνεια και προκαταβολές εντός ισολογισμού, σε συμφωνία με τους επιχειρησιακούς στόχους για τη μείωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Για το λόγο αυτό, τα υπόλοιπα και οι δείκτες ενδέχεται να διαφέρουν από προηγούμενα δημοσιευμένα στοιχεία, όπου περιλαμβάνονταν στην περίμετρο και στοιχεία εκτός ισολογισμού.

Πηγή: (Bank of Greece, Evolution of loans and non-performing loans, 2022)

Συνταξιοδοτικό σύστημα

Οι πολιτικές και οι πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού μπορούν να προαγάγουν την επίγνωση και την κατανόηση των κύριων χαρακτηριστικών των δημόσιων και ιδιωτικών συντάξεων και να βοηθήσουν τα άτομα να κάνουν τεκμηριωμένες επιλογές με βάση τις μελλοντικές ανάγκες τους για συνταξιοδοτικό εισόδημα και τις προτιμήσεις τους όσον αφορά τον κίνδυνο (OECD, 2016). Στο ελληνικό πλαίσιο, ο χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός μπορεί να βοηθήσει τους πολίτες να κατανοήσουν τους μεταβαλλόμενους συνταξιοδοτικούς κανόνες, ιδίως υπό το πρίσμα των πρόσφατων και εν εξελίξει μεταρρυθμίσεων, και να τους βοηθήσει στην επιλογή διαφορετικών επενδυτικών χαρτοφυλακίων που είναι πλέον δυνατή για κάποιες επικουρικές συντάξεις.

Ο χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός μπορεί επίσης να βοηθήσει τα άτομα να αντιληφθούν τους κινδύνους που σχετίζονται με το συνταξιοδοτικό σύστημα και τη συνταξιοδότηση, όπως οι κίνδυνοι της μακροζωίας και ο πληθωρισμός. Μπορεί να διευκολύνει την κατανόηση εννοιών που είναι σημαντικές για τον προγραμματισμό της συνταξιοδότησης, όπως ο πληθωρισμός, η διαχρονική αξία του χρήματος και ο ανατοκισμός. Τέλος, μπορεί να βοηθήσει τα άτομα να εκτιμήσουν τις ανάγκες τους σε συνταξιοδοτικό εισόδημα και να λάβουν μακροπρόθεσμες αποφάσεις αποταμίευσης και επενδύσεων μέσω της συμμετοχής σε επαγγελματικά ή ατομικά συνταξιοδοτικά προγράμματα.

Πρώτος πυλώνας: υποχρεωτικές δημόσιες συντάξεις

Οι συνταξιοδοτικές δαπάνες ήταν μία από τις κύριες αιτίες των χαμηλών δημοσιονομικών επιδόσεων της Ελλάδας πριν από την οικονομική κρίση και την κρίση δημόσιου χρέους. Η Ελλάδα έχει από τα υψηλότερα προσδόκιμα ζωής στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το 22,4% του πληθυσμού της ήταν άνω των 65 ετών το 2020, το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό στην ΕΕ (OECD, Demography - Elderly population - OECD Data, 2020). Οι δημόσιες δαπάνες για συντάξεις εξακολουθούν να είναι πολύ υψηλότερες από

τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ, αντιστοιχώντας στο 15,5% του ΑΕΠ το 2020 έναντι 7,7% που είναι ο μέσος όρος του ΟΟΣΑ (βλ. Πίνακας 1.2). Το δημόσιο συνταξιοδοτικό σύστημα μεταρρυθμίστηκε αρκετές φορές υπό τους όρους των διεθνών πακέτων διάσωσης την περίοδο 2010-2016. Το ποσό των δικαιωμάτων περικρίθηκε για να μειωθούν οι δαπάνες και να γίνει το σύστημα βιώσιμο· ως αποτέλεσμα, τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα κάποιων συνταξιούχων μειώθηκαν έως και 70%. (Καλαντζου, 2021).

Οι συντάξεις στην Ελλάδα παρέχονται κυρίως μέσω ενός δημόσιου υποχρεωτικού συστήματος, το οποίο μεταρρυθμίστηκε τελευταία το 2020, με αλλαγές που τέθηκαν σε ισχύ το 2022. Οι μεταρρυθμίσεις αποσκοπούσαν στην αύξηση της αποδοτικότητας του συστήματος, στην αντιμετώπιση του κατακερματισμού του και στη διασφάλιση της βιωσιμότητάς του.

Πίνακας 1.2. Κύριοι δείκτες συντάξεων (2020)

	Ελλάδα	Μέσος όρος ΟΟΣΑ
Μέσος όρος αποδοχών εργαζομένων σε ευρώ	21.139	34.301
Δημόσια συνταξιοδοτική δαπάνη ως % του ΑΕΠ	15,5	7,7
Προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση	82,0	80,6
Προσδόκιμο ζωής στην ηλικία των 65 ετών	20,6	19,7
Πληθυσμός άνω των 65 ετών ως % του ενεργού πληθυσμού	37,8	30,4

Πηγή: (OECD, Pensions at a Glance 2021: Country Profiles - Greece, 2021)

Οι συντάξεις χορηγούνται μέσω ενός δημόσιου συστήματος, όπου η σύνταξη αποτελείται από ένα μέρος που δεν σχετίζεται με τις αποδοχές (εθνική σύνταξη) και από μια αναταποδοτική σύνταξη. Η παροχή καταβάλλεται από το ενιαίο δημόσιο συνταξιοδοτικό ταμείο e-ΕΦΚΑ, ένα ανεξάρτητο νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου (Schneider, Petrova, & Becker, 2021). Η ηλικία συνταξιοδότησης είναι τα 67 έτη και για τους άνδρες και για τις γυναίκες με τουλάχιστον 4.500 ημέρες εισφορών (που αντιστοιχούν σε 15 έτη). Οι ασφαλισμένοι που έχουν πληρώσει εισφορές για 12.000 ημέρες εργασίας (40 έτη) μπορούν να συνταξιοδοτηθούν με πλήρη σύνταξη σε ηλικία 62 ετών. Υπάρχουν ευνοϊκές ρυθμίσεις για τα άτομα που εργάζονται σε βαρέα ή ανθυγιεινά επαγγέλματα και για όσους φροντίζουν τα παιδιά ή τα αδέρφια τους με αναπηρία (OECD, Pensions at a Glance 2021: Country Profiles - Greece, 2021).

Το σύστημα έχει υποστεί σημαντικές μεταρρυθμίσεις τα τελευταία χρόνια με στόχο τη βελτίωση της βιωσιμότητάς του και τη μείωση του κατακερματισμού του. Κυρίως, οι μεταρρυθμίσεις αυτές επιτρέπουν στα άτομα να κάνουν επιλογές όσον αφορά το καθεστώς συνταξιοδότησής τους με τρόπους που δεν προβλέπονταν από το παλαιότερο σύστημα. Το αναταποδοτικό μέρος της δημόσιας σύνταξης έχει αλλάξει ως εξής:.

Από τον Ιανουάριο του 2022, επιπλέον του e-ΕΦΚΑ, οι νεοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας υπάγονται σε ένα νέο σύστημα καθορισμένων εισφορών, το Ταμείο Επικουρικής Κεφαλαιοποιητικής Ασφάλισης (ΤΕΚΑ), το οποίο θα αντικαταστήσει το υφιστάμενο σύστημα υποχρεωτικών επικουρικών συντάξεων (OECD, 2021). Το ΤΕΚΑ είναι Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου και αποτελεί μέρος του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Η μεταρρύθμιση αποτελεί το τελευταίο βήμα στην ενοποίηση του προηγούμενως κατακερματισμένου συνταξιοδοτικού συστήματος και υλοποιείται παράλληλα με την πλήρη ψηφιοποίηση των δεδομένων του συνταξιοδοτικού συστήματος, ενισχύοντας την αποτελεσματικότητα του ελληνικού συνταξιοδοτικού συστήματος (European Commission, Enhanced Surveillance Report - Greece, 2022). Το νέο σύστημα καλύπτει τους νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας και μπορούν προαιρετικά να ενταχθούν εργαζόμενοι κάτω των 35 ετών. Οι ασφαλισμένοι κατατάσσονται αυτομάτως στο default χαρτοφυλάκιο, αλλά μπορούν να επιλέξουν διαφορετικό χαρτοφυλάκιο. Αλλαγές μπορούν να γίνουν κάθε τρία χρόνια.

Ένα νέο συνταξιοδοτικό σύστημα θεσπίστηκε το 2020 για τους ελεύθερους επαγγελματίες, τους αγρότες και τους αυτοαπασχολούμενους. Αυτοί έχουν πλέον τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ έξι ασφαλιστικών

κατηγοριών στην αρχή κάθε έτους και οι ασφαλιστικές τους εισφορές δεν συνδέονται πια με το εισόδημα που δηλώνουν. Όσο υψηλότερη κατηγορία επιλέγει κανείς, τόσο υψηλότερες είναι οι εισφορές. Εξ ορισμού, οι αυτοαπασχολούμενοι κατατάσσονται στην κατώτερη κατηγορία με μηνιαία συνταξιοδοτική εισφορά 155 ευρώ το 2021. Σε αντίθεση με τους μισθωτούς, οι αυτοαπασχολούμενοι δεν καλύπτονται από επικουρικές συντάξεις (OECD, Pensions at a Glance 2021: Country Profiles - Greece, 2021)

Επάρκεια των συντάξεων

Η επάρκεια των συντάξεων μπορεί να μετρηθεί με βάση την ικανότητά τους να αποτρέψουν τη φτώχεια, τον βαθμό στον οποίο αντικαθιστούν το εισόδημα από την εργασία και το χρονικό διάστημα που οι άνθρωποι λαμβάνουν σύνταξη. Θα πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπόψη κατά πόσο οι ηλικιωμένοι έχουν οικονομικά προσίτη πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες, όπως η υγειονομική περίθαλψη, γεγονός που θα μπορούσε να μειώσει την ανάγκη υψηλότερης σύνταξης.

Τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία από το 2020 δείχνουν ότι το μέσο μηνιαίο ακαθάριστο εισόδημα από συντάξεις (συμπεριλαμβανομένων των επικουρικών συντάξεων) στην Ελλάδα ήταν 921 ευρώ. Περίπου το 40% των κύριων συντάξεων ανέρχεται σε λιγότερο από 500 ευρώ μεικτά μηνιαίως και περίπου το 70% των επικουρικών συντάξεων ανέρχεται σε λιγότερο από 200 ευρώ μεικτά μηνιαίως. Πρέπει να σημειωθεί ότι μέχρι το 2016, οι συνταξιοδοτικές παροχές βασιζόνταν σε υψηλότερα ποσοστά συσσώρευσης (Social Protection Committee / European Commission, 2021)

Ορισμένοι δείκτες που σχετίζονται με τη φτώχεια για ανθρώπους άνω των 65 ετών στην Ελλάδα παρουσίασαν βελτίωση την περίοδο 2008-2019. Ωστόσο, αυτό οφείλεται κυρίως στη μείωση του εισοδήματος του ενεργού πληθυσμού κατά την ίδια περίοδο και δεν μεταφράζεται σε πραγματική βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των συνταξιούχων. Το σχετικό ποσοστό διάμεσου εισοδήματος των ατόμων ηλικίας 65+ αυξήθηκε από 86% το 2008 σε 100% το 2019, γεγονός που υποδηλώνει ότι το εισόδημα των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας είναι ελαφρώς υψηλότερο από εκείνο των νεότερων ηλικιακών ομάδων. Ομοίως, το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 65+ που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό (AROPE) μειώθηκε από 28,1 % το 2008 σε 21,1 % το 2019. Το ποσοστό AROPE για τον συνολικό πληθυσμό στην Ελλάδα το 2019 ήταν υψηλότερο από το ποσοστό για τον πληθυσμό άνω των 65 ετών (30 %, έναντι 21,1 %), γεγονός που σημαίνει ότι το εισόδημα από τις συντάξεις είναι πιο επαρκές από το εισόδημα του συνολικού πληθυσμού. Τα πιο πρόσφατα στοιχεία που δημοσίευσε η Ελληνική Στατιστική Αρχή και καλύπτουν το έτος 2020 επιβεβαιώνουν την τάση αυτή και δείχνουν ότι το AROPE για τον πληθυσμό άνω των 65 ετών είναι 13,5% έναντι 20,6% για τον πληθυσμό 18-64 ετών (Hellenic Statistical Authority, PRESS RELEASE RISK OF POVERTY 2021 Survey on Income and Living Conditions (Income reference period: 2020), 2022).

Ομοίως, ο συνολικός λόγος αναπλήρωσης (δηλαδή ο λόγος του διάμεσου ατομικού εισοδήματος από συντάξεις των ατόμων ηλικίας 65-74 προς το διάμεσο ατομικό εισόδημα από εργασία των ατόμων ηλικίας 50-59 ετών) ήταν 76% το 2019, έναντι μέσου όρου 57% στην ΕΕ, αυξημένο κατά 35% από το 2008.

Χάσμα μεταξύ των δύο φύλων στις συντάξεις

Οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις βελτιώνουν την ισότητα των φύλων στην ελληνική αγορά εργασίας, ωστόσο, παρά την πρόσφατη πρόοδο, είναι σχετικά λίγες οι γυναίκες που αποκτούν εισόδημα από εργασία (OECD, OECD Economic Surveys GREECE, 2023). Το χάσμα μεταξύ των δύο φύλων στο ποσοστό μη-κάλυψης είναι υψηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ, 15,7% έναντι 6,4% (Social Protection Committee / European Commission, 2021). Το χάσμα μεταξύ των δύο φύλων στο εισόδημα από συντάξεις ήταν 24,1% στην Ελλάδα το 2019. Είναι χαμηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ (29,5%), λόγω του ότι οι περισσότερες περικοπές στις συντάξεις κατά την περίοδο 2010-2019 έγιναν στους υψηλόμισθους, οι οποίοι ήταν κυρίως άνδρες.

Δεύτερος και τρίτος πυλώνας

Οι δημόσιες συνταξιοδοτικές παροχές μπορούν να συμπληρώνονται από προαιρετική συμμετοχή σε επαγγελματικά συνταξιοδοτικά συστήματα (δευτέρος πυλώνας) ή ατομικά ιδιωτικά συνταξιοδοτικά συστήματα (τρίτος πυλώνας). Ο δεύτερος και ο τρίτος πυλώνας δεν αποτελούν σημαντικό μέρος των συνταξιοδοτικών παροχών. Η συμμετοχή σε αυτά τα προγράμματα δεν είναι πολύ διαδεδομένη σήμερα στην Ελλάδα και αποτελεί λιγότερο από το 1% του συνολικού ποσού των συνταξιοδοτικών παροχών (Social Protection Committee / European Commission, 2021) (βλ. επίσης Σχήμα 1.1).

Τα επαγγελματικά συστήματα θεσπίστηκαν το 2002 και σήμερα υπάρχουν 28 συστήματα που εποπτεύονται από την Τράπεζα της Ελλάδος¹¹. Συγκροτούνται σε προαιρετική βάση σε επιχειρήσεις ή τομείς απασχόλησης, με πρωτοβουλία των εργαζομένων ή των εργοδοτών ή με συλλογική σύμβαση (Schneider, Petrova, & Becker, 2021). Καλύπτουν λιγότερο από το 5% του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας (Social Protection Committee / European Commission, 2021).

Τυχερά παιχνίδια

Στην Ελλάδα, πάνω από το 70% του πληθυσμού έχει παίξει τυχερά παιχνίδια¹² κάποια στιγμή στη ζωή του και το ποσοστό αυτό αυξάνεται στο 83% στην ηλικιακή ομάδα 18-34 ετών. Ο συνολικός κύκλος εργασιών της αγοράς τυχερών παιγνίων το 2022 στη χώρα ανήλθε σε περίπου 30 δισεκατομμύρια ευρώ, καταγράφοντας αύξηση σχεδόν 30% σε σχέση με το 2021 σε όλες τις κατηγορίες τυχερών παιγνίων (τυχερά παίγνια που διεξάγονται με επίγειο τρόπο και υπόκεινται σε δικαιώματα χορηγούμενα αποκλειστικά από το κράτος και διαδικτυακά τυχερά παίγνια υπό καθεστώς ανταγωνισμού). Όσον αφορά τα ποσά που παίζονται, περίπου οι μισοί παίκτες ξοδεύουν λιγότερα από 10 ευρώ το μήνα, το 23% ξοδεύει μεταξύ 10 και 50 ευρώ το μήνα και το 9% ξοδεύει περισσότερα από 50 ευρώ το μήνα. Το ποσοστό εκείνων που ξοδεύουν περισσότερα από 50 ευρώ το μήνα είναι υψηλότερο μεταξύ των ανδρών (11%) και των νέων ηλικίας 18-24 ετών (15%) από ό,τι μεταξύ των γυναικών και των ανθρώπων μεγαλύτερης ηλικίας (Hellenic Gaming Commission, 2022).

Ο μεγάλος αριθμός χρηστών μεταξύ των νέων και ο τζίρος του τομέα μπορεί να αποτελέσει αιτία ανησυχίας και θα πρέπει να ληφθεί υπόψη κατά το σχεδιασμό των παρεμβάσεων για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό. Πράγματι, η έρευνα δείχνει ότι τα άτομα που συμμετέχουν σε δραστηριότητες τυχερών παιχνιδιών ενδεχομένως να μην είναι σε θέση να αξιολογήσουν τις συνολικές συνέπειες των τυχερών παιχνιδιών στην οικονομική τους ευημερία λόγω των χαμηλότερων επιπέδων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού τους (Becchetti, Bellucci, & Rossetti, 2018). Οι κίνδυνοι που συνδέονται με τα τυχερά παιχνίδια θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ιδίως κατά τον σχεδιασμό πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού για τις νεότερες γενιές. Οι ανήλικοι εκτίθενται συχνά σε διαφημίσεις τυχερών παιχνιδιών μέσω του διαδικτύου και εφαρμογών για κινητά τηλέφωνα, και επίσης παρακολουθούν αθλητικούς αγώνες που χρηματοδοτούνται από εταιρείες τυχερών παιχνιδιών ή προβάλλουν διαφημίσεις με επίκεντρο τα τυχερά παιχνίδια (European Commission, Recommendation on principles for the protection of consumers and players of online gambling services and for the prevention of minors from gambling online , 2014).

Στην Ελλάδα, τα στοιχεία δείχνουν ότι ένα σημαντικό ποσοστό των παικτών κινδυνεύει να αναπτύξει προβληματικές παικτικές συμπεριφορές, όπως η παραμέληση επαγγελματικών, οικονομικών ή

¹¹ Για κατάλογο των επαγγελματικών συνταξιοδοτικών προγραμμάτων που εποπτεύονται από την Τράπεζα της Ελλάδος, βλ: www.bankofgreece.gr/RelatedDocuments/List_of_Pension_Funds.xlsx

¹² Τα τυχερά παίγνια ορίζονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως δραστηριότητες στις οποίες ο παίκτης στοιχηματίζει νομισματική αξία σε τυχερά παιχνίδια, συμπεριλαμβανομένων των λαχείων και των στοιχημάτων (European Commission, Recommendation on principles for the protection of consumers and players of online gambling services and for the prevention of minors from gambling online , 2014).

οικογενειακών υποχρεώσεων, παρά τη μικρή μείωση των προβλημάτων αυτών από το 2020. Τα στοιχεία που συνέλεξε η Ε.Ε.Ε.Π. μέσω εθνικών ερωτηματολογίων δείχνουν μείωση των προβληματικών συμπεριφορών που συνδέονται με τα τυχερά παιχνίδια μεταξύ 2020 και 2021. Συγκεκριμένα, το ποσοστό των παικτών που παραμελούν τις επαγγελματικές, οικονομικές ή οικογενειακές υποχρεώσεις που συνδέονται με τα τυχερά παιχνίδια έχει μειωθεί από σχεδόν 3% το 2020 σε 0,82% το 2021, ενώ το ποσοστό εκείνων που απέφυγαν να πληρώσουν υποχρεώσεις του νοικοκυριού για να παίξουν τυχερά παιχνίδια έχει μειωθεί από 2,4% το 2020 σε 0,88% το 2021.

Ωστόσο, τα αποτελέσματα των τεστ αυτοαξιολόγησης που υποχρεούνται να προσφέρουν στους παίκτες οι κάτοχοι άδειας διεξαγωγής τυχερών παιχνιδιών εξακολουθούν να δείχνουν υψηλό κίνδυνο προβληματικής συμπεριφοράς μεταξύ των παικτών. Από το σύνολο των 6.831 παικτών που συμπλήρωσαν τεστ αυτοαξιολόγησης το 2022, οι μισοί (51%) παρουσιάζουν μέτριο έως υψηλό κίνδυνο προβληματικής συμπεριφοράς (30% μέτριο κίνδυνο και 21% υψηλό κίνδυνο). Οι εργένηδες και τα μέλη πολυμελών νοικοκυριών (αποτελούμενων από 5 ή περισσότερα μέλη) έχουν σημαντικά υψηλότερο κίνδυνο να αναπτύξουν προβληματική παικτική συμπεριφορά.

Εκπαίδευση και δεξιότητες

Οι πολιτικές και οι πρωτοβουλίες για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό μπορούν να βοηθήσουν τους νέους να αποκτήσουν τις δεξιότητες ζωής που χρειάζονται για να εισέλθουν στην αγορά εργασίας και να θέσουν τα θεμέλια της μελλοντικής οικονομικής τους ζωής. Μπορούν επίσης να ενταχθούν στην εκπαιδευτική εργαλειοθήκη για τη δια βίου μάθηση, έτσι ώστε οι ενήλικες να έχουν τις δεξιότητες που χρειάζονται για να ευημερήσουν στη ζωή τους ή να υποστηρίξουν την επιχειρηματικότητα. Υπό το πρίσμα της αυξανόμενης ψηφιοποίησης της οικονομίας και της κοινωνίας και των επιπτώσεών της για τους καταναλωτές, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να δοθεί έμφαση στον ψηφιακό εγγραμματισμό και στον ψηφιακό χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό. Στόχος είναι να εφοδιαστούν οι καταναλωτές με γνώσεις και δεξιότητες για να μπορούν να κινηθούν με ασφάλεια σε νέα προϊόντα και υπηρεσίες, να χρησιμοποιούν ηλεκτρονικές τραπεζικές υπηρεσίες και ψηφιακές πληρωμές και να προστατεύουν τα περιουσιακά τους στοιχεία και τα προσωπικά τους δεδομένα (OECD, G20/OECD INFE Policy Guidance Digitalisation and Financial Literacy, 2018; OECD, Personal data use in financial services and the role of financial education: a consumer-centric analysis, 2020).

Οι επιδόσεις των Ελλήνων μαθητών και του εκπαιδευτικού συστήματος

Η ελληνική κοινωνία αποδίδει μεγάλη σημασία στην εκπαίδευση, τα ποσοστά ακαδημαϊκών επιδόσεων είναι υψηλά στο λύκειο και την τριτοβάθμια εκπαίδευση οι μαθητές/φοιτητές δείχνουν μεγάλο ζήλο να μορφωθούν και εκτιμούν τους δασκάλους/καθηγητές τους (OECD, 2018). Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα¹³ συμβαδίζει με τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ όσον αφορά την ισότητα, η οποία μετράται ως ο αντίκτυπος του κοινωνικοοικονομικού υπόβαθρου των μαθητών στις εκπαιδευτικές τους επιδόσεις. Η κοινωνικοοικονομική κατάσταση εξηγεί το 11% της διακύμανσης των επιδόσεων στην ανάγνωση στην Ελλάδα (μέσος όρος ΟΟΣΑ: 12%). Η Ελλάδα έχει επίσης ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά εγκατάλειψης του σχολείου σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου ήταν 6,2 % το 2015, χαμηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ των 28, που ήταν 10,7% (OECD, Education Policy Outlook - Greece , 2020).

Ωστόσο, υπάρχουν αρκετές προκλήσεις όσον αφορά τους πόρους και τις επιδόσεις. Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα έχει επηρεαστεί από τις οικονομικές κρίσεις που έπληξαν τη χώρα. Η Ελλάδα συγκαταλέγεται μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ που δαπανούν λιγότερα για την εκπαίδευση ως ποσοστό του ΑΕΠ: το 2018, η Ελλάδα δαπάνησε 3,7% του ΑΕΠ για την πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και

¹³ Βλ. στο Σχήμα 3.6 ένα διάγραμμα του Ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος από την προσχολική αγωγή έως το λύκειο

τριτοβάθμια εκπαίδευση, δηλαδή 1,2 ποσοστιαίες μονάδες λιγότερο από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ (OECD, 2018). Το ποσοστό αυτό αυξήθηκε σε 4,5% το 2021 (European Commission, Education and Training Monitor 2022 GREECE, 2022).

Οι επιδόσεις των μαθητών στο Πρόγραμμα για τη Διεθνή Αξιολόγηση των Μαθητών (PISA) του ΟΟΣΑ είναι χαμηλότερες από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ: ο μέσος μαθητής πήρε βαθμολογία 453 στην αναγνωστική ικανότητα, τα μαθηματικά και τη φυσική, ενώ ο μέσος όρος του ΟΟΣΑ είναι 488. Μικρότερο ποσοστό μαθητών στην Ελλάδα βαθμολογήθηκε στα υψηλότερα επίπεδα επάρκειας (Επίπεδο 5 ή 6) σε τουλάχιστον ένα μάθημα· ταυτόχρονα, μικρότερο ποσοστό μαθητών πέτυχε το ελάχιστο επίπεδο επάρκειας (Επίπεδο 2 ή υψηλότερο) σε τουλάχιστον ένα μάθημα (OECD, PISA 2018 - Greece Country Note, 2019). Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά μέσο όρο στην Ελλάδα τα κορίτσια ξεπέρασαν τα αγόρια στην ανάγνωση και τη φυσική, με μεγαλύτερη διαφορά από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ (αντίστοιχα, 42 μονάδες έναντι 30 και 11 μονάδες έναντι 2) (OECD, OECD PISA 2018 Country Note - Greece, 2019).

Σε αυτό το πλαίσιο, η Ελλάδα έχει ξεκινήσει μια σειρά μεταρρυθμίσεων του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος με στόχο να αυξηθεί η αποτελεσματικότητά του και η ικανότητά του να προετοιμάζει τους μαθητές για τον εργασιακό χώρο (OECD, 2021; OECD, 2019) (βλ. επίσης Μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα Ελλάδα).

Δεξιότητες ενηλίκων

Το ποσοστό των ενηλίκων στην Ελλάδα που έχουν απολυτήριο λυκείου είναι ελάχιστα χαμηλότερο από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ: 76% των ενηλίκων ηλικίας 25-64 ετών σε σύγκριση με τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ που είναι 79%. Το ποσοστό των γυναικών που έχει αποφοιτήσει επιτυχώς από το Λύκειο ανέρχεται σε 78% σε σύγκριση με 75% για τους άνδρες.

Τα αποτελέσματα του Προγράμματος του ΟΟΣΑ για τη Διεθνή Αξιολόγηση των Ικανοτήτων των Ενηλίκων¹⁴ (PIAAC) δείχνουν ότι το ποσοστό των ενηλίκων στην Ελλάδα που σημειώνουν τα υψηλότερα επίπεδα επάρκειας στον γραμματισμό και τον αριθμητισμό είναι σημαντικά μικρότερο από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ, ενώ το ποσοστό των ενηλίκων με ανεπαρκείς δεξιότητες στον γραμματισμό και τον αριθμητισμό είναι μεγαλύτερο από τον μέσο όρο (OECD, GREECE Key findings The Survey of Adult Skills, 2016). Μόνο το 5% περίπου των ενηλίκων στην Ελλάδα επιτυγχάνει τα υψηλότερα επίπεδα επάρκειας (Επίπεδο 4 ή 5) στον γραμματισμό, ποσοστό που είναι χαμηλότερο από το 10% κατά μέσο όρο στις χώρες του ΟΟΣΑ που συμμετείχαν στην έρευνα. Οι διαφορές στις δεξιότητες που συνδέονται με την ηλικία, το φύλο, τη μεταναστευτική καταγωγή, τη μόρφωση και τη μόρφωση των γονέων είναι μικρότερες στην Ελλάδα από ό,τι στις περισσότερες άλλες χώρες.

Ψηφιακές δεξιότητες

Οι ψηφιακές δεξιότητες του ελληνικού πληθυσμού υπολείπονται σημαντικά έναντι του μέσου όρου του ΟΟΣΑ και της ΕΕ, αλλά υπάρχουν σημάδια βελτίωσης. Η αντιμετώπιση των χαμηλών ψηφιακών δεξιοτήτων του πληθυσμού συγκαταλέγεται στους στόχους της ολοκληρωμένης ψηφιακής στρατηγικής που έχει σχεδιάσει η Ελληνική κυβέρνηση (Government of Greece, Digital Transformation Strategy for 2020-2025, 2020).

¹⁴ Η έρευνα για τις Δεξιότητες των Ενηλίκων, προϊόν του Προγράμματος του ΟΟΣΑ για τη Διεθνή Αξιολόγηση των Ικανοτήτων των Ενηλίκων (PIAAC), παρέχει μια εικόνα της επάρκειας των ενηλίκων σε τρεις βασικές δεξιότητες επεξεργασίας πληροφοριών: (i) γραμματισμός - η ικανότητα κατανόησης και ορθής απάντησης σε γραπτά κείμενα· (ii) αριθμητισμός - η ικανότητα χρήσης αριθμητικών και μαθηματικών εννοιών· και (iii) επίλυση προβλημάτων σε περιβάλλοντα πλούσια σε τεχνολογία - η ικανότητα πρόσβασης, ερμηνείας και ανάλυσης πληροφοριών που βρίσκονται, μετασχηματίζονται και κοινοποιούνται σε ψηφιακά περιβάλλοντα.

Τα αποτελέσματα του PIAAC δείχνουν ότι μόνο το 2,5% των ενηλίκων στην Ελλάδα επιτυγχάνει το υψηλότερο επίπεδο επάρκειας στην επίλυση προβλημάτων σε περιβάλλοντα πλούσια σε τεχνολογία. Είναι το τέταρτο χαμηλότερο ποσοστό που παρατηρείται μεταξύ όλων των συμμετεχουσών οικονομιών και είναι σημαντικά χαμηλότερο από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ που είναι 5,4%. Για την ηλικιακή ομάδα 16-24 ετών, το ποσοστό όσων επιτυγχάνουν το υψηλότερο επίπεδο είναι περίπου 3%, λιγότερο από το μισό του μέσου όρου του ΟΟΣΑ που είναι 8%.

Ο Δείκτης Ψηφιακής Οικονομίας και Κοινωνίας (DESI) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Commission, Digital Economy and Society Index (DESI) 2021 - Greece, 2021) τοποθετεί την Ελλάδα στην 25η θέση μεταξύ των 27 Κρατών Μελών της ΕΕ στην έκδοση του 2021. Στη συνιστώσα της βαθμολογίας που αφορά το ανθρώπινο κεφάλαιο, η Ελλάδα κατατάσσεται στην 21η θέση και το ποσοστό των ατόμων με τουλάχιστον βασικές ψηφιακές δεξιότητες παραμένει χαμηλό, στο 51%.

2 Φορείς χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα

Οι ελληνικοί φορείς που δραστηριοποιούνται στον σχεδιασμό και την υλοποίηση πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού ή αναλαμβάνουν σχετικές ερευνητικές δραστηριότητες, οι οποίοι προσδιορίστηκαν μέσω της έρευνας χαρτογράφησης, περιλαμβάνουν εννέα δημόσιες αρχές και 22 οργανισμούς εκτός του δημόσιου τομέα. Τα υπουργεία και οι κρατικοί φορείς, οι χρηματοπιστωτικές εποπτικές αρχές και η κεντρική τράπεζα μπορούν να ασκούν δραστηριότητες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού βάσει αρμοδιοτήτων σχετικά με τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό ή έμμεσων αρμοδιοτήτων που αφορούν την προστασία των επενδυτών ή τη χρηματοοικονομική προστασία των καταναλωτών. Οι φορείς εκτός του δημόσιου τομέα που εμπλέκονται στον σχεδιασμό και την υλοποίηση πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού περιλαμβάνουν μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς όπως ΜΚΟ, πανεπιστημιακά ιδρύματα και δεξαμενές σκέψης, καθώς και κλαδικούς φορείς που εκπροσωπούν παρόχους χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών στην Ελλάδα.

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται:

- Οι δημόσιες αρχές, καθώς και η κεντρική τράπεζα, όπως επίσης – ανάλογα με την περίπτωση – στοιχεία σχετικά με την πηγή της αρμοδιότητάς τους και την έμμεση ή ρητή φύση αυτών, καθώς και οι πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού που υλοποιούν.
- Οι ιδιωτικοί φορείς και οι φορείς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα που απάντησαν στην έρευνα χαρτογράφησης, κατηγοριοποιημένοι σύμφωνα με τα κριτήρια των κατευθυντήριων γραμμών του ΟΟΣΑ/INFE για τη συμμετοχή των ιδιωτικών και μη κερδοσκοπικών φορέων στη χρηματοοικονομική εκπαίδευση (OECD, OECD/INFE Guidelines for Private and Not-For-Profit Stakeholders in Financial Education, 2014).
- Η χρήση κατευθυντήριων γραμμών και κωδίκων δεοντολογίας από φορείς εκτός του δημόσιου τομέα για την υλοποίηση πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού.

Δημόσιες αρχές και Κεντρική Τράπεζα

Στην έρευνα χαρτογράφησης συμμετείχαν οκτώ κρατικοί οργανισμοί ή Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου, καθώς και η κεντρική τράπεζα. Σε αυτούς περιλαμβάνονται υπουργεία, ρυθμιστικές αρχές του χρηματοπιστωτικού τομέα, ανεξάρτητους φορείς και η κεντρική τράπεζα. Από αυτούς, επτά εμπλέκονται στην παροχή χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα:

- Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, Γενική Γραμματεία Χρηματοπιστωτικού Τομέα και Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους
- Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού καθώς και δυο συναφείς φορείς:
 - ο Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ)
 - ο Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης (φορέας εποπτευόμενος από το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού)

- Υπουργείο Ανάπτυξης, Ειδική Γραμματεία Διαχείρισης Προγραμμάτων Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, Γενική Γραμματεία Εμπορίου
- Τράπεζα της Ελλάδος¹⁵
- Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς

Εκτός των παραπάνω στην χαρτογράφηση συνεισέφεραν επίσης το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων και το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, χωρίς όμως να εμπλέκονται στην παροχή ενεργειών χρηματοοικονομικού εγγραμματος.

Αρμοδιότητες

Σε ορισμένες ελληνικές αρχές, η εμπλοκή στον χρηματοοικονομικό εγγραμματος απορρέει από θεσμοθετημένες αρμοδιότητες, όπως παρατίθενται στον Πίνακα 2.1. Οι αρμοδιότητες αυτές μπορεί να είναι ρητές, δηλαδή να κατοχυρώνονται στις ιδρυτικές πράξεις του φορέα ή στις αναθεωρήσεις αυτών ή να εκχωρούνται με νόμο ή κανονισμό, ή έμμεσες, δηλαδή να απορρέουν από ευρύτερες αρμοδιότητες. Οι αρμοδιότητες αυτές παρέχουν, ρητά ή σιωπηρά, ένα νομικό πλαίσιο για τη συμμετοχή σε δραστηριότητες χρηματοοικονομικού εγγραμματος, οι οποίες κυμαίνονται από τη συλλογή και ανάλυση δεδομένων έως τον σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικών και πρωτοβουλιών.

Η κατοχύρωση αρμοδιοτήτων μπορεί να είναι καθοριστική για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματος, οι οποίες είναι βιώσιμες μακροπρόθεσμα, τόσο σε θεσμικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Οι αρμοδιότητες μπορούν να διευκολύνουν τη συνεργασία μεταξύ διαφορετικών αρχών και τον προσδιορισμό ακριβέστερων ενεργειών – μπορούν να εξασφαλίζουν μεγαλύτερη λογοδοσία και προβολή στο κοινό, καθώς και ενιαία προσέγγιση από το σύνολο των κυβερνητικών φορέων. Τέλος, μπορούν να διευκολύνουν τη συνεργασία με τους φορείς στη φάση της υλοποίησης (OECD, OECD/INFE High-level Principles on National Strategies for Financial Education, 2012; OECD, National Strategies for Financial Education OECD/INFE Policy Handbook, 2015).

Πίνακας 2.1. Φύση των αρμοδιοτήτων χρηματοοικονομικού εγγραμματος ορισμένων ελληνικών δημόσιων αρχών καθώς και της κεντρικής τράπεζας

Δημόσια αρχή	Εντολή χρηματοοικονομικού εγγραμματος
Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών: Γενική Γραμματεία Χρηματοπιστωτικού Τομέα και Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους	Αρμοδιότητα: απορρέει από το άρθρο 79 του Ν. 4389/2016, βάσει του οποίου ανατίθεται στη Γενική Γραμματεία η οργάνωση και διαμόρφωση της πολιτικής ενημέρωσης και υποστήριξης των δανειοληπτών και της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης των νοικοκυριών και των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Στο πλαίσιο αυτής της αποστολής, η Γενική Γραμματεία είναι υπεύθυνη για τη συνδρομή στον σχεδιασμό και την εφαρμογή εθνικής στρατηγικής για την αποτελεσματική διαχείριση του ιδιωτικού χρέους και την αποφυγή της υπερχρέωσης, μεταξύ άλλων μέσω του σχεδιασμού δράσεων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης. Στη Γενική Γραμματεία έχει ανατεθεί η ευθύνη για τον σχεδιασμό της εθνικής στρατηγικής χρηματοοικονομικού εγγραμματος μέσω της εθνικής στρατηγικής διαχείρισης του ιδιωτικού χρέους.
Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού/ Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής	Το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού είναι (διοικητικά) αρμόδιο για την αποδοχή ή την απόρριψη των προτάσεων του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής και για την αποστολή τους στα σχολεία.

¹⁵ Η Τράπεζα της Ελλάδος, ως κεντρική τράπεζα της χώρας, αποτελεί ανεξάρτητη αρχή που ασκεί δημόσιο λειτουργήμα: μεριμνά για τη σταθερότητα των τιμών και για τη σταθερότητα και εύρυθμη λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος (τραπεζών, ασφαλιστικών εταιριών κ.λπ.). Παραμένοντας θεσμικά και λειτουργικά ανεξάρτητη, υπόκειται στον δημοκρατικό έλεγχο της Βουλής. (Bank of Greece, Statute, 2016).

Το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής είναι επιστημονικά αρμόδιο για την ανάπτυξη των προγραμμάτων σπουδών και την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, καθώς και για άλλα θέματα που αφορούν την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Υπουργείο Ανάπτυξης: Γενική Γραμματεία Εμπορίου, Γενική Διεύθυνση Αγοράς και Προστασίας Καταναλωτή

Αρμοδιότητα για την εκπαίδευση των καταναλωτών βάσει των άρθρων 37 και 40 του Π.Δ. 5/2022. Επιπλέον, αρμοδιότητα για την χρηματοοικονομική εκπαίδευση των καταναλωτών βάσει του άρθρου 6 Ν. 4438/2016 σχετικά με τις συμβάσεις πίστωσης για καταναλωτές που αφορούν ακίνητα που προορίζονται για κατοικία. Αρμόδια για την πολιτική για τους καταναλωτές και την εφαρμογή τόσο του γενικού ενωσιακού κεκτημένου της νομοθεσίας για τους καταναλωτές (π.χ. οδηγία για τις καταχρηστικές εμπορικές πρακτικές, οδηγία για τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων, οδηγία για τα δικαιώματα των καταναλωτών που ενσωματώνονται στον Ν. 2251/1994), όσο και του ενωσιακού δικαίου για τους καταναλωτές στον χρηματοπιστωτικό τομέα (καταναλωτικές πιστώσεις που ενσωματώνονται στην υπουργική απόφαση Ζ1-699/2010), οδηγία για τις εξ αποστάσεως πωλήσεις χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών (ενσωματώθηκε στον Ν. 2251/1994), οδηγία για τους βασικούς λογαριασμούς (ενσωματώθηκε στον Ν. 4465/2017), οδηγία για τις υπηρεσίες πληρωμών (Ν. 4537/2018), νομοθεσία για τις εταιρείες είσπραξης απαιτήσεων (Ν. 3758/2009), κανονισμός για τις μεταφορές πιστώσεων και τις άμεσες χρεώσεις (εθνικοί κανόνες εφαρμογής στο ν. 4141/2013), διασυνοριακές πληρωμές (εθνικοί κανόνες εφαρμογής στον Ν. 4141/2013), ιδρύματα ηλεκτρονικού χρήματος (Ν. 4021/2011).

Τράπεζα της Ελλάδος

Αρμοδιότητα: Η Τράπεζα της Ελλάδος, στο πλαίσιο της κοινωνικής της ευθύνης, συνδράμει τις προσπάθειες για την προώθηση της μάθησης και της εκπαίδευσης και υποστηρίζει δράσεις που ενισχύουν τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό, αναγνωρίζοντας τον θετικό αντίκτυπό τους στο σύνολο της οικονομίας και στη χρηματοπιστωτική σταθερότητα.

Παράλληλα, συμμετέχει ενεργά στην προώθηση του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού μέσω πολυάριθμων δράσεων, όπως η διοργάνωση εκπαιδευτικών διαλέξεων, η ανάπτυξη μουσειοπαιδαγωγικών προγραμμάτων και η φιλοξενία εκθέσεων στο Μουσείο της, η έκδοση βιβλίων, καθώς και η υποστήριξη συναφών δράσεων άλλων φορέων.

Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς

Αρμοδιότητα: ιδρύθηκε με τον Ν. 1969/1991 και τον Ν. 2324/1995 με σκοπό την προστασία των επενδυτών και την εξασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας της ελληνικής κεφαλαιαγοράς. Η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς είναι αρμόδια για την παρακολούθηση της εφαρμογής των διατάξεων της νομοθεσίας για την κεφαλαιαγορά. Η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς είναι αρμόδια για την αδειοδότηση, παρακολούθηση, εποπτεία και διενέργεια ελέγχων στους ενδιάμεσους φορείς της κεφαλαιαγοράς (παρόχους επενδυτικών υπηρεσιών), όπως είναι οι Επιχειρήσεις Παροχής Επενδυτικών Υπηρεσιών και οι Ανώνυμες Εταιρίες Επενδυτικής Διαμεσολάβησης, οι Οργανισμοί Συλλογικών Επενδύσεων και οι διαχειριστές τους. Εποπτεύει επίσης Οργανισμούς Εναλλακτικών Επενδύσεων και τους διαχειριστές τους, νέα επενδυτικά σχήματα, ταμεία επαγγελματικής ασφάλισης, εισηγμένες εταιρίες ως προς τις υποχρεώσεις διαφάνειας, συμπεριλαμβανομένων των οικονομικών τους καταστάσεων, καθώς και μετόχους εισηγμένων εταιριών ως προς την υποχρέωσή τους για δήλωση σημαντικών συμμετοχών, εγκρίνει τις προσφορές εξαγοράς και τα ενημερωτικά δελτία αυξήσεων μετοχικού κεφαλαίου, και παρακολουθεί και εποπτεύει τις συναλλαγές ως προς τη χειραγώγηση της αγοράς καθώς και περιπτώσεις κατοχής προνομιακών πληροφοριών. Τέλος, εποπτεύει τη συμμόρφωση των εποπτευόμενων από αυτήν προσώπων με τη νομοθεσία περί νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες. Στους εποπτευόμενους από την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς φορείς περιλαμβάνονται επίσης οι τόποι διαπραγμάτευσης, οι φορείς εκκαθάρισης, το Κεντρικό Αποθετήριο Τίτλων, καθώς και τα συστήματα αποζημίωσης επενδυτών και διασφάλισης συναλλαγών, όπως το Συνεγγυητικό Κεφάλαιο. Τέλος, η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς τηρεί επίσης μητρώο παρόχων υπηρεσιών ανταλλαγής μεταξύ εικονικών νομισμάτων και παραστατικών νομισμάτων και μητρώο παρόχων υπηρεσιών θεματοφυλακής ψηφιακών πορτοφολιών.

Πηγή: Έρευνα χαρτογράφησης

Δράσεις

Οι ελληνικές αρχές εμπλέκονται στον σχεδιασμό και την υλοποίηση πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, οι οποίες κυμαίνονται από την παροχή πληροφοριών για τους καταναλωτές μέσω ιστοτόπων, την ανάπτυξη παιδαγωγικού υλικού για μαθητές και εκπαιδευτικούς, έως την άμεση συμμετοχή στην κατάρτιση των ομάδων-στόχων.

- Στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής της αποστολής, η **Τράπεζα της Ελλάδος** παρέχει παιδαγωγικούς πόρους για μαθητές μέσω του Μουσείου της και των ειδικών εκδόσεων του Κέντρου Πολιτισμού, Έρευνας και Τεκμηρίωσης (ΚΕΠΟΕΤ) που αφορούν τις μόνιμες και περιοδικές εκθέσεις της. Το Μουσείο προσφέρει ξεναγήσεις προσαρμοσμένες στις ανάγκες κυρίως των νέων (ηλικίας 12-25 ετών) και φιλοξενεί εκπαιδευτικές εκδηλώσεις που εστιάζουν σε συγκεκριμένα οικονομικά θέματα (όπως ο πληθωρισμός, οι ηλεκτρονικές πληρωμές, το ευρώ, οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής κ.λπ.) και προάγουν τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό. Το ΚΕΠΟΕΤ έχει δημιουργήσει εκδόσεις που πλαισιώνουν τις εκθέσεις του, καθώς και ένα εικονογραφημένο λεξικό για παιδιά ηλικίας έως 12 ετών, με ένα ακόμη για μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης να βρίσκεται σε φάση ολοκλήρωσης. Επιπλέον, ο αναθεωρημένος Κώδικας Δεοντολογίας (ΦΕΚ Β' 2411/2021) για τη διαχείριση των μη εξυπηρετούμενων ιδιωτικών δανείων (Bank of Greece, Revised Code of Conduct for the Management of Non-Performing Private Loans, 2016), ο οποίος ισχύει για όλα τα εποπτευόμενα ιδρύματα που χορηγούν κάθε είδους πιστώσεις στην Ελλάδα, θωρακίζει τα δικαιώματα των δανειοληπτών και ενισχύει τη διαφάνεια, επιβάλλοντας διαδικασίες επικοινωνίας για την πλήρη ενημέρωση των δανειοληπτών και την προώθηση της βιώσιμης αναδιάρθρωσης δανείων. Τέλος, ο νόμος 4818/2021 ΦΕΚ Α' 124/2021 προβλέπει την ανάπτυξη ηλεκτρονικής πλατφόρμας για τη διευκόλυνση και επιτάχυνση της επικοινωνίας με τους δανειολήπτες που εντάσσονται στη διαδικασία του Κώδικα Δεοντολογίας.
- Η **Γενική Γραμματεία Εμπορίου, Γενική Διεύθυνση Αγοράς και Προστασίας Καταναλωτή του Υπουργείου Ανάπτυξης**, κυρίως μέσω του Τμήματος Τραπεζικών Υπηρεσιών, καθώς και του Τμήματος Λοιπών Χρηματοοικονομικών Υπηρεσιών, επιλαμβάνεται των περιπτώσεων ζημίας των καταναλωτών στον χρηματοοικονομικό τομέα, οι οποίες υποδεικνύονται από τους καταναλωτές μέσω αναφορών και καταγγελιών ή εντοπίζονται μέσω των ίδιων δραστηριοτήτων της. Οι υποθέσεις αυτές αφορούν χρηματοοικονομικές υπηρεσίες βάσει της νομοθεσίας για συγκεκριμένους τομείς, όπως οι υπηρεσίες πληρωμών, οι πιστώσεις (καταναλωτικά δάνεια, ενυπόθηκα δάνεια, πιστωτικές κάρτες) και η εξ αποστάσεως πώληση χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, καθώς και βάσει της γενικής νομοθεσίας για τους καταναλωτές (καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες, αθέμιτες εμπορικές πρακτικές).

Η Γενική Διεύθυνση διαχειρίζεται έναν ιστότοπο και έχει παρουσία στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για να ενημερώνει τους καταναλωτές σχετικά με τα δικαιώματά τους και να προσφέρει συμβουλές για την αντιμετώπιση προβλημάτων με τους παρόχους χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, ενώ λειτουργεί επίσης μια αποκλειστική τηλεφωνική γραμμή. Κατευθύνει δε τους καταναλωτές σε φορείς εναλλακτικής επίλυσης διαφορών (ΕΕΔ). Σε περίπτωση που μια καταγγελία δεν εμπίπτει στην αρμοδιότητά της, κατευθύνει τους καταναλωτές σε άλλες αρμόδιες Αρχές, όπως η Τράπεζα της Ελλάδος, η Γενική Γραμματεία Χρηματοπιστωτικού Τομέα και Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους ή η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. Η Γενική Διεύθυνση βρίσκεται επίσης σε διαρκή διάλογο με τους φορείς της αγοράς και τους καταναλωτές στο πλαίσιο του Εθνικού Συμβουλίου Καταναλωτή και Αγοράς (ΕΣΚΑ), το οποίο έχει συσταθεί σύμφωνα με τον Ν. 2251/1994 και λειτουργεί υπό την αιγίδα της Γενικής Διεύθυνσης. Το Συμβούλιο αποτελεί γνωμοδοτικό όργανο που μεταφέρει τις απόψεις των φορέων της αγοράς και των καταναλωτών σε θέματα που σχετίζονται με τον ανταγωνισμό και την προστασία των καταναλωτών. Το Υπουργείο Ανάπτυξης, μέσω της Γενικής Διεύθυνσης Αγοράς και Προστασίας Καταναλωτή, εφαρμόζει επίσης ένα πρόγραμμα που απευθύνεται σε νέους μαθητές εστιάζοντας στην προστασία του καταναλωτή και μπορεί να χρησιμοποιηθεί στα

ελληνικά σχολεία (Πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματος που προσφέρονται από εμπλεκόμενους φορείς).

- Η **Ειδική Γραμματεία Διαχείρισης Προγραμμάτων Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου του Υπουργείου Ανάπτυξης** είναι αρμόδια για την εκπόνηση και υποβολή του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» στο πλαίσιο του «ΕΣΠΑ 2014-2020», το οποίο χρηματοδοτείται από τα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά και επενδυτικά ταμεία. Συνεργάζεται επίσης με το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού και το Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης στο πλαίσιο ενός προγράμματος για την κατάρτιση 10.000 ωφελούμενων με σκοπό την εξάλειψη του οικονομικού αναλφαριθμισμού και την ανάπτυξη της ικανότητάς τους να διαχειρίζονται σωστά τις προσωπικές και οικογενειακές οικονομικές τους υποθέσεις. Το πρόγραμμα θα υλοποιηθεί σε εκπαιδευτικά κέντρα σε όλη τη χώρα.
- Η **Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς** παρέχει στους επενδυτές και στους καταναλωτές εν γένει πληροφορίες, στα ελληνικά και στα αγγλικά, μέσω της ιστοσελίδας¹⁶ της, σχετικά με το θεσμικό πλαίσιο, προειδοποιήσεις προς το κοινό, αποφάσεις του Διοικητικού της Συμβουλίου και τις ανακοινώσεις που εκδίδονται για την προφύλαξη των επενδυτών. Δημοσιεύει, μεταξύ άλλων, ετήσιες εκθέσεις για την ενημέρωση σχετικά με θέματα κεφαλαιαγοράς, τις περιοδικές εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Αρχής Κινητών Αξιών και Αγορών (ΕΑΚΑΑ/ESMA) σχετικά με τις τάσεις, τους κινδύνους και τα τρωτά σημεία του χρηματοπιστωτικού συστήματος, καθώς και σημαντικά αποτελέσματα του Διεθνούς Δικτύου Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης (INFA) του ΟΟΣΑ (όπως το πλαίσιο χρηματοοικονομικών ικανοτήτων ΕΕ/ΟΟΣΑ-INFA για ενήλικες). Η Επιτροπή διοργανώνει θεματικά εργαστήρια και συνέδρια που απευθύνονται στο κοινό, σε εποπτευόμενους φορείς και σε κάθε άλλο ενδιαφερόμενο (συμπεριλαμβανομένων φοιτητών, μικρών επιχειρήσεων, επενδυτών) με απώτερο στόχο την ενημέρωση και κατάρτιση των συμμετεχόντων σχετικά με νέα επενδυτικά προϊόντα και υπηρεσίες, καθώς και τη νέα νομοθεσία και τις πρωτοβουλίες της Επιτροπής.
- Η **Γενική Γραμματεία Χρηματοπιστωτικού Τομέα και Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους** είναι αρμόδια για τον συντονισμό ενός πανελλαδικού δικτύου, των Κέντρων Ενημέρωσης και Υποστήριξης Δανειοληπτών (ΚΕΥΔ) και των Γραφείων Ενημέρωσης και Υποστήριξης Δανειοληπτών (ΓΕΥΔ)¹⁷, τα οποία παρέχουν υποστήριξη σε δανειολήπτες που αντιμετωπίζουν κίνδυνο υπερχρέωσης (βλ. επίσης: Άτομα που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της υπερχρέωσης). Επιπλέον, έχει σχεδιάσει μια εξ αποστάσεως υπηρεσία για δανειολήπτες που αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην αποπληρωμή των δανείων τους στο πλαίσιο του προγράμματος «myEGDIXlive». Το πρόγραμμα αυτό αφορά την εξυπηρέτηση των οφειλετών με την ανάπτυξη ενός συστήματος εξ αποστάσεως πολυκαναλικής εξυπηρέτησης (γραφείο υποστήριξης, τηλεφωνική υπηρεσία και υπηρεσία τηλεδιάσκεψης). Η πολυκαναλική υπηρεσία ξεκίνησε τη λειτουργία της τον Δεκέμβριο του 2022 παρέχοντας βοήθεια σχετικά με τον εξωδικαστικό μηχανισμό ρύθμισης οφειλών, με σκοπό την αύξηση του ποσοστού των ρυθμίσεων οφειλών. Κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2023 προστέθηκαν δύο νέες θεματικές υπηρεσίες (ευάλωτοι οφειλέτες, ενδιάμεσο πρόγραμμα). Επιπλέον, η Γενική Γραμματεία έχει δημιουργήσει ένα εργαλείο έγκαιρης προειδοποίησης¹⁸ ως προληπτικό μηχανισμό κατά της υπερχρέωσης.
- Το **Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ)** του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού συμβάλλει στην αύξηση του οικονομικού εγγραμματος των μαθητών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα μέσω της διαθεματικής

¹⁶ www.hcmc.gr/el_GR/web/portal/home

¹⁷ www.keyd.gov.gr/

¹⁸ www.keyd.gov.gr/egkairh-proeidopoihsh/

ενσωμάτωσης στοιχείων οικονομικού και χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στα προγράμματα σπουδών των σχολείων, καθώς και μέσω των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων, ενός καινοτόμου προγράμματος που εισάγεται σε δημοτικά και γυμνάσια με στόχο την ανάπτυξη δεξιοτήτων μέσω θεματικών μαθημάτων βασισμένων στους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (βλ. επίσης Μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα).

Ιδιωτικοί και μη κερδοσκοπικοί εμπλεκόμενοι φορείς

Είκοσι δύο φορείς εκτός του δημόσιου τομέα απάντησαν στην έρευνα χαρτογράφησης και παρέιχαν πληροφορίες σχετικά με την εμπειρία και τη συμμετοχή τους στην παροχή χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα. Οι εν λόγω εμπλεκόμενοι φορείς μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σύμφωνα με τα κριτήρια που προσδιορίζονται στις κατευθυντήριες γραμμές του ΟΟΣΑ/INFE για τους ιδιωτικούς και μη κερδοσκοπικούς φορείς που συμμετέχουν στη χρηματοοικονομική εκπαίδευση (OECD, OECD/INFE Guidelines for Private and Not-For-Profit Stakeholders in Financial Education, 2014)) ως εξής:

- 17 μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί χωρίς άμεση διασύνδεση με τον χρηματοοικονομικό τομέα και με ενδιαφέρον για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό
- Τρεις μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί συνδεδεμένοι με τον χρηματοοικονομικό τομέα αλλά χωρίς άμεσο εμπορικό ενδιαφέρον
- Δύο κερδοσκοπικά ιδρύματα

Στον Πίνακα 2.2 παρουσιάζονται σύμφωνα με τις κατηγορίες αυτές.

Πίνακας 2.2. Φορείς εκτός του δημόσιου τομέα που δραστηριοποιούνται στον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό στην Ελλάδα

Ταξινόμηση βάσει των κατευθυντήριων γραμμών του ΟΟΣΑ/INFE για τη συμμετοχή ιδιωτικών φορέων και φορέων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα στη χρηματοοικονομική εκπαίδευση.

Κατηγορία εμπλεκόμενου φορέα εκτός δημοσίου	Εμπλεκόμενοι
<p>Δεκαεπτά μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί χωρίς άμεση διασύνδεση με τον χρηματοοικονομικό τομέα και με ενδιαφέρον για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό (μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ), ενώσεις καταναλωτών, συνδικαλιστικές οργανώσεις, ερευνητικά ιδρύματα, σωματεία εκπαιδευτικών, σύλλογοι γονέων κ.λπ.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Πανεπιστήμιο Πειραιώς • Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης • Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο • Πανεπιστήμιο Αιγαίου • Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών • Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) • διαΝΕΟσις • Ίδρυμα Λαμπράκη • Ένωση Καταναλωτών Νομού Αιτωλοακαρνανίας • Ινστιτούτο Οικονομικού Αλφαριθμητισμού • Ελληνική Συνομοσπονδία Εμπορίου και Επιχειρηματικότητας (ΕΣΕΕ) • Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών, Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας (ΓΣΕΒΕΕ) • Ένωση Εργαζόμενων Καταναλωτών Ελλάδας • Δίκτυο για την επαγγελματική ενδυνάμωση των γυναικών - Women On Top • ActionAid Hellas • Junior Achievement Greece • ΚΕ.Π.ΚΑ. Κέντρο Προστασίας Καταναλωτών

Τρεις μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί συνδεόμενοι με τον χρηματοοικονομικό τομέα αλλά χωρίς άμεσο εμπορικό ενδιαφέρον (π.χ. κλαδικές ενώσεις)

(π.χ. ενώσεις τραπεζών, επενδυτικών ταμείων, ασφαλιστικών εταιρειών, συνταξιοδοτικών ταμείων κ.λπ.) καθώς και ιδρύματα χρηματοοικονομικών ιδρυμάτων και χρηματοοικονομικοί διαμεσολαβητές)

Κερδοσκοπικά ιδρύματα που παρέχουν χρηματοοικονομικές υπηρεσίες: π.χ. τράπεζες και άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, συμπεριλαμβανομένων των ιδρυμάτων μικροχρηματοδότησης, πιστωτικών ιδρυμάτων, ασφαλιστικών εταιριών, συνταξιοδοτικών ταμείων, χρηματιστηρίων, μεμονωμένων επαγγελματιών/ παρόχων χρηματοοικονομικών υπηρεσιών (συμπεριλαμβανομένων των διαχειριστών κεφαλαίων και περιουσιακών στοιχείων) και άλλων εταιριών με άδεια παροχής χρηματοοικονομικών υπηρεσιών.

- Ένωση Ασφαλιστικών Εταιρειών Ελλάδος
- Ελληνική Ένωση Τραπεζών
- Ένωση Εταιρειών Διαχείρισης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις (ΕΕΔΑΔΠ)

- Χρηματιστήριο Αθηνών Α.Ε.
- Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΤΧΣ)¹⁹

Πηγή: Έρευνα χαρτογράφησης

Αξίζει να σημειωθεί η παρουσία αρκετών ερευνητικών ιδρυμάτων τα οποία, μολονότι δεν εμπλέκονται άμεσα στην υλοποίηση πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού κατά τον ορισμό του ΟΟΣΑ, θα μπορούσαν να συμβάλουν σε μια εθνική στρατηγική χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού χάρη στη γνώση που διαθέτουν για την ελληνική κοινωνία και οικονομία. Σε αυτά περιλαμβάνονται:

- Το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ), ένας κρατικά χρηματοδοτούμενος ερευνητικός φορέας που συστάθηκε το 1959 και διοικείται από διοικητικό συμβούλιο διοριζόμενο από τον Υπουργό Ανάπτυξης,
- Το Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (ΙΟΒΕ), ένας ιδιωτικός, μη κερδοσκοπικός, κοινωφελής ερευνητικός οργανισμός που ιδρύθηκε το 1975.

Χρήση κωδίκων δεοντολογίας κατά την υλοποίηση πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού

Οκτώ εμπλεκόμενοι φορείς ανέφεραν ότι υιοθετούν οικειοθελώς κώδικες δεοντολογίας κατά την υλοποίηση πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού. Οι κώδικες αυτοί καταρτίζονται ως επί το πλείστον από τους ίδιους τους εμπλεκόμενους φορείς στη βάση εσωτερικών κατευθυντήριων γραμμών, λαμβάνοντας επίσης υπόψη τον ισχύοντα κανονισμό για την προστασία των προσωπικών δεδομένων (European Union, 2016). Ένας φορέας (η Ελληνική Ένωση Τραπεζών) έκανε ειδική μνεία στις Κατευθυντήριες Γραμμές του ΟΟΣΑ/INFE για τους ιδιωτικούς και μη κερδοσκοπικούς φορείς που συμμετέχουν στη χρηματοοικονομική εκπαίδευση (OECD, OECD/INFE Guidelines for Private and Not-For-Profit Stakeholders in Financial Education, 2014).

¹⁹ Το Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΤΧΣ) ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 2010 με στόχο να συμβάλει στη σταθερότητα του ελληνικού τραπεζικού συστήματος υπέρ του δημοσίου συμφέροντος. Σύμφωνα με τον ιδρυτικό του νόμο (Ν. 3864/2010) απολαμβάνει διοικητικής και οικονομικής αυτοτέλειας και λειτουργεί ως νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, αλλά ανήκει στο κράτος.

3 Πρωτοβουλίες για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό στην Ελλάδα

Από την έρευνα που διενεργήθηκε στους εμπλεκόμενους φορείς στον τομέα του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα, προσδιορίστηκαν 34 πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού, οι οποίες είτε βρίσκονται σήμερα υπό υλοποίηση είτε πραγματοποιήθηκαν πρόσφατα ή στο παρελθόν. Στο πλαίσιο των πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα προσφέρεται ως επί το πλείστον εκπαίδευση, κατάρτιση ή πληροφόρηση με γνώμονα τα περισσότερα από τα θέματα που διέπουν την οικονομική ευημερία. Οι εμπλεκόμενοι φορείς αξιοποιούν πλήρως τις δυνατότητες που προσφέρουν οι ψηφιακές τεχνολογίες και η δια ζώσης επαφή. Λίγοι από αυτούς αξιολογούν τις πρωτοβουλίες τους για να εκτιμήσουν τον αντίκτυπο στις ομάδες-στόχους. Οι περισσότερες πρωτοβουλίες απευθύνονται σε νεαρά άτομα στο πλαίσιο της τυπικής εκπαίδευσης.

Το κεφάλαιο αυτό περιλαμβάνει τις ακόλουθες ενότητες:

- Επισκόπηση των κύριων χαρακτηριστικών των πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού που υλοποιούνται στην Ελλάδα, με λεπτομέρειες όπως οι τρόποι εκπαίδευσης, την κύρια ομάδα-στόχο και το περιεχόμενο.
- Λεπτομερή παρουσίαση της τρέχουσας παροχής χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στα σχολεία, συμπεριλαμβανομένης της επεξήγησης των πιο πρόσφατων μεταρρυθμίσεων και των πρωτοβουλιών που υλοποιήθηκαν από ελληνικούς φορείς για την υποστήριξη της διδασκαλίας του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού.
- Παρουσίαση επιλεγμένων πρωτοβουλιών που απευθύνονται στις ανάγκες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού των ατόμων που αντιμετωπίζουν υπερχρέωση, των ηλικιωμένων, των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και των γυναικών.

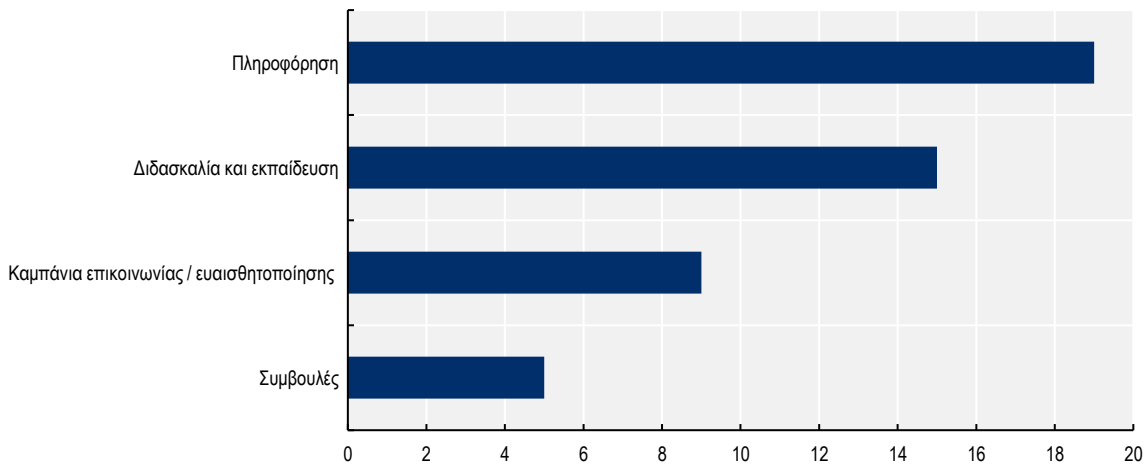
Επισκόπηση

Είδος δραστηριότητας χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού

Οι πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού μπορούν να έχουν διαφορετικούς, συμπληρωματικούς στόχους, που κυμαίνονται από εκστρατείες ευαισθητοποίησης και παροχή αξιόπιστων πληροφοριών στους καταναλωτές, μέχρι την ανάπτυξη ενός προγράμματος σπουδών ή την παροχή χρηματοοικονομικών συμβουλών. Στο πλαίσιο της έρευνας χαρτογράφησης ζητήθηκε από τους εμπλεκόμενους φορείς να αναφέρουν το είδος των δραστηριοτήτων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού που υλοποιούν (βλ. Σχήμα 3.1).

Οι περισσότερες πρωτοβουλίες στην Ελλάδα αποσκοπούν στην ενημέρωση (19), δηλαδή στην παροχή στοιχείων, δεδομένων και ειδικών γνώσεων προς τους καταναλωτές, ώστε να έχουν επίγνωση των οικονομικών ευκαιριών, επιλογών και συνεπειών. Πολλές πρωτοβουλίες προσφέρουν επίσης διδασκαλία και κατάρτιση σε άτομα (15), δηλαδή φροντίζουν ώστε να αποκτήσουν τις δεξιότητες και την ικανότητα να κατανοούν οικονομικούς όρους και έννοιες, μέσω της κατάρτισης που συνήθως εντάσσεται σε ένα πρόγραμμα σπουδών. Λιγότερες πρωτοβουλίες περιλαμβάνουν εκστρατείες επικοινωνίας και ευαισθητοποίησης (9) και παροχή συμβουλών (5), δηλαδή παροχή πληροφοριών στους καταναλωτές σχετικά με χρηματοοικονομικά θέματα και προϊόντα, ώστε να μπορούν να αξιοποιήσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις χρηματοοικονομικές πληροφορίες και τη διδασκαλία που έχουν λάβει.

Σχήμα 3.1. Είδος δραστηριότητας χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού

Σημείωση: Δυνατότητα πολλαπλών απαντήσεων

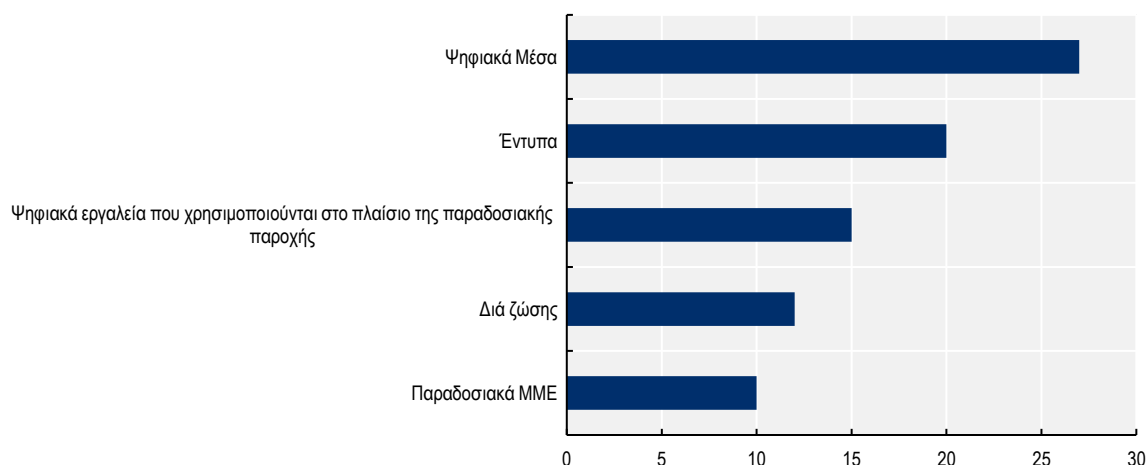
Πηγή: Έρευνα χαρτογράφησης

Τρόποι εκπαίδευσης

Για τις πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα χρησιμοποιούνται διάφοροι τρόποι που συνδυάζουν ψηφιακές και παραδοσιακές μεθόδους για να προσεγγίσουν αποτελεσματικά την ομάδα-στόχο τους (βλ. Σχήμα 3.2). Στις περισσότερες (27) χρησιμοποιούνται ψηφιακά μέσα, όπως ιστότοποι, πλατφόρμες ηλεκτρονικής μάθησης ή μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Αυτά τα ψηφιακά εργαλεία χρησιμοποιούνται συχνά στο πλαίσιο της παραδοσιακής εκπαίδευσης (15), υποστηρίζοντας π.χ. διάζωση προγράμματα, όπως σεμινάρια ή μαθήματα. Περίπου τα δύο τρίτα των πρωτοβουλιών (20)

χρησιμοποιούν έντυπα μέσα, όπως φυλλάδια, έντυπα ή παιχνίδια, και ένας αντίστοιχος αριθμός πρωτοβουλιών (12) πραγματοποιείται σε δια ζώσης περιβάλλον, δηλαδή στο πλαίσιο μαθημάτων ή σεμιναρίων με τη συμμετοχή εκπαιδευτών που αλληλεπιδρούν με το κοινό-στόχο. Τέλος, δέκα πρωτοβουλίες χρησιμοποιούν παραδοσιακά μέσα μαζικής ενημέρωσης, όπως η τηλεόραση ή το ραδιόφωνο, για τη διάδοση του περιεχομένου σε ένα ευρύτερο ακροατήριο.

Σχήμα 3.2. Τρόποι εκπαίδευσης

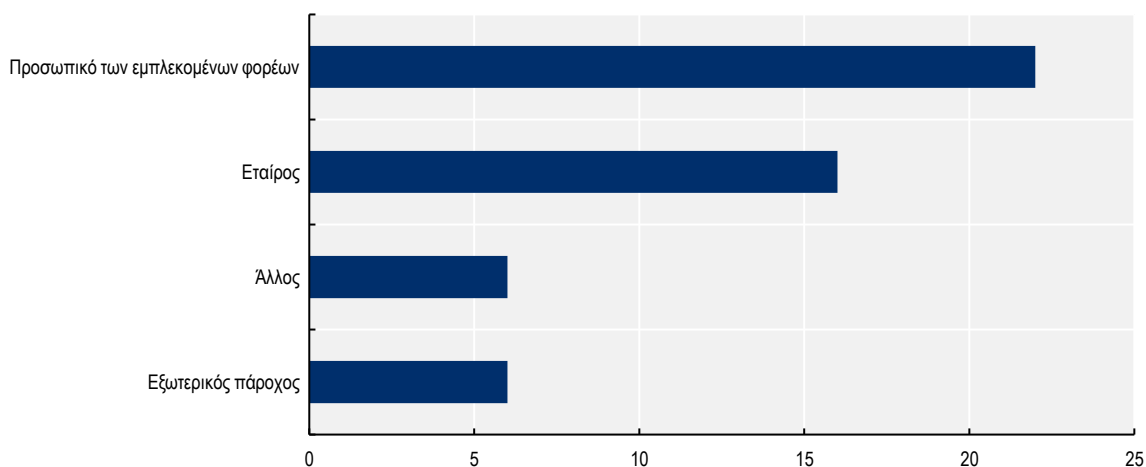

Σημείωση: Δυνατότητα πολλαπλών απαντήσεων

Πηγή: Έρευνα χαρτογράφησης

Στο πλαίσιο των πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού που παρέχονται από εκπαιδευτές, είτε διαδικτυακά είτε δια ζώσης, η έρευνα χαρτογράφησης συγκέντρωσε πληροφορίες σχετικά με το ποιος παραδίδει το περιεχόμενο στην εκάστοτε ομάδα-στόχο (βλ. Σχήμα 3.3). Στις περισσότερες περιπτώσεις, το προσωπικό των ερωτηθέντων φορέων (22) ή των συνεργαζόμενων οργανισμών (16) αναλαμβάνει το ίδιο την παράδοση. Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις στις οποίες η πρωτοβουλία παρέχεται από εξωτερικό πάροχο (6), π.χ. ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες. Τέλος, σε ορισμένες περιπτώσεις, άτομα που είχαν προηγουμένως επωφεληθεί από την πρωτοβουλία υποστηρίζουν σε εθελοντική βάση την περαιτέρω υλοποίησή της, ενώ σε άλλες περιπτώσεις οι πρωτοβουλίες υλοποιούνται με την υποστήριξη των εκπαιδευτικών φορέων.

Σχήμα 3.3. Ποιος παρέχει τις πρωτοβουλίες στην ομάδα-στόχο

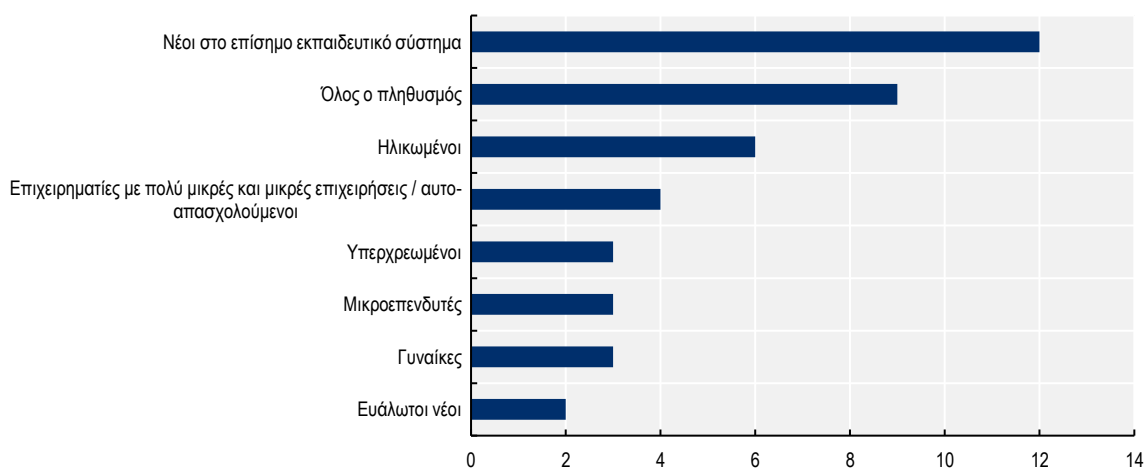

Σημείωση: Δυνατότητα πολλαπλών απαντήσεων
 Πηγή: Έρευνα χαρτογράφησης

Ομάδες-στόχοι

Οι πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα απευθύνονται κυρίως σε νέους που φοιτούν στο τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα (12) (βλ. Σχήμα 3.4). Ακολουθούν οι πρωτοβουλίες που απευθύνονται στο σύνολο του πληθυσμού (9). Μερικές πρωτοβουλίες απευθύνονται σε ηλικιωμένους (6), σε ιδιοκτήτες μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων (4), σε άτομα που αντιμετωπίζουν προβλήματα οφειλών (3), σε μικροεπενδυτές (3) και σε γυναίκες (3). Τέλος, υπάρχουν πρωτοβουλίες για νέους από ευάλωτα κοινωνικά περιβάλλοντα (δηλ. αποτελούν στόχο δυο πρωτοβουλιών).

Σχήμα 3.4. Ομάδες-στόχοι των πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού

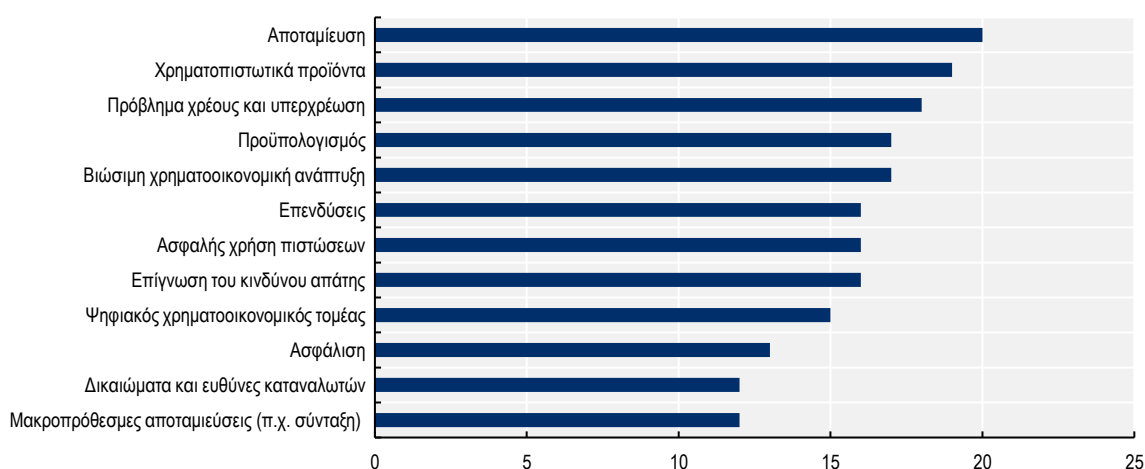
Σημείωση: Δυνατότητα πολλαπλών απαντήσεων
 Πηγή: Έρευνα χαρτογράφησης

Περιεχόμενο

Όλα τα θέματα που προσδιορίστηκαν από την έρευνα χαρτογράφησης ως παράγοντες οικονομικής ευημερίας λαμβάνονται υπόψη από τους ελληνικούς εμπλεκόμενους φορείς κατά τον σχεδιασμό του περιεχομένου των πρωτοβουλιών τους (βλ. Σχήμα 3.5). Τα θέματα που καλύπτονται ευρύτερα από τις πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα αφορούν τις δεξιότητες διαχείρισης χρήματος, όπως η αποταμίευση (20), οι οφειλές και η υπερχρέωση (18), ο προϋπολογισμός δαπανών (17), οι επενδύσεις (16) ή η ασφαλής χρήση πιστώσεων (16). Πολλές πρωτοβουλίες (19) αφορούν τα χαρακτηριστικά χρηματοοικονομικών προϊόντων που είναι διαθέσιμα σε Έλληνες καταναλωτές. Η βιώσιμη χρηματοοικονομική ανάπτυξη καλύπτεται από 17 πρωτοβουλίες. Η ευαισθητοποίηση σε θέματα διαφόρων ειδών απάτης και τα ψηφιακά χρηματοοικονομικά αποτελούν αντικείμενο 16 και 15 πρωτοβουλιών αντίστοιχα. Τα θέματα που τυγχάνουν λιγότερης προσοχής είναι η ασφάλιση, τα δικαιώματα και οι ευθύνες των καταναλωτών και η μακροπρόθεσμη αποταμίευση (συμπεριλαμβανομένης της συνταξιοδοτικής).

Όσον αφορά τη χρήση διεθνών πλαισίων βασικών ικανοτήτων για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό, ένας φορέας ανέφερε ότι βασίζεται στο πλαίσιο του ΟΟΣΑ/INFE (OECD, OECD/INFE Core Competencies Framework on Financial Literacy for Youth, 2015; OECD, G20/OECD INFE Core Competencies Framework on Financial Literacy for Adults, 2016) και ένας στην παιδαγωγική προσέγγιση που αναπτύχθηκε από τη διεθνή ΜΚΟ Aflaton.

Σχήμα 3.5. Θέματα που καλύπτουν οι πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού

Σημείωση: Δυνατότητα πολλαπλών απαντήσεων

Πηγή: Έρευνα χαρτογράφησης

Παρακολούθηση και αξιολόγηση των πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού

Η παρακολούθηση²⁰ και αξιολόγηση²¹ των πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού είναι σημαντικές για να διασφαλίζεται ότι το περιεχόμενό τους ανταποκρίνεται στην ομάδα-στόχο, είναι

²⁰ Η παρακολούθηση αφορά ένα σύνολο δραστηριοτήτων που αποτυπώνουν την εφαρμογή μιας πρωτοβουλίας, μεταξύ άλλων μέσω της συλλογής συγκεκριμένων Βασικών Δεικτών Απόδοσης (KPIs) της πρωτοβουλίας σε τακτά χρονικά διαστήματα, όπως ο αριθμός των ατόμων στα οποία απευθύνεται η πρωτοβουλία, οι χρησιμοποιούμενοι

επικαιροποιημένο σε σχέση με την εξέλιξη των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών για το ευρύ κοινό και ότι οι τρόποι υλοποίησης είναι αποτελεσματικοί. Είναι απαραίτητες για να εντοπίζονται τυχόν τομείς προς βελτίωση και να επαληθεύεται η ορθή αξιοποίηση των πόρων στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας (OECD, Recommendation of the Council on Financial Literacy, 2020; OECD, INFE HIGH-LEVEL PRINCIPLES FOR THE EVALUATION OF FINANCIAL EDUCATION PROGRAMMES, 2012). Στο πλαίσιο μιας συντονισμένης εθνικής προσέγγισης για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό μέσω μιας εθνικής στρατηγικής, τα ευρήματα που προκύπτουν από την αξιολόγηση μπορούν επιπλέον να συμβάλουν καθοριστικά στον προσδιορισμό εκείνων των πρωτοβουλιών που είναι πιο αποτελεσματικές και να επηρεάσουν τις αποφάσεις χρηματοδότησης. Κατά τον σχεδιασμό νέων πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού θα πρέπει να αναπτύσσεται μια στρατηγική παρακολούθησης και αξιολόγησης, στην οποία θα αποδίδεται η ίδια βαρύτητα με κάθε άλλη πτυχή της πρωτοβουλίας. Πρέπει να λαμβάνεται μέριμνα για τον σχεδιασμό της αξιολόγησης σε σχέση με τους μετρήσιμους στόχους της πρωτοβουλίας και να ευθυγραμμίζονται οι προσδοκίες μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, ώστε να διασφαλίζεται ότι θα προκύπτουν χρήσιμες πληροφορίες για τους φορείς από την αξιολόγηση (OECD, INFE HIGH-LEVEL PRINCIPLES FOR THE EVALUATION OF FINANCIAL EDUCATION PROGRAMMES, 2012).

Παρά το γεγονός ότι οι περισσότεροι εμπλεκόμενοι φορείς στην Ελλάδα παρακολουθούν την εφαρμογή των πρωτοβουλιών τους για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό, δεν προβαίνουν σε συστηματική αξιολόγηση του αντικτύπου τους, δεν συλλέγουν τυποποιημένες πληροφορίες και δεν ανταλλάσσουν τα αποτελέσματα της αξιολόγησης. Οι εμπλεκόμενοι φορείς αναφέρουν ότι παρακολουθούν την υλοποίηση των πρωτοβουλιών με ψηφιακά μέσα, από φόρμες εγγραφής μέχρι επισκέψεις σε ιστοτόπους, τη συλλογή δημογραφικών στοιχείων, τον αριθμό των συμμετεχόντων ή το ποσοστό επιτυχούς ολοκλήρωσης. Μερικοί αναφέρουν την παρακολούθηση της υλοποίησης με βάση συγκεκριμένα ορόσημα και δείκτες.

Όσον αφορά την αξιολόγηση, περίπου οι μισοί από τους εμπλεκόμενους φορείς που απάντησαν αναφέρουν ότι αξιολογούν τις πρωτοβουλίες τους – κυρίως μέσω αξιολογήσεων των επιπέδων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού των συμμετεχόντων και ποιοτικής ανατροφοδότησης από τους συμμετέχοντες ή τους εκπαιδευτές, όπως:

- Αξιολογήσεις στο τέλος της πρωτοβουλίας (Ένωση Ασφαλιστικών Εταιρειών Ελλάδος, Ένωση Εργαζομένων Καταναλωτών Ελλάδας)
- Αξιολογήσεις πριν και μετά το πρόγραμμα για τη μέτρηση της μεταβολής μεταξύ των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα (Οργανισμός για την επαγγελματική ενδυνάμωση των γυναικών, Ελληνική Ένωση Τραπεζών)
- Ποιοτική ανατροφοδότηση μέσω εντύπων αξιολόγησης από τους συμμετέχοντες (Τράπεζα της Ελλάδος, Junior Achievement Greece, Ένωση Εργαζομένων Καταναλωτών Ελλάδος) και από εκπαιδευτές, όπως καθηγητές (Ελληνική Ένωση Τραπεζών, ActionAid Hellas)

Η αξιολόγηση μπορεί επίσης να πραγματοποιείται σταδιακά σε διάφορες φάσεις υλοποίησης του προγράμματος. Αυτήν την προσέγγιση επέλεξε η ActionAid Hellas κατά την αξιολόγηση της

πόροι κ.λπ. Στην περίπτωση των ψηφιακών πρωτοβουλιών, η συλλογή/ παρακολούθηση δεδομένων μπορεί να γίνεται αυτοματοποιημένα μέσω της καταγραφής των εγγραφών, των αποχωρήσεων, των ωρών σύνδεσης κ.λπ.

²¹ Η αξιολόγηση αναφέρεται εν γένει στη διαδικασία εκτίμησης του κατά πόσον η πρωτοβουλία επιτυγχάνει τους καθορισμένους «στόχους» και τα «προσδοκώμενα αποτελέσματα». Συνήθως, η αξιολόγηση είναι λιγότερο συχνή ή τακτική από τις δράσεις παρακολούθησης, αλλά βασίζεται σε δεδομένα που συγκεντρώνονται μέσω της διαδικασίας παρακολούθησης και σε άλλες εισροές ποσοτικών και ποιοτικών στοιχείων που συμβάλλουν στη λεπτομερή ανάλυση του αντικτύπου της πρωτοβουλίας στον τελικό ωφελούμενο.

πρωτοβουλίας της για τη δημιουργία ενός δικτύου εκπαιδευτικών σε όλη την Ελλάδα που θα παρέδιδε μαθήματα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στα σχολεία (βλ. Πλαίσιο 3.1).

Η αξιολόγηση πραγματοποιείται επίσης με τη μέτρηση του βραχυπρόθεσμου και μεσοπρόθεσμου αντικτύπου της πρωτοβουλίας μετά την ολοκλήρωσή της. Η Ένωση Εργαζομένων Καταναλωτών Ελλάδας (ΕΕΚΕ) μέτρησε την επιτυχία της πρωτοβουλίας της «Ψηφιακές Κοινότητες Τρίτης Ηλικίας» μέσω του αριθμού των ερωτημάτων και των παραπόνων που υποβλήθηκαν στο τοπικό δίκτυο συμμετεχόντων, το οποίο δημιουργήθηκε στο τέλος του προγράμματος. Οι συμμετέχοντες που εντάχθηκαν στις Εθελοντικές Τοπικές Ομάδες υπέβαλαν πάνω από 130 ερωτήματα και παράπονα, γεγονός που καταδεικνύει ότι τα δίκτυα παρέμειναν ενεργά και ότι οι γνώσεις που απέκτησαν οι συμμετέχοντες του προγράμματος αξιοποιήθηκαν μετά την ολοκλήρωσή του.

Πλαίσιο 3.1. Ποιοτική αξιολόγηση: το πρόγραμμα οικονομικής εκπαίδευσης της ActionAid Hellas («Αλφαβητάρι Οικονομικών»)

Το 2019 η ActionAid Hellas άρχισε να υλοποιεί ένα πρόγραμμα κατάρτισης Ελλήνων εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με σκοπό να προσφέρουν ένα πρόγραμμα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού σε μαθητές σε όλη την Ελλάδα (βλ. Το πρόγραμμα οικονομικής εκπαίδευσης της ActionAid Hellas («Αλφαβητάρι Οικονομικών»)). Στο πλαίσιο του προγράμματος επιμορφώθηκαν 547 εκπαιδευτικοί, μέσω των οποίων καλύφθηκε ένας εκτιμώμενος αριθμός 6.200 παιδιών σε όλη την Ελλάδα.

Η παρακολούθηση της υλοποίησης του προγράμματος βασίστηκε σε μια σειρά βασικών δεικτών, όπως ο αριθμός των εκπαιδευτικών που επιμορφώθηκαν ή η δημιουργία εγχειριδίων για τις καλυπτόμενες περιοχές της χώρας.

Η αποτίμηση του προγράμματος βασίστηκε σε έναν συνδυασμό αξιολογήσεων και ποιοτικής ανατροφοδότησης από εκπαιδευτικούς, μαθητές και τους υπεύθυνους για την υλοποίηση των εκπαιδεύσεων και περιλάμβανε τις ακόλουθες συνιστώσες:

- Ένα ερωτηματολόγιο αξιολόγησης της κατάρτισης που διανεμήθηκε στους εκπαιδευτικούς στο τέλος της κατάρτισής τους, με το οποίο συλλέχθηκαν ποιοτικές πληροφορίες σχετικά με τα κίνητρά τους, τις απόψεις τους για τη σημασία του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού, τον σχεδιασμό της κατάρτισης, καθώς και τις αναμενόμενες προκλήσεις κατά τη μελλοντική εφαρμογή του προγράμματος στην τάξη. Στο ερωτηματολόγιο αυτό απάντησαν 217 άτομα.
- Ένα ερωτηματολόγιο ενδιάμεσης αξιολόγησης που διανεμήθηκε λίγους μήνες μετά την ολοκλήρωση της κατάρτισης για να συγκεντρωθούν οι απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τα εγχειρίδια, να διαπιστωθεί αν ξεκίνησαν να τα εφαρμόζουν με τους μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σε ποιο βαθμό συνέβαλε η επιμόρφωση στην υλοποίηση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων καθώς και ποιες ήταν οι πρώτες εντυπώσεις των μαθητών. Το ερωτηματολόγιο αυτό αποσκοπούσε επίσης στη συλλογή των απόψεων των ερωτώμενων σχετικά με τη μεθοδολογία του προγράμματος και τις προσδοκίες των εκπαιδευτικών όσον αφορά την καθοδήγηση που θα έπρεπε να λάβουν. Συλλέχθηκαν επίσης οι απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τη δημιουργία ενός εθνικού δικτύου χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος. Στο ερωτηματολόγιο αυτό απάντησαν 112 άτομα.
- Ένα τελικό ερωτηματολόγιο αξιολόγησης που παραδόθηκε σε όλους τους συμμετέχοντες στο τέλος του προγράμματος και του σχολικού έτους 2020-2021. Το ερωτηματολόγιο συνέλεξε τις απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με την υποστήριξη που έλαβαν κατά την υλοποίηση των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, το παιδαγωγικό υλικό και την εφαρμογή του στην τάξη. Επιδίωξε επίσης να κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές αξιοποίησαν και αποτίμησαν το υλικό και τις δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του προγράμματος, καθώς και τον αντίκτυπο στην καθημερινή τους ζωή. Στο ερωτηματολόγιο αυτό απάντησαν 147 άτομα.
- Εκτός από τα ερωτηματολόγια, η ActionAid Hellas οργάνωσε συνεντεύξεις με τους υπεύθυνους του έργου και τους μέντορες.

Η αξιολόγηση του προγράμματος και η ανατροφοδότηση από τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές ήταν θετική. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη συνέχισή του κατά το σχολικό έτος 2021-2022 και την ένταξή του στις ενότητες που προσφέρονται από τα Εργαστήρια Δεξιοτήτων που σχεδιάστηκαν από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής και το Υπουργείο Παιδείας

Σχολείο	Μάθημα	Θέματα
Νηπιαγωγείο	Κοινωνική και οικονομική ζωή	Θεματικά πεδία που αναφέρονται στην κοινωνική συμμετοχή (δικαιώματα και υποχρεώσεις), στον προσδιορισμό και την κάλυψη αναγκών, καθώς και στην πληροφόρηση για τη λήψη αποφάσεων σχετικά με συναλλαγές

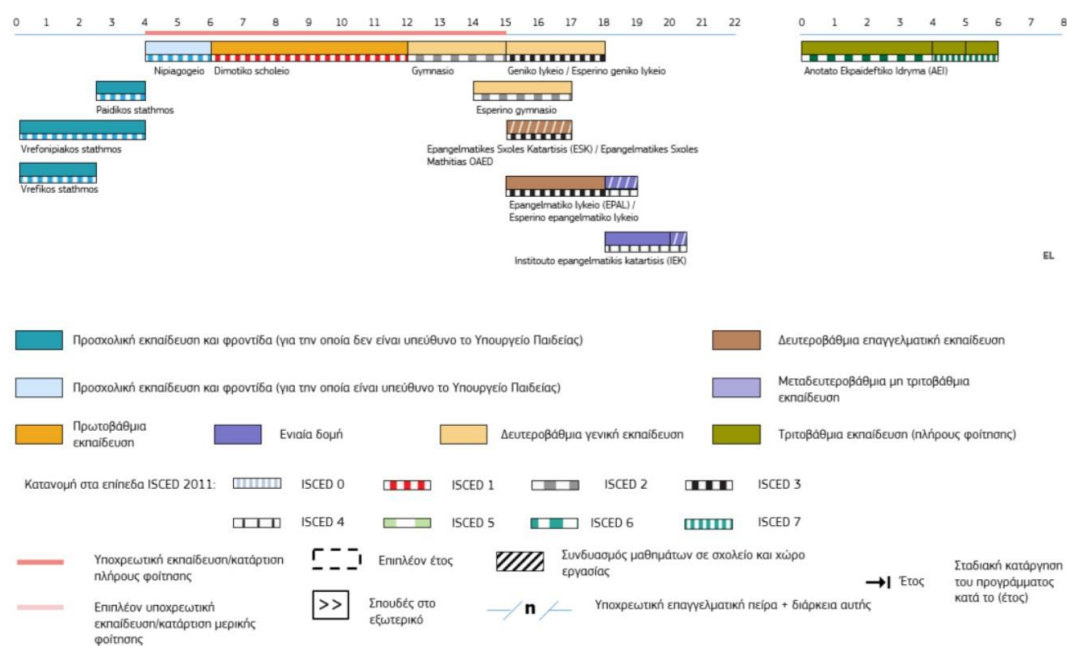
Χρηματοοικονομική εκπαίδευση για νέους

Μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα

Αν και ο χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός δεν αποτελεί υποχρεωτικό μάθημα στα ελληνικά σχολεία, τα θέματα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού μπορούν να καλυφθούν στο πλαίσιο των υποχρεωτικών μαθημάτων του προγράμματος σπουδών. Ωστόσο, μέχρι σήμερα οι μαθητές στα ελληνικά σχολεία δεν έχουν αρκετή επαφή με τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό, πέρα από τα μαθήματα της Πολιτικής Αγωγής στην Α΄ Λυκείου (ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση), τα οποία περιλαμβάνουν θεματικές ενότητες για τα οικονομικά, καθώς και το μάθημα των Οικονομικών στο πεδίο «Οικονομία και Πληροφορική» στη Γ΄ Λυκείου.

Αυτό αναμένεται να αλλάξει με την εφαρμογή των Νέων Προγραμμάτων Σπουδών από το 2022, τα οποία προσφέρουν περισσότερες δυνατότητες για τη διδασκαλία του θέματος και την εισαγωγή νέων εννοιών που εστιάζουν στην ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων.

Σχήμα 3.6. Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα: από την προσχολική αγωγή έως την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Πηγή: <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2022/el/country-reports/greece.html>

Ένα αναθεωρημένο πρόγραμμα σπουδών που παρέχει τη δυνατότητα ένταξης περιεχομένου χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού

Θέματα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού εντάσσονται σε ορισμένα υποχρεωτικά μαθήματα των υφιστάμενων προγραμμάτων σπουδών των σχολείων της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης – στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) – καθώς και στα νέα προγράμματα σπουδών που θα εφαρμοστούν το 2022, μεταξύ άλλων στο πλαίσιο των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων που εστιάζουν στη διδασκαλία κοινωνικών δεξιοτήτων (soft skills).

Όσον αφορά τη διδασκαλία στο πλαίσιο των υφιστάμενων προγραμμάτων σπουδών, οι εκπαιδευτικοί λαμβάνουν οδηγίες για τον τρόπο διδασκαλίας, αλλά ενθαρρύνονται και έχουν την ευελιξία να παρουσιάζουν στους μαθητές παραδείγματα από την καθημερινή ζωή και την επικαιρότητα μέσω των οποίων εξετάζονται θέματα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού. Ωστόσο, οι εμπλεκόμενοι φορείς αναφέρουν πώς οι μαθητές δεν εκτίθενται στον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό παρά μόνο στο γυμνάσιο, στο μάθημα της Οικιακής Οικονομίας, ή αν επιλέξουν μαθήματα οικονομίας.

Τα μαθήματα του ισχύοντος Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών για τα ελληνικά σχολεία που περιλαμβάνουν στοιχεία χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού παρουσιάζονται στον Πίνακα 3.1.

Πίνακας 3.1. Σχολικά μαθήματα του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) που περιλαμβάνουν στοιχεία χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού

Σχολείο	Μάθημα	Θέματα
Δημοτικό	Αγωγή του Πολίτη / Μελέτη Περιβάλλοντος	Ανάγκες του ανθρώπου, κατανάλωση, οικονομικές δραστηριότητες, αλληλεπιδράσεις μεταξύ ανθρώπου και περιβάλλοντος
Γυμνάσιο	Οικιακή Οικονομία	Οικονομικά της οικογένειας, ασφάλεια των καταναλωτών
	Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	Κοινωνικά προβλήματα (Εκπαίδευση του καταναλωτή)
Λύκειο	Πολιτική Παιδεία	Οικονομικά, πολιτικοί θεσμοί, αρχές δικαίου
	Κοινωνιολογία	Οικονομία, ενεργός συμμετοχή του πολίτη, λήψη αποφάσεων, χρήμα και τράπεζες
	Αρχές Οικονομικής Θεωρίας	Όλα

Πηγή: Έρευνα χαρτογράφησης

Πίνακας 3.2. Ώρες διδασκαλίας εβδομαδιαίως των μαθημάτων που περιλαμβάνουν στοιχεία χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ)

Σχολείο	Θέμα	Ώρες εβδομαδιαίως ανά τάξη
Νηπιαγωγείο		3 ώρες ημερησίως (2 ^η , 3 ^η και 5 ^η ώρα) αφιερώνονται σε οργανωμένες δραστηριότητες και διερευνήσεις με βάση το ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ
Δημοτικό	Μελέτη Περιβάλλοντος	3 ώρες στην Α' και Β' τάξη και δύο (2) ώρες στην Γ' και Δ' τάξη
	Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	1 ώρα στην Ε' και ΣΤ' τάξη
	Εργαστήρια Δεξιοτήτων	3 ώρες στην Α' και Β' τάξη, δύο (2) ώρες στην Γ' και Δ' τάξη και μία (1) ώρα στην Ε' και Στ' τάξη
Γυμνάσιο	<i>Ημερήσιο</i>	Οικιακή Οικονομία 1 ώρα στην Α' τάξη
	Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	3 ώρες στη Γ' τάξη
	<i>Εσπερινό</i>	Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή 3 ώρες στη Γ' τάξη
Λύκειο	<i>Ημερήσιο Γενικό Λύκειο</i>	Πολιτική Παιδεία 2 ώρες στην Α' τάξη
	Πληροφορική	2 ώρες στην Α' τάξη 2 ώρες στη Β' τάξη, 6 ώρες στη Γ' τάξη μόνο στον τομέα Οικονομίας και Πληροφορικής
	Οικονομία	6 ώρες στη Γ' τάξη μόνο στον τομέα Οικονομίας και Πληροφορικής
	<i>Εσπερινό Λύκειο του τομέα Οικονομίας και Πληροφορικής</i>	Πολιτική Παιδεία 1 ώρα στην Α' τάξη
	Πληροφορική	6 ώρες στη Γ' τάξη μόνο στην ομάδα Οικονομίας και Πληροφορικής
	Οικονομία	6 ώρες στη Γ' τάξη μόνο στην ομάδα Οικονομίας και Πληροφορικής

Πηγή: Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού

Το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) αναθεωρήθηκε στις αρχές του 2018 και καθορίστηκαν τα Νέα Προγράμματα Σπουδών: πάνω από 120 προγράμματα ανασχεδιάστηκαν και

43 επικαιροποιήθηκαν για την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση (European Commission, Greece Ongoing reforms and policy developments | Eurydice, 2022). Τα Νέα Προγράμματα Σπουδών εφαρμόζονται ήδη και θα εισαχθούν σταδιακά σε όλα τα σχολεία, μαζί με νέα σχολικά βιβλία.

Κατά την αναθεώρηση των προγραμμάτων σπουδών ελήφθησαν υπόψη οι αλλαγές που συντελούνται στην ελληνική κοινωνία και οικονομία, η ανάγκη βελτίωσης της ισότητας στην εκπαίδευση (OECD, 2018) και η ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες για τη συμμετοχή στην κοινωνία και την οικονομία, όπως π.χ. ο ψηφιακός εγγραμματισμός. Τα Νέα Προγράμματα Σπουδών περιλαμβάνουν περισσότερα μαθήματα και θέματα στα οποία μπορεί να προσεγγιστεί ο χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός. Τα γνωστικά αντικείμενα του νέου προγράμματος σπουδών που περιλαμβάνουν θέματα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού παρουσιάζονται στον Πίνακα 3.3.

Πίνακας 3.3. Σχολικά μαθήματα του Νέου Προγράμματος Σπουδών που περιλαμβάνουν στοιχεία χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού

Σχολείο	Μάθημα	Θέματα
Νηπιαγωγείο	Κοινωνική και οικονομική ζωή	Θεματικά πεδία που αναφέρονται στην κοινωνική συμμετοχή (δικαιώματα και υποχρεώσεις), στον προσδιορισμό και την κάλυψη αναγκών, καθώς και στην πληροφόρηση για τη λήψη αποφάσεων σχετικά με συναλλαγές
Δημοτικό	Μελέτη περιβάλλοντος και ειδικότερα θεματικό πεδίο Γ' - Επιχειρηματικότητα	<p><i>Α' τάξη</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Επιχειρηματικότητα – Αγορές/ διαχείριση πελατών/λήψη αποφάσεων Συναλλαγές Έσοδα – Δαπάνες <p><i>Β' τάξη</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Επιχειρηματικότητα – Αγορές σε καταστήματα (στη γειτονιά ή στο διαδίκτυο) Συναλλαγές – Ανάγκες έναντι επιθυμιών – Υπεύθυνες και τεκμηριωμένες αγοραστικές επιλογές μετά από έρευνα αγοράς Χρήματα (νόμισμα, χαρτονομίσματα/ κάρτα) Έσοδα – Έξοδα – Εξοκονόμηση χρημάτων / οικονομική σπατάλη – Αποταμίευση <p><i>Γ' τάξη</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Επιχειρήσεις με αγροτικά και/ή βιολογικά προϊόντα/ οικοτεχνίες/ χειροποίητες κατασκευές – Μια διαδικτυακή επιχείρηση Έσοδα – Έξοδα – Τιμή κόστους – Τιμή πώλησης – Έλλειψη/ υπερπληθώρα προϊόντων/ κέρδος/ δωρεά <p><i>Δ' τάξη</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Επιχειρήσεις – Βιοτεχνία/ βιομηχανία – Προσφορά – Ζήτηση – Τιμές (έρευνα αγοράς) – Προώθηση προϊόντων Έσοδα – Έξοδα – Φορολογία μιας επιχείρησης – Συνέπειες σε κοινωνικό, οικονομικό, περιβαλλοντικό επίπεδο
	Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	<p>Σε όλες τις θεματικές ενότητες του μαθήματος προσεγγίζονται θέματα του ευρύτερου πεδίου των οικονομικών, όπως:</p> <ul style="list-style-type: none"> Προσδιορισμός και περιγραφή των οικονομικών και πολιτισμικών διαφορών μεταξύ ατόμων και μεταξύ οικογενειών Προσδιορισμός των παραγόντων που επηρεάζουν την οικονομική κατάσταση της οικογένειας και του ατόμου Αναγνώριση των κοινωνικών πολιτικών και των οικονομικών τομέων συνεργασίας των χωρών της ΕΕ Αναγνώριση του ρόλου της διαφήμισης στη δημιουργία πλασματικών καταναλωτικών αναγκών Ανάπτυξη της φορολογικής συνείδησης και της αποταμιευτικής συμπεριφοράς
Γυμνάσιο	Οικιακή Οικονομία	<ul style="list-style-type: none"> Ποιότητα ζωής και ευημερία (του ατόμου, της οικογένειας και της κοινωνίας) σε σχέση με τη βιωσιμότητα και σύμφωνα με τις αρχές της εγχώριας οικονομίας Διαμόρφωση και προαγωγή υπεύθυνης καταναλωτικής συμπεριφοράς Αντιμετώπιση της οικογένειας ως οικονομικής μονάδας Διαχείριση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, με βάση την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, την κοινωνικοοικονομική δραστηριότητα των ατόμων
	Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	<ul style="list-style-type: none"> «Το άτομο ως πολίτης»: οι τέσσερις μορφές εξουσίας, συμπεριλαμβανομένης της

		οικονομικής εξουσίας. Στόχος είναι να αποκτήσουν οι μαθητές σχέση με αυτές και να κατανοήσουν τη σημασία τους για την κοινωνική και πολιτική τους ανάπτυξη
Λύκειο	Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	<ul style="list-style-type: none"> «Το άτομο και ο ευρύτερος κόσμος»: προσεγγίζονται θέματα όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, οι παγκόσμιες διαδικασίες κατακερματισμού των παλαιών κοινοτήτων και δημιουργίας νέων, καθώς και η μετανάστευση, με έμφαση επίσης στην οικονομική της διάσταση Η αειφορία ως μοντέλο ανάπτυξης Κοινωνική οργάνωση Ιδιότητα του πολίτη και υπεύθυνη οικονομική συμπεριφορά Αρχές λήψης αποφάσεων (π.χ. μηνιαίος προσωπικός προϋπολογισμός) Η ελληνική κοινωνία και η ελληνική οικονομία στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
	Αρχές Οικονομίας (τομέας Οικονομίας και Πληροφορικής)	Γ' Λυκείου Ολόκληρη η θεματική ενότητα
Επαγγελματικά Λύκεια	Αρχές Οικονομικής Θεωρίας	Α' Λυκείου
	Οικονομία και Διοίκηση	Β' και Γ' Λυκείου

Πηγή: Έρευνα χαρτογράφησης

Νέες διδακτικές ενότητες για την ανάπτυξη δεξιοτήτων

Με την αναθεώρηση των σχολικών προγραμμάτων σπουδών εισήχθησαν επίσης νέες διδακτικές ενότητες που εστιάζουν στην ανάπτυξη δεξιοτήτων, οι οποίες ονομάζονται «Εργαστήρια Δεξιοτήτων». Οι ενότητες «Εργαστήρια δεξιοτήτων» εισήχθησαν σε όλα τα νηπιαγωγεία και τα σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα ως μέρος του υποχρεωτικού προγράμματος σπουδών τον Σεπτέμβριο του 2021, μετά από πιλοτική εφαρμογή ενός έτους. Οι ενότητες επικεντρώνονται στις κοινωνικές δεξιότητες, τις δεξιότητες ζωής και τις ψηφιακές δεξιότητες, χρησιμοποιώντας καινοτόμες μεθόδους που δίνουν έμφαση στη βιωματική μάθηση.

Το περιεχόμενο των ενότητων επιλέγεται από τους εκπαιδευτικούς και τους διευθυντές των σχολείων με γνώμονα τον συνδυασμό των γνωστικών στοιχείων που διδάσκονται στα προγράμματα σπουδών με την ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων. Οι παιδαγωγικοί πόροι που υποβάλλονται από εξωτερικούς φορείς για να συμπεριληφθούν στις ενότητες εγκρίνονται από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Στόχος των ενότητων είναι να εφοδιάσουν τους πολίτες με ένα ευρύ φάσμα δεξιοτήτων που ανοίγουν τον δρόμο για την προσωπική ολοκλήρωση και ανάπτυξη, την κοινωνική ένταξη, την ενεργό συμμετοχή των πολιτών και την απασχόληση. Οι ενότητες συνοδεύονται από μια διαδικτυακή πλατφόρμα που προσφέρει διδακτικούς πόρους και προτεινόμενες δραστηριότητες, καθώς και εργαλεία αξιολόγησης.

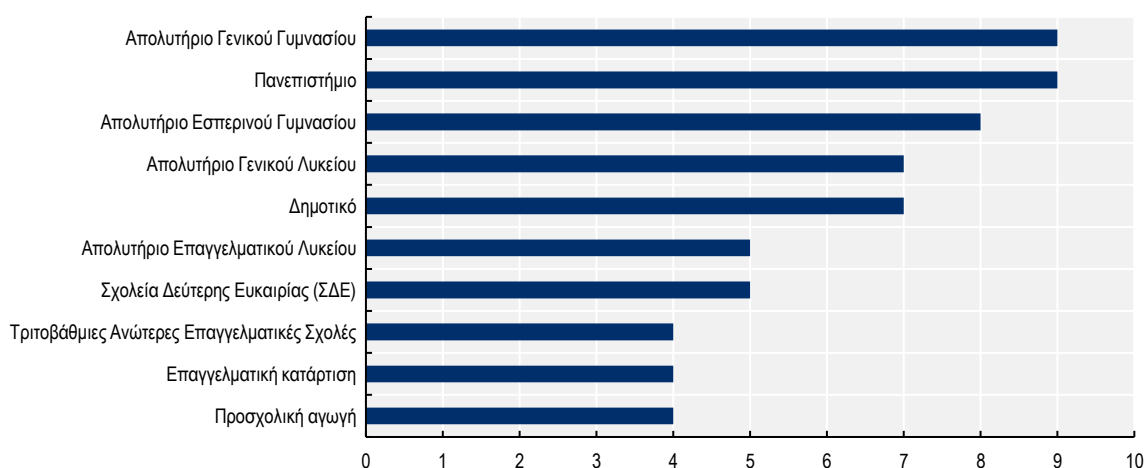
Υπάρχουν αρκετές ενότητες ανάπτυξης δεξιοτήτων που εστιάζουν στον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό ή περιλαμβάνουν στοιχεία του: «Τα σχολικά βιβλία σε τροχιά κυκλικής οικονομίας», «Καταναλώνω», «Χρηματοπιστωτικός εγγραμματισμός», «Τα ρομπότι στην υπηρεσία της ανακύκλωσης», «Πόσο δίκαιη είναι η σοκολάτα σου;», «Αλφαβητάρι Οικονομικών», «Διδάσκοντας τα παιδιά να κοιτάζουν πίσω από τις διαφημίσεις: η περίπτωση του καπνίσματος». Οι φορείς που εμπλέκονται στον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό είχαν τη δυνατότητα να υποβάλουν στο Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού προτάσεις για την ένταξη της πρωτοβουλίας τους στις νέες μαθησιακές ενότητες (βλ. επόμενη ενότητα).

Πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού που προσφέρονται από εμπλεκόμενους φορείς

Η πλειονότητα των πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού που προσφέρονται από τους εμπλεκόμενους φορείς στην Ελλάδα απευθύνεται σε νέους που φοιτούν στο τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα, είτε μέσω της ενσωμάτωσής τους στα Εργαστήρια Δεξιοτήτων είτε ως εξωσχολικές δραστηριότητες. Δώδεκα πρωτοβουλίες καλύπτουν τις ανάγκες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού

μαθητών από το δημοτικό σχολείο έως την τριτοβάθμια εκπαίδευση (παρουσιάζονται στο Σχήμα 3.6), με τις περισσότερες από αυτές να απευθύνονται σε μαθητές γυμνασίων (Γυμνάσιο, Εσπερινό Λύκειο, Γενικό Λύκειο), πανεπιστημίων και δημοτικών σχολείων (βλ. Σχήμα 3.7).

Σχήμα 3.7. Είδη σχολείων στα οποία οι φορείς προσφέρουν πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού

Σημ.: Δυνατότητα πολλαπλών απαντήσεων

Πηγή: Έρευνα χαρτογράφησης

Προγράμματα και πόροι που προσφέρονται από εξωτερικούς φορείς και μπορούν να διδαχθούν ως μέρος του προγράμματος σπουδών

Οι φορείς που δραστηριοποιούνται στον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό έχουν αναπτύξει προγράμματα που μπορούν να υποστηρίξουν τη διδασκαλία του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στα ελληνικά σχολεία και περιλαμβάνουν την εφαρμογή κατάλληλων παιδαγωγικών πόρων καθώς και την ειδική κατάρτιση των εκπαιδευτικών. Ορισμένα από αυτά τα προγράμματα μπορούν να διδαχθούν στο πλαίσιο των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων, ενώ άλλα προσφέρονται ως εξωσχολικές δραστηριότητες.

Το πρόγραμμα «Νεαροί Καταναλωτές» της Γενικής Διεύθυνσης Αγοράς και Προστασίας Καταναλωτή του Υπουργείου Ανάπτυξης

Το πρόγραμμα «Νεαροί Καταναλωτές» αναπτύχθηκε από τη Γενική Διεύθυνση Αγοράς και Προστασίας Καταναλωτή του Υπουργείου Ανάπτυξης και επικεντρώνεται κυρίως στα δικαιώματα των καταναλωτών και τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Το πρόγραμμα έχει εγκριθεί για το παιδαγωγικό του περιεχόμενο από το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού. Σχεδιάστηκε με γνώμονα τις κοινοτικές και εθνικές διατάξεις για την προστασία των καταναλωτών, καθώς και τις διεθνείς έρευνες για την εκπαίδευση των νεαρών καταναλωτών. Οι μαθητές καλούνται να επεξεργαστούν σενάρια καταγγελιών καταναλωτών, να παίξουν ένα εικονικό επιτραπέζιο παιχνίδι για τη βιώσιμη ανάπτυξη ή να συμπληρώσουν ατομικά την πυραμίδα ιεράρχησης των αναγκών του Maslow. Μπορούν επίσης να γράψουν ή να ζωγραφίσουν ένα σενάριο με ένα καταναλωτικό πρόβλημα ή να συζητήσουν ποιες θεωρούν ότι είναι οι πιο κρίσιμες πληροφορίες που έλαβαν. Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε για πρώτη φορά το σχολικό έτος 2018-2019. Τον Φεβρουάριο του 2023 εκτιμάται πως είχε διδαχθεί σε 770 μαθητές, ενώ είχαν εκπαιδευτεί σε αυτό οκτώ εκπαιδευτικοί.

Το πρόγραμμα οικονομικής εκπαίδευσης της ActionAid Hellas («Αλφαβητάρι Οικονομικών»)

Στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας της ActionAid Hellas²² σε συνεργασία με τη μη κερδοσκοπική οργάνωση ERGO²³ δημιουργήθηκε κατά τη διετία 2019-2021 ένα δίκτυο εκπαιδευτικών σε όλη την Ελλάδα που εκπαιδεύτηκαν για να υλοποιήσουν ένα πρόγραμμα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού σε ελληνικά σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Και τα δύο προγράμματα έχουν λάβει παιδαγωγική έγκριση από το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, μεταξύ άλλων και για τη διδασκαλία τους στα Εργαστήρια Δεξιοτήτων. Η πρωτοβουλία σχεδιάστηκε για να αντιμετωπιστεί η έλλειψη ειδικής κατάρτισης σε θέματα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στους εκπαιδευτικούς, καθώς και κατάλληλου παιδαγωγικού υλικού που να υποστηρίζει τη διδασκαλία του θέματος. Χρηματοδοτήθηκε αρχικά από το Ινστιτούτο της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (EIBI) και από τον Δεκέμβριο του 2021 από το πρόγραμμα Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης IQonomy της Alpha Bank.

Μεταξύ των ευρύτερων στόχων του προγράμματος είναι η μεγαλύτερη αναγνώριση του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού ως βασικής δεξιότητας ζωής για την ενδυνάμωση των ατόμων στην ελληνική εκπαιδευτική κοινότητα και η υποστήριξη της εφαρμογής καινοτόμων πρωτοβουλιών εκτός των ελληνικών μεγάλων αστικών κέντρων. Το πρόγραμμα βασίζεται στην παιδαγωγική προσέγγιση που έχει αναπτύξει η Aflatoun International. Μέσω της πρωτοβουλίας αυτής, η ActionAid Hellas επιδιώκει να ενισχύσει τις δεξιότητες λήψης οικονομικών αποφάσεων και να ενθαρρύνει τις υπεύθυνες οικονομικές συμπεριφορές, ούτως ώστε να αυξηθεί η μελλοντική οικονομική ανθεκτικότητα των μαθητών, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει στη δημιουργία ενημερωμένων πολιτών που μπορούν να κατανοήσουν τη χρήση των δημόσιων οικονομικών και τους ευαισθητοποιεί αναφορικά με την ανάγκη βιώσιμης χρήσης των πόρων.

Το πρόγραμμα διδάσκεται σε πέντε ενότητες με ίδια βαρύτητα: (i) ανακάλυψη δεξιοτήτων και προσωπική ανάπτυξη, (ii) δικαιώματα και ευθύνες, (iii) αποταμίευση και κατανάλωση, (iv) προϋπολογισμός, (v) κοινωνική και οικονομική επιχειρηματικότητα. Οι εν λόγω θεματικές ενότητες παρέχονται μέσω ψυχοπαιδαγωγικής ενδυνάμωσης και δραστηριοτήτων που εισάγουν σταδιακά τους μαθητές στις οικονομικές έννοιες. Επιπλέον, το πρόγραμμα προσφέρει στους μαθητές ιδέες και εργαλεία που θα τους βοηθήσουν να χρησιμοποιήσουν τις γνώσεις και δεξιότητες που απέκτησαν σε σενάρια πραγματικής ζωής καθώς και επιτυχημένα παραδείγματα. Στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας αναπτύχθηκε συνοδευτικό παιδαγωγικό υλικό που αποτελείται από ένα εγχειρίδιο δραστηριοτήτων για τους εκπαιδευτικούς και ένα τετράδιο με φύλλα εργασίας μαθητή για κάθε μία από τις στοχευόμενες σχολικές βαθμίδες.

Κατά τη διετία 2019-2021 επιμορφώθηκαν στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας 547 εκπαιδευτικοί από διάφορες περιοχές της Ελλάδας, οι οποίοι δίδαξαν το πρόγραμμα στην τάξη σε περισσότερα από 6.200 παιδιά. Η πρωτοβουλία περιλάμβανε μια ποιοτική αξιολόγηση του σχεδιασμού (βλ. Πλαίσιο 3.1). Στη δεύτερη φάση του προγράμματος που υλοποιήθηκε από τον Δεκέμβριο του 2021 έως τον Νοέμβριο του 2022, η ActionAid παρείχε επιπλέον 14 επιμορφωτικά σεμινάρια σε συνεργασία με 19 Διευθύνσεις Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, στα οποία καταρτίστηκαν πάνω από 350 εκπαιδευτικοί. Συνολικά λοιπόν εκπαιδεύτηκαν πάνω από 900 εκπαιδευτικοί και από τις 13 περιφέρειες της Ελλάδας, ενώ περίπου 8.500 μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ήρθαν σε επαφή με το εκπαιδευτικό υλικό στην τάξη τους.

²² www.actionaid.gr/

²³ ergonetwork.org/

Το πρόγραμμα @ξία της Ένωσης Εταιρειών Διαχείρισης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις και του Ελληνικού Ινστιτούτου Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού

Το «@ξία» που κυκλοφόρησε τον Οκτώβριο του 2021 ως ψηφιακός πόρος, αναπτύχθηκε από την Ένωση Εταιρειών Διαχείρισης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις²⁴ (ΕΕΔΑΔΠ), σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού (ΙΧΑ). Έλαβε έγκριση από το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού για να συμπεριληφθεί ως μέρος του υλικού που μπορούν να χρησιμοποιήσουν οι εκπαιδευτικοί στις ενότητες του Εργαστηρίου Δεξιοτήτων στα δημοτικά σχολεία (Δ', Ε' και ΣΤ' τάξη), ενώ μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τα παιδιά και ανεξάρτητα ή μαζί με τους γονείς τους.

Το @ξία φιλοξενείται στον ιστότοπο του ΕΙΧΑ ως microsite και είναι δομημένο γύρω από εννέα θεματικές ενότητες: (i) το χρήμα και η ιστορία του, (ii) έξυπνες αγοραστικές επιλογές, (iii) διαφορές αναγκών και επιθυμιών, (iv) βάζοντας στόχους μέσω της αποταμίευσης, (v) δημιουργώντας έναν προϋπολογισμό, (vi) τράπεζες-επιτόκιο-τόκος, (vii) προστασία από τους κινδύνους - ο ρόλος της ασφάλισης, (viii) τι είναι ο δανεισμός; και (ix) φιλανθρωπία. Τα μαθήματα συμπληρώνονται από διαδραστικές ασκήσεις και σταυρόλεξα, καθώς και από ένα γλωσσάρι οικονομικής ορολογίας που εξηγείται σε γλώσσα προσαρμοσμένη στους μικρούς μαθητές.

Η πρωτοβουλία παρουσιάστηκε σε πολυάριθμα σεμινάρια, συνέδρια, αλλά και διαδικτυακά σε ένα ευρύ κοινό αποτελούμενο κυρίως από γονείς, εκπαιδευτικούς και μαθητές, κυρίως στο πλαίσιο της Παγκόσμιας Εβδομάδας Χρήματος 2022.

«1,2,3...Οικονομία» - Ένα πρόγραμμα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού από το Ινστιτούτο Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού για παιδιά ηλικίας 9-12 ετών στα ακριτικά νησιά του Αιγαίου

Το πρωτοποριακό αυτό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, το οποίο αναπτύχθηκε από το Ινστιτούτο Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού με τη συνδρομή και υπό την αιγίδα της Γενικής Γραμματείας Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής, απευθύνεται σε μαθητές ηλικίας 9-12 ετών και υλοποιήθηκε σε σχολεία των ακριτικών νησιών της Λέσβου, της Λήμνου και του Αγίου Ευστρατίου. Βασικός στόχος του προγράμματος είναι η χρηματοοικονομική εκπαίδευση και η οικονομική ενδυνάμωση των μαθητών ηλικίας 9-12 ετών, κυρίως μέσω της εξοικείωσης με βασικές χρηματοοικονομικές έννοιες.

Το πρόγραμμα «Ονειρεύομαι σοφά» από την Ένωση Ασφαλιστικών Εταιρειών Ελλάδας

Η Ένωση Ασφαλιστικών Εταιρειών Ελλάδας²⁵ σχεδίασε το πρόγραμμα «Ονειρεύομαι σοφά»²⁶ για την ευαισθητοποίηση των μαθητών των δημοτικών και γυμνασίων σε θέματα ασφάλισης. Στόχος της πρωτοβουλίας είναι να ενημερωθούν οι μαθητές για τους κινδύνους που μπορεί να αντιμετωπίσουν κατά τη διάρκεια της ζωής τους και να εξοικειωθούν με τις έννοιες της πρόληψης κινδύνων και τον ρόλο της ιδιωτικής ασφάλισης στον περιορισμό των κινδύνων.

Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε πιλοτικά το 2019 σε δια ζώσης περιβάλλον και έκτοτε έχει αναπτυχθεί ως ψηφιακός και διαδραστικός πόρος με τη μορφή ψηφιακού επιτραπέζιου παιχνιδιού που προσφέρεται μέσω διαδικτυακής πλατφόρμας που έχει εγκριθεί από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής για τα Εργαστήρια Δεξιοτήτων. Οι μαθητές μπορούν να δημιουργήσουν λογαριασμό στην πλατφόρμα και να κάνουν αυτοαξιολόγηση στο τέλος κάθε μίας από τις τέσσερις ενότητες του παιχνιδιού. Το πρόγραμμα

²⁴ eedadp.com

²⁵ www1.eaee.gr/

²⁶ dreamwisely.gr/

υλοποιείται σε συνεργασία με το Junior Achievement Greece και από την έναρξή του έχουν συμμετάσχει σε αυτό περισσότεροι από 3.000 μαθητές.

Εξωσχολικές δραστηριότητες

Παιδαγωγικοί πόροι και εκθέσεις της Τράπεζας της Ελλάδος

Η Τράπεζα της Ελλάδος προσφέρει παιδαγωγικούς πόρους για τους μαθητές στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής της αποστολής, μέσω του Μουσείου της και των ειδικών εκδόσεων του Κέντρου Πολιτισμού, Έρευνας και Τεκμηρίωσης που αφορούν τις μόνιμες και περιοδικές εκθέσεις της.

Το Μουσείο προσφέρει ξεναγήσεις προσαρμοσμένες κυρίως στις ανάγκες των νέων ηλικίας 12-25 ετών και φιλοξενεί εκπαιδευτικές εκδηλώσεις που εστιάζουν σε συγκεκριμένα οικονομικά θέματα. Η μόνιμη έκθεσή του έχει ως στόχο να ενημερώσει το κοινό για την οικονομική και νομισματική ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας και να εξοικειώσει τους επισκέπτες με βασικές οικονομικές έννοιες. Επιπλέον, το Μουσείο φιλοξενεί εκπαιδευτικές εκδηλώσεις και εκθέσεις που εστιάζουν σε συγκεκριμένα οικονομικά θέματα (όπως ο πληθωρισμός, οι ηλεκτρονικές πληρωμές, το ευρώ, οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής) για την προώθηση του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού.

Ορισμένες περιοδικές εκθέσεις του Μουσείου έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους Έλληνες μαθητές. Από τον Ιούνιο έως τον Οκτώβριο του 2021, φιλοξένησε την έκθεση «e-Πληρωμές: ένας οδικός χάρτης», η οποία συνοδεύταν από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Χωρίς μετρητά: πώς;». Στόχος του ήταν η χρηματοοικονομική εκπαίδευση των μαθητών γυμνασίου και λυκείου, η εξοικειωσή τους με τις ηλεκτρονικές πληρωμές και η διαπαιδαγώγησή τους σχετικά με την ασφάλεια μέσω της παροχής πληροφοριών και της βιωματικής μάθησης. Το πρόγραμμα είχε την έγκριση του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Αυτή την περίοδο το Μουσείο φιλοξενεί έκθεση για τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην οικονομία και για τις δράσεις της Τράπεζας της Ελλάδος σε αυτό το πεδίο, η οποία συνοδεύεται από την έκδοση (και δωρεάν διανομή) ειδικού καταλόγου. Η έκθεση με τίτλο «Οικονομία και Κλίμα - Handle with care» , συνοδεύεται από το κόμικ «Ο μεγάλος μετασχηματισμός. Κλίμα – Μπορούμε να αλλάξουμε πορεία;» καθώς και μια ελληνική μετάφραση του βιβλίου «Μικρά αέρια, μεγάλη επίδραση. Η κλιματική αλλαγή» (Bank of Greece, Small gases, big effect. Climate change, 2022). Και τα δυο διατίθενται τόσο σε έντυπη όσο και σε ψηφιακή μορφή. Το παιδαγωγικό υλικό που συνοδεύει την έκθεση περιλαμβάνει επίσης: α) το εκπαιδευτικό 3D βιντεοπαιχνίδι «Handle with care» που αφορά την προσομοίωση επενδύσεων και διατίθεται δωρεάν ως ψηφιακή εφαρμογή, β) το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Πράσινη απόδραση»²⁷, το οποίο είναι εμπνευσμένο από τα δωμάτια διαφυγής και έχει ως στόχο την παροχή μιας επισκόπησης της έννοιας της κλιματικής αλλαγής, των αιτιών και των επιπτώσεών της, και ειδικότερα της σχέσης της με την παγκόσμια οικονομία, γ) το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Earn your money, saving earth»²⁸ που αφορά την πράσινη απασχόληση και δ) το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Save your money, saving earth»²⁹ που παρουσιάζει και προτείνει πρακτικές συμβουλές για τους τρόπους με τους οποίους οι προσωπικές επιλογές σε θέματα σχετικά με το περιβάλλον και τους φυσικούς πόρους (όπως η διαχείριση των αποβλήτων, η εξοικονόμηση ενέργειας στα νοικοκυριά, η ορθολογική κατανάλωση νερού ή η μείωση του κόστους μεταφοράς) μπορούν να επιφέρουν σημαντική εξοικονόμηση χρημάτων.

²⁷ <https://museum.bankofgreece.gr/en/events/16/-?ctx=7afb1338a005bfd6a5b89ffaf99d5fedaeed46a&idx=2>

²⁸ <https://museum.bankofgreece.gr/en/events/114/earn-your-money-saving-earth?ctx=7afb1338a005bfd6a5b89ffaf99d5fedaeed46a&idx=1>

²⁹ <https://museum.bankofgreece.gr/en/events/115/save-your-money-saving-earth?ctx=7afb1338a005bfd6a5b89ffaf99d5fedaeed46a&idx=0>

Εκτός από αυτές τις διαδραστικές δραστηριότητες, η Τράπεζα δημοσίευσε πρόσφατα ένα εικονογραφημένο λεξικό με τίτλο «Το αλφαβητάρι της οικονομίας για παιδιά μέχρι 12 ετών» (Filippas, 2022), συγγραφέας του οποίου είναι ο Πρόεδρος και ιδρυτής του Ινστιτούτου Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού, καθηγητής Νικόλαος Φίλιππας. Το αλφαβητάρι περιλαμβάνει περισσότερα από 120 βασικά λήμματα, τα οποία συνοδεύονται από εννέα σύντομες και περιεκτικές ιστορίες που συμβάλλουν στην πληρέστερη κατανόηση των σχετικών εννοιών.

Πρωτοβουλίες της Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών

Η Ελληνική Ένωση Τραπεζών (ΕΕΤ) στηρίζει τη συμμετοχή Ελλήνων μαθητών στο European Money Quiz³⁰ και διοργανώνει, με την έγκριση του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, τον Εθνικό Διαγωνισμό Γνώσεων για το Χρήμα που απευθύνεται σε μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από όλη την Ελλάδα. Ο εθνικός διαγωνισμός αποτελεί το πρώτο στάδιο της κοινής πρωτοβουλίας που διεξάγεται από την Ευρωπαϊκή Τραπεζική Ομοσπονδία (EBF) σε συνεργασία με τις Εθνικές Ενώσεις Τραπεζών που είναι μέλη της σχετικά με τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό μαθητών ηλικίας 13-15 ετών, καθώς η νικήτρια τάξη εκπροσωπεί την Ελλάδα και την ΕΕΤ στον Ευρωπαϊκό Διαγωνισμό Γνώσεων για το Χρήμα (European Money Quiz) που διεξάγεται κάθε Μάιο στις Βρυξέλλες. Ο Εθνικός Διαγωνισμός πραγματοποιείται τον Μάρτιο στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Εβδομάδας για το Χρήμα και της Παγκόσμιας Εβδομάδας Χρήματος (βλ. Πλαίσιο 3.2) υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Τραπεζικής Ομοσπονδίας και του ΟΟΣΑ αντίστοιχα. Το περιεχόμενο της πρωτοβουλίας βασίζεται στο έργο του ΟΟΣΑ σχετικά με τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό των νέων και ιδίως στο πλαίσιο βασικών ικανοτήτων του ΟΟΣΑ/INFE για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό των νέων (OECD, OECD/INFE Core Competencies Framework on Financial Literacy for Youth, 2015).

Η ΕΕΤ διαθέτει ειδική ενότητα στον ιστότοπό³¹ της με πόρους για εκπαιδευτικούς και μαθητές που επιθυμούν να συμμετάσχουν στον διαγωνισμό, όπου περιλαμβάνονται παιχνίδια καθώς και βίντεο από προηγούμενες ετήσιες διοργανώσεις, ενώ διοργανώνει επίσης διαδικτυακά σεμινάρια για τους εκπαιδευτικούς με σκοπό την παρουσίαση της πρωτοβουλίας, την ενθάρρυνση και την υποστήριξη της συμμετοχής. Στους πόρους που διατίθενται περιλαμβάνεται επίσης μια ελληνική μετάφραση του βιβλίου «Πρώτα Χρηματοοικονομικά βήματα» του Ισλανδού συγγραφέα Gunnar Baldvinsson (Baldvinsson, 2020), που συμπληρώνεται από έξι παιχνίδια κουίζ και έναν οδηγό για εκπαιδευτικούς. Το βιβλίο έχει εγκριθεί από το Υπουργείο Παιδείας, μετά από εισήγηση του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, για χρήση από τους εκπαιδευτικούς στα ελληνικά σχολεία. Το περιεχόμενο του βιβλίου διαρθρώνεται σε τρεις ενότητες: εισόδημα και δαπάνες, περιουσιακά στοιχεία και χρέη και οικονομική διαχείριση.

Η ΕΕΤ συμμετέχει επίσης στο ευρωπαϊκό έργο Sustainable Financial Literacy³², εκπροσωπώντας την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Ένωση Τραπεζικής και Χρηματοοικονομικών Υπηρεσιών (EBTN). Στόχος του έργου είναι ο σχεδιασμός ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού με έμφαση στις δεξιότητες ψηφιακού και χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στο πλαίσιο της κοινωνικά υπεύθυνης χρηματοοικονομικής. Το υλικό αυτό θα διατεθεί σε μαθητές, εκπαιδευτικούς και ενδιαφερόμενους για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό σε όλη την Ευρώπη.

Επίσης, η ΕΕΤ σε συνεργασία με το Quality Net Foundation έχει αναπτύξει παιδαγωγικό υλικό για την προετοιμασία παιδιών ηλικίας 10-12 ετών για τον «Πανελλήνιο Διαγωνισμό Bravo Schools – Δημιουργούμε έναν καλύτερο κόσμο». Ο διαγωνισμός υλοποιείται με την έγκριση του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού και του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Το υλικό εισάγει τους μαθητές σε βασικούς χρηματοοικονομικούς όρους και έννοιες, στη διαφορά μεταξύ αναγκών και

³⁰ www.ebf.eu/europeanmoneyquiz/

³¹ www.hba.gr/info/emq

³² www.ieectqai.uned.es/sfinlit-project/index.html?lng=en

επιθυμιών, καθώς και στον προϋπολογισμό και την αποταμίευση. Το εκπαιδευτικό υλικό περιέχει ασκήσεις για τους μαθητές, οδηγίες για τους εκπαιδευτικούς, αλλά και πόρους για τους γονείς. Μετά από μια πρώτη συζήτηση των θεμάτων που περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα, οι μαθητές καλούνται ως τάξη να δημιουργήσουν ένα βίντεο, τραγούδι, παραμύθι ή εκδήλωση σχετική με τα παραπάνω θέματα, προκειμένου να λάβουν μέρος στον Πανελλήνιο Διαγωνισμό.

Στήριξη της επιχειρηματικότητας - Junior Achievement Greece

Το Junior Achievement Greece είναι υπεύθυνο για την οργάνωση των πρωτοβουλιών που αναπτύσσει ο οργανισμός Junior Achievement στην Ελλάδα: την Εικονική Επιχείρηση και το JA Start-up.

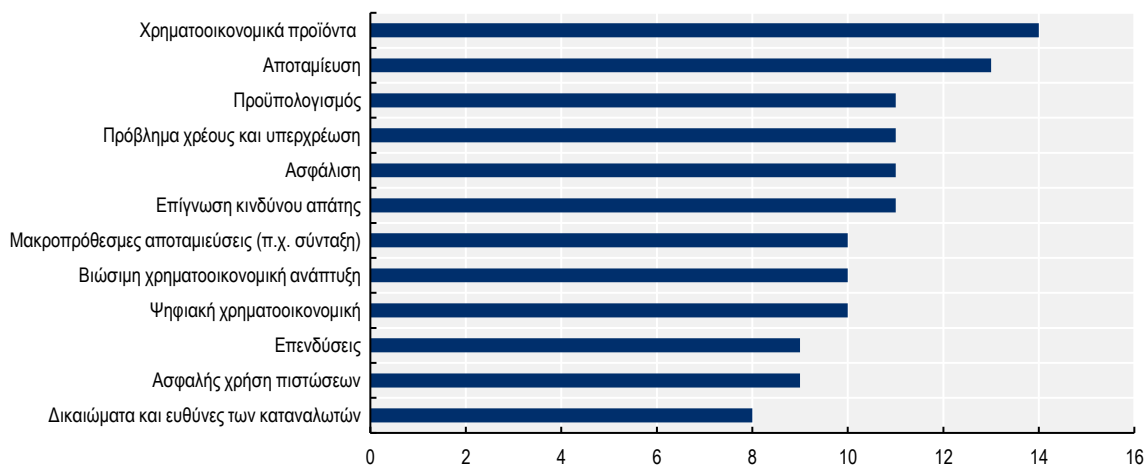
Η Εικονική Επιχείρηση είναι ένα πρόγραμμα που απευθύνεται σε νέους 15-18 ετών και πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους, μέσω του οποίου οι μαθητές δημιουργούν μια εικονική επιχείρηση και αναλαμβάνουν όλα τα στάδια ανάπτυξής της. Την περίοδο 2020-2021 συμμετείχαν πάνω από 2.000 μαθητές. Στόχος είναι να καλλιεργήσει και να ενισχύσει τις ικανότητες, δεξιότητες και νοοτροπίες των μαθητών, ούτως ώστε να αποκτήσουν επίγνωση της κοινωνικής τους ευθύνης ως μελλοντικοί επαγγελματίες, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη την περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Στο πλαίσιο του προγράμματος, οι μαθητές μαθαίνουν πώς να χρηματοδοτούν μια επιχείρηση, να συμμετέχουν σε εμπορικές συναλλαγές και να διαχειρίζονται τα οικονομικά ζητήματα. Έτσι, εστιάζουν σε θέματα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού, όπως ο προϋπολογισμός, η ασφαλής χρήση πιστώσεων, οι επενδύσεις, η βιώσιμη ανάπτυξη και τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των καταναλωτών. Στο τέλος του προγράμματος, οι μαθητές μπορούν να συμμετάσχουν σε εξετάσεις για την απόκτηση πιστοποιητικού επιχειρηματικών δεξιοτήτων.

Το Junior Achievement Greece διοργανώνει επίσης το JA Start Up για φοιτητές πανεπιστημίου και νεαρούς ενήλικες (18-30) κατά τη διάρκεια του εαρινού εξαμήνου κάθε έτους. Η πρωτοβουλία διοργανώνεται ταυτόχρονα σε 300 πανεπιστήμια σε όλη την Ευρώπη και δίνει την ευκαιρία στους νέους να αναπτύξουν τη δική τους επιχειρηματική ιδέα με πραγματικές επενδυτικές δυνατότητες, έχοντας υποστήριξη από καθηγητές και μέντορες. Το πρόγραμμα έχει διάρκεια τρεις μήνες και συμμετέχουν σε αυτό περίπου 15.000 φοιτητές από όλη την Ευρώπη και 200 από την Ελλάδα.

Περιεχόμενο των πρωτοβουλιών για μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Τα θέματα που καλύπτονται από τις πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού οι οποίες απευθύνονται σε μαθητές, τόσο ως μέρος του προγράμματος σπουδών όσο και ως εξωσχολικές δραστηριότητες, παρουσιάζονται στο Σχήμα 3.8. Τα θέματα που διδάσκονται ως επί το πλείστον είναι τα χρηματοοικονομικά προϊόντα και η αποταμίευση. Λαμβάνονται πάντως επαρκώς υπόψη όλα τα θέματα που προσδιορίστηκαν από την έρευνα χαρτογράφησης.

Σχήμα 3.8. Θέματα που καλύπτουν οι πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού για μαθητές στα σχολεία

Σημείωση: Δυνατότητα πολλαπλών απαντήσεων

Πηγή: Έρευνα χαρτογράφησης

Πλαίσιο 3.2. Η Παγκόσμια Εβδομάδα Χρήματος 2023 στην Ελλάδα

Η Παγκόσμια Εβδομάδα Χρήματος³³ (Global Money Week - GMW) είναι μια παγκόσμια εκστρατεία ευαισθητοποίησης που διοργανώνεται σε ετήσια βάση από το Διεθνές Δίκτυο Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης του ΟΟΣΑ (OECD/INFE). Σκοπός της είναι οι νέοι να εξοικειώνονται από μικρή ηλικία με τα οικονομικά και να αποκτούν σταδιακά τις γνώσεις, δεξιότητες, νοοτροπίες και συμπεριφορές που είναι απαραίτητες για τη λήψη ορθών οικονομικών αποφάσεων, για να επιτυγχάνεται τελικά η οικονομική ευημερία και ανθεκτικότητα. Το θέμα της GMW 2023 ήταν «Plan your Money, Plant your Future» (Οργάνωσε το χρήμα σου, φύτεψε το μέλλον σου), εστιάζοντας στη βιωσιμότητα και την ευαισθητοποίηση σχετικά με τις επιπτώσεις της ατομικής οικονομικής συμπεριφοράς όχι μόνο στο οικονομικό μέλλον του ατόμου, αλλά και στο περιβάλλον και την κοινωνία.

Η Τράπεζα της Ελλάδος είναι ο εθνικός συντονιστής του GMW στην Ελλάδα. Η ΤτΕ συμμετείχε στην Παγκόσμια Εβδομάδα Χρήματος 2023 διοργανώνοντας δράσεις στο Μουσείο της, μέσω ενός διαδραστικού προγράμματος που απευθυνόταν σε μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οι μαθητές συμμετείχαν σε ένα πρόγραμμα σχεδιασμένο ειδικά για το θέμα της εκστρατείας του έτους 2023 «Οργάνωσε το χρήμα σου, φύτεψε το μέλλον σου», το οποίο εστιάζει στην αλληλεπίδραση της κλιματικής αλλαγής με την οικονομία, τη βιωσιμότητα και στην ευαισθητοποίηση σχετικά με τις επιπτώσεις της ατομικής οικονομικής συμπεριφοράς όχι μόνο στο οικονομικό μέλλον του ατόμου, αλλά και στο περιβάλλον και την κοινωνία. Επιπλέον, ως εθνικός συντονιστής, ήρθε σε επαφή με άλλους φορείς με σκοπό την ενημέρωση και την κινητοποίησή τους να συμμετάσχουν στη φετινή εκστρατεία χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης.

Το 2023 συμμετείχαν τέσσερις ακόμη οργανισμοί στην Ελλάδα: η Ελληνική Ένωση Τραπεζών, η ERGO Academy, η Alpha Bank και το Ινστιτούτο Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού. Οι δραστηριότητες που διοργανώθηκαν περιλάμβαναν:

- ένα εργαστήριο με στόχο την ενίσχυση των δεξιοτήτων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού για εκτοπισμένες μητέρες από την Ουκρανία και τα έφηβα παιδιά τους (από την ERGO)
- εκπαιδευτικά εργαστήρια, που υλοποιήθηκαν σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την εξοικείωση των μαθητών και των εκπαιδευτικών με τις αρχές της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης με ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία του περιβάλλοντος (Alpha Bank)
- δράσεις χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού σε σχολεία και πανεπιστήμια (Ινστιτούτο Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού), Εθνικοί Διαγωνισμοί για το χρήμα EMQ (Ελληνική Ένωση Τραπεζών).

Φοιτητές ΑΕΙ

Υπάρχουν μαθήματα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού για φοιτητές ΑΕΙ. Σε αυτά συγκαταλέγεται το μάθημα «Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός» το οποίο διδάσκεται στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς και έχει ως στόχο, με βάση κατάλληλες σφαιρικές οικονομικές, χρηματοοικονομικές έννοιες και συγκεκριμένα παραδείγματα (case studies) να ενδυναμώσει τους φοιτητές να αναπτύξουν προσωπικές δεξιότητες, ώστε να είναι σε θέση να περιορίσουν τα καταναλωτικά και επενδυτικά λάθη στο μέλλον και να ζουν χωρίς το άγχος της υπερχρέωσης.

³³ globalmoneyweek.org

Λοιπές ομάδες-στόχοι

Σε αυτήν την ενότητα παρουσιάζονται ενδιαφέρουσες μελέτες περιπτώσεων από πρωτοβουλίες που αναπτύχθηκαν για το σύνολο του πληθυσμού, για άτομα που αντιμετωπίζουν προβλήματα υπερχρέωσης, ηλικιωμένους, επιχειρηματίες και γυναίκες.

Άτομα που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της υπερχρέωσης

Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών /Γενική Γραμματεία Χρηματοπιστωτικού Τομέα και Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους

Μία από τις κύριες αποστολές της Γενικής Γραμματείας Χρηματοπιστωτικού Τομέα και Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους είναι η αντιμετώπιση της υπερχρέωσης, μεταξύ άλλων μέσω διαδικασιών ρύθμισης οφειλών φυσικών και νομικών προσώπων. Η Γενική Γραμματεία Χρηματοπιστωτικού Τομέα και Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους συμβάλλει επίσης στον σχεδιασμό και την εφαρμογή της Εθνικής Στρατηγικής για την διαχείριση του ιδιωτικού χρέους, ενώ προσεχώς θα συμβάλει και στην εφαρμογή της Εθνικής Στρατηγικής για τον Χρηματοοικονομικό Αλφαριθμητισμό.

Στο πλαίσιο της αποστολής της για την αντιμετώπιση της υπερχρέωσης, η Γενική Γραμματεία προσφέρει εξατομικευμένες οικονομικές πληροφορίες και υποστήριξη. Για αυτόν τον σκοπό, τα φυσικά πρόσωπα, νοικοκυριά και νομικά πρόσωπα που διατρέχουν κίνδυνο αθέτησης πληρωμών μπορούν να καταφεύγουν οικειοθελώς στο εθνικό δίκτυο (45 σημεία εξυπηρέτησης) των Κέντρων Ενημέρωσης και Υποστήριξης Δανειοληπτών. Μπορούν επίσης να αναζητήσουν πληροφορίες και υποστήριξη μέσω της πλατφόρμας «my EGDIXlive³⁴», η οποία τέθηκε πρόσφατα σε λειτουργία και παρέχει εξ αποστάσεως υποστήριξη σε οφειλέτες μέσω ενός κέντρου υποστήριξης, τηλεφωνικής επικοινωνίας και δυνατότητας τηλεδιάσκεψης. Περισσότεροι από 70.000 οφειλέτες (μισθωτοί, συνταξιούχοι, αυτοαπασχολούμενοι, μικροεπιχειρηματίες, αγρότες, εργαζόμενοι, ευάλωτες κοινωνικές ομάδες κ.λπ.) έχουν λάβει εξατομικευμένες προσωπικές οδηγίες και υποστήριξη για τη διαχείριση των προβλημάτων οφειλών τους μέσω του εν λόγω πανελλαδικού δικτύου.

Ο μηχανισμός έγκαιρης προειδοποίησης

Η Γενική Γραμματεία έχει αναπτύξει μια πλατφόρμα έγκαιρης προειδοποίησης (Μηχανισμός Έγκαιρης Προειδοποίησης³⁵) ως προληπτικό μηχανισμό κατά της υπερχρέωσης όσων δυσκολεύονται να ανταποκριθούν στις δανειακές τους υποχρεώσεις (φυσικά και νομικά πρόσωπα). Ο μηχανισμός έγκαιρης προειδοποίησης περιλαμβάνει τα ακόλουθα βήματα: α) την υποβολή αίτησης μέσω της ψηφιακής πλατφόρμας από τον ενδιαφερόμενο οφειλέτη, β) την άντληση των στοιχείων από τις σχετικές βάσεις δεδομένων, γ) την επεξεργασία των στοιχείων του οφειλέτη από αυτοματοποιημένο εργαλείο. Το εργαλείο αναλύει παράγοντες όπως το ύψος του εισοδήματος, την ικανότητα αποπληρωμής των οφειλών, την ικανότητα αποταμίευσης κ.λπ. και κατατάσσει τους οφειλέτες ανάλογα με τον βαθμό κινδύνου αφερεγγυότητας (χαμηλός, μέτριος ή υψηλός). Εάν οι οφειλέτες ταξινομηθούν ως μέτριου ή υψηλού κινδύνου αφερεγγυότητας, μπορούν να ζητήσουν δωρεάν υποστήριξη και συμβουλευτικές υπηρεσίες μέσω του μηχανισμού.

³⁴ <https://myegdix.live.gov.gr/>

³⁵ <http://www.keyd.gov.gr/egkairh-proeidopoihsh/>

Ένωση Εργαζομένων Καταναλωτών Ελλάδας

Η Ένωση Εργαζομένων Καταναλωτών Ελλάδας (ΕΕΚΕ) προσφέρει συμβουλευτικές υπηρεσίες σε δανειολήπτες που δυσκολεύονται να ανταποκριθούν στις δανειακές τους υποχρεώσεις. Από το 2009, η ΕΕΚΕ έχει διαχειριστεί πάνω από 62 εκατομμύρια προσωπικές οφειλές (ΕΕΚΕ, 2019), εκ των οποίων περίπου το 30% έτυχε διαχείρισης και ρυθμίστηκε, ενώ το 70% περίπου διαγράφηκε. Η ΕΕΚΕ διαφημίζει την υπηρεσία αυτή στα κοινωνικά δίκτυα καθώς και σε παραδοσιακά μέσα μαζικής ενημέρωσης, όπως η τηλεόραση και το ραδιόφωνο. Οι ενδιαφερόμενοι καταναλωτές συμπληρώνουν ένα έντυπο αίτησης που δημιουργήθηκε για καταναλωτές που αντιμετωπίζουν προβλήματα ρύθμισης οφειλών, το οποίο διατίθεται μέσω του ιστοτόπου του οργανισμού.

Παρέχεται εξατομικευμένη συμβουλευτική, μέσω της οποίας εξετάζεται η οικονομική κατάσταση και η ικανότητα αποπληρωμής του δανειολήπτη υπό το πρίσμα του ισχύοντος πλαισίου για την πτώχευση φυσικών προσώπων. Η συζήτηση πραγματοποιείται διαδικτυακά, στα κεντρικά γραφεία της ΕΕΚΕ ή στο δίκτυο των 59 παραρτημάτων της σε ισάριθμες πόλεις σε όλη την Ελλάδα. Εκτός από εξατομικευμένες χρηματοοικονομικές συμβουλές, με έμφαση τη συμβουλευτική οφειλών, η ΕΕΚΕ προσφέρει επίσης ψυχολογική υποστήριξη καθώς και υλικό και κατάρτιση για την χρηματοοικονομική εκπαίδευση.

Τρίτη ηλικία

Μολονότι η τρίτη ηλικία μπορεί να καλυφθεί μέσω πρωτοβουλιών που απευθύνονται στις ανάγκες του γενικού πληθυσμού, έχει αναπτυχθεί μια πρωτοβουλία ειδικά για την αντιμετώπιση των αναγκών των ηλικιωμένων σε θέματα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού.

Στο πλαίσιο του προγράμματος «Ψηφιακές Κοινότητες Τρίτης Ηλικίας» που υλοποιήθηκε από την Ένωση Εργαζομένων Καταναλωτών Ελλάδας³⁶ εκπαιδεύτηκαν στην ασφαλή χρήση χρηματοοικονομικών προϊόντων πάνω από 200 ηλικιωμένοι πολίτες ηλικίας άνω των 60 ετών σε δέκα ελληνικές πόλεις³⁷. Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε από τον Μάρτιο του 2020 έως τον Απρίλιο του 2021 με χρηματοδότηση από το Ταμείο Ενεργών Πολιτών³⁸. Η εκπαίδευση προσφέρθηκε σε άτομα άνω των 60 ετών που ήταν μέλη των Κέντρων Ανοιχτής Προστασίας Ηλικιωμένων (Κ.Α.Π.Η.). Τα κέντρα αυτά παρέχουν διάφορες ψυχαγωγικές δραστηριότητες, ιατρική περίθαλψη, φυσιοθεραπεία, εργοθεραπεία, κοινωνική εργασία, οδηγίες για ιατροφαρμακευτική αγωγή και νοσοκομειακή περίθαλψη και λειτουργούν υπό την αιγίδα των δημοτικών αρχών σε όλη την Ελλάδα (European Commission, Greece - Employment, Social Affairs & Inclusion - European Commission, 2022).

Η πρωτοβουλία αναπτύχθηκε με σκοπό την εκπαίδευση και υποστήριξη των ηλικιωμένων πολιτών στην ασφαλή χρήση των ψηφιακών χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, με στόχο τον περιορισμό του κινδύνου να αντιμετωπίσουν ψηφιακό οικονομικό αποκλεισμό και, κατ' επέκταση, την προώθηση της κοινωνικής και οικονομικής ένταξής τους. Απώτερος στόχος ήταν ο εφοδιασμός της τρίτης ηλικίας με τις δεξιότητες, τις νοοτροπίες και τις γνώσεις που είναι απαραίτητες για την ένταξή της στο σύγχρονο ψηφιακό

³⁶ eeke.gr/en/

³⁷ Οι πόλεις είναι η Ναύπακτος, τα Χανιά, η Βέροια, η Καστοριά, η Λαμία, η Ερμούπολη Σύρου, η Κατερίνη, η Ρόδος, ο Βόλος και το Μεσολόγγι.

³⁸ Το Ταμείο Ενεργών Πολιτών (Active Citizens Fund) στην Ελλάδα υποστηρίζεται μέσω επιχορήγησης ύψους 13,5 εκατ. ευρώ από την Ισλανδία, το Λιχτενστάιν και τη Νορβηγία στο πλαίσιο των επιχορηγήσεων του ΕΟΧ 2014-2021. Το πρόγραμμα στοχεύει στην ανάπτυξη της βιωσιμότητας και της ικανότητας του τομέα της κοινωνίας των πολιτών στην Ελλάδα και στην ενίσχυση του ρόλου του στην προώθηση και διασφάλιση των δημοκρατικών διαδικασιών, της ενεργού συμμετοχής στα κοινά και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Περισσότερες πληροφορίες στον σύνδεσμο: www.activecitizensfund.gr

κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον και η δημιουργία ενός δικτύου εθελοντών που θα συνεχίσει και μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος.

Στα μονοήμερα εργαστήρια κατάρτισης που είχαν διάρκεια πέντε ωρών συμμετείχαν 200 άτομα. Το περιεχόμενο της κατάρτισης διαμορφώθηκε με βάση τα αποτελέσματα ειδικής διαδικτυακής έρευνας με 366 συμμετέχοντες (Union of working consumers of Greece, 2020) για την καλύτερη κατανόηση των αναγκών των ηλικιωμένων Ελλήνων πολιτών, τα οποία βοήθησαν στον σχεδιασμό του εκπαιδευτικού προγράμματος και του σχετικού υλικού (βλ. Πλαίσιο 3.3). Το περιεχόμενο αφορούσε θέματα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού με άμεση σημασία για την τρίτη ηλικία: ασφαλής χρήση μέσων πληρωμών, ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές και ηλεκτρονικό εμπόριο, προστασία τραπεζικών λογαριασμών, δάνεια και πιστώσεις, καθώς και κοινωνικές παροχές για ηλικιωμένους. Η παιδαγωγική προσέγγιση περιλάμβανε τη χρήση ψηφιακών βοηθημάτων σε δια ζώσης περιβάλλον με τη μεσολάβηση εκπαιδευτών, ενώ ο σχεδιασμός κάλυπτε τις μαθησιακές ανάγκες των ηλικιωμένων μέσω μελέτης περιπτώσεων και πρακτικών παραδειγμάτων.

Στο πλαίσιο του προγράμματος δημιουργήθηκε επίσης ένα δίκτυο εθελοντών, ως μέρος ενός εθελοντικού δικτύου συνηγορίας που αριθμεί 50 πλήρη μέλη στις δέκα πόλεις που συμμετείχαν στο πρόγραμμα και λειτουργεί στο πλαίσιο των δομών των Κέντρων Προστασίας Ηλικιωμένων. Αυτό το δίκτυο εθελοντών συνέβαλε καθοριστικά στη διοργάνωση της συνέχειας του προγράμματος το 2022-2023.

Το έργο «Ψηφιακές Κοινότητες Τρίτης Ηλικίας» διαδέχθηκε το 2022/2023 το «Βιωματικό εργαστήριο: Τρίτη Ηλικία & Ψηφιακές Συναλλαγές» με στόχο την υποστήριξη των ηλικιωμένων να χρησιμοποιούν με ασφάλεια τις σύγχρονες χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και τη βελτίωση της κοινωνικής ένταξης των επωφελούμενων, με παράλληλο όφελος για τις τοπικές κοινότητες. Το έργο περιλαμβάνει οκτώ διήμερα βιωματικά εργαστήρια που πραγματοποιήθηκαν σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας, με συνολικά 160 επωφελούμενους. Τα άτομα με τα κατάλληλα προσόντα (ηλικίας 60 ετών και άνω) είχαν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν ή να ενταχθούν σε υφιστάμενες Εθελοντικές Τοπικές Ομάδες που δημιουργήθηκαν από τις «Ψηφιακές Κοινότητες Τρίτης Ηλικίας». Το εργαστήριο περιλάμβανε ένα θεωρητικό μέρος καθώς και πρακτικές συνεδρίες που διεξάγονταν σε εικονική πλατφόρμα ψηφιακών συναλλαγών που δημιούργησε το ΕΕΚΕ και περιλαμβάνει ένα εικονικό ηλεκτρονικό κατάστημα και μια εικονική τράπεζα, ενώ δύο εκπαιδευτές καθοδηγούσαν τους συμμετέχοντες. Οι συμμετέχοντες στα εργαστήρια μαθαίνουν να πραγματοποιούν ψηφιακές αγορές και πληρωμές, να προβαίνουν σε συναλλαγές μέσω των ηλεκτρονικών τραπεζικών τους πλατφορμών και να αναγνωρίζουν αθέμιτες ψηφιακές εμπορικές πρακτικές και απάτες.

Πλαίσιο 3.3. Έρευνα για τις ψηφιακές συναλλαγές και την τρίτη ηλικία

Η Ένωση Εργαζομένων Καταναλωτών Ελλάδος διεξήγαγε ηλεκτρονική έρευνα σε 366 συμμετέχοντες ηλικίας άνω των 60 ετών για να κατανοήσει τις ανάγκες των ηλικιωμένων σε σχέση με τις ηλεκτρονικές συναλλαγές (Union of working consumers of Greece, 2020) προκειμένου να αντλήσει στοιχεία για το περιεχόμενο του προγράμματος «Ψηφιακές Κοινότητες Τρίτης Ηλικίας».

Αν και η έρευνα αυτή δεν είναι αντιπροσωπευτική του πληθυσμού των ηλικιωμένων στην Ελλάδα, τα αποτελέσματά της παρείχαν στοιχεία για τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι ηλικιωμένοι καταναλωτές στην Ελλάδα. Ορισμένα από τα κύρια συμπεράσματα της έρευνας είναι τα εξής:

- Περίπου τα τρία τέταρτα των ερωτηθέντων (73,5%) δεν γνωρίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των καταναλωτών όσον αφορά τις ψηφιακές συναλλαγές
- Περίπου το 20% δηλώνει ότι δεν είναι εξοικειωμένο με το διαδίκτυο, ενώ μόνο το 30% θεωρεί ότι είναι αρκετά εξοικειωμένο. Παρά ταύτα, το 90% χρησιμοποιεί μία ή περισσότερες ψηφιακές συσκευές, κυρίως smartphone (40%)
- Περίπου οι μισοί προτιμούν να συναλλάσσονται σε φυσικό τραπεζικό κατάστημα (52,46%). Ωστόσο, ένα αντίστοιχο ποσοστό (56,83%) είναι θετικό απέναντι στη δυνατότητα πραγματοποίησης τραπεζικών συναλλαγών ψηφιακά για εξοικονόμηση χρόνου και κόπου.
- Σχεδόν οι μισοί πραγματοποιούν ψηφιακές συναλλαγές μία φορά την εβδομάδα: για να πληρώσουν λογαριασμούς (86,67%), να παρακολουθήσουν τη κίνηση των λογαριασμών τους (70,91%), να μεταφέρουν χρήματα (67,88%). Ταυτόχρονα, περισσότεροι από τους μισούς δεν θα ήταν σε θέση να πραγματοποιήσουν τις συναλλαγές τους ψηφιακά εάν έκλεινε το τραπεζικό κατάστημα που επισκέπτονται.
- Η πλειοψηφία έχει λάβει τραπεζικό δάνειο και περισσότεροι από τους μισούς εξακολουθούν να έχουν οικονομικές υποχρεώσεις. Περίπου το 70% από αυτούς δυσκολεύεται να αποπληρώσει τα δάνειά του.

Τα αποτελέσματα της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν για τον σχεδιασμό του εκπαιδευτικού υλικού που χρησιμοποιείται στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας.

Πολύ μικρές, μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΠΜΜΜΕ)

Παρά τον όγκο των ΜμΕ στην ελληνική οικονομία, η προσφορά πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματος προσαρμοσμένων στις ανάγκες των ιδιοκτητών πολύ μικρών, μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων είναι επί του παρόντος περιορισμένη. Από την έρευνα εντοπίστηκαν λίγες μόνο πρωτοβουλίες που επικεντρώνονται στις ανάγκες χρηματοοικονομικού εγγραμματος των επιχειρηματιών.

Η Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδος (ΓΣΕΒΕΕ) έχει πραγματοποιήσει έρευνα σχετικά με τα επίπεδα χρηματοοικονομικού εγγραμματος και τις ανάγκες χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης των πολύ μικρών, μικρών και μεσαίων επιχειρηματιών στην Ελλάδα (Kargouzis, 2021), χρησιμοποιώντας το ερευνητικό εργαλείο του ΟΟΣΑ/INFE για τη μέτρηση του χρηματοοικονομικού εγγραμματος των ΠΜΜΜΕ. (OECD, OECD/INFE Survey Instrument to Measure the Financial Literacy of MSMEs 2020 version, 2020) Στην έρευνα συμμετείχαν 20 επιχειρηματίες από διάφορους κλάδους που απάντησαν σε ερωτηματολόγιο και συμμετείχαν σε τρεις συναντήσεις ομάδων εστιασμένης συζήτησης, στις οποίες παρουσιάστηκαν και συζητήθηκαν τα αποτελέσματα της έρευνας. Οι ομάδες εστιασμένης συζήτησης βοήθησαν στην καλύτερη κατανόηση των αναγκών των επιχειρηματιών και περιλάμβαναν εκπρόσωπο της Τράπεζας της Ελλάδος, καθώς και εκπροσώπους εναλλακτικών μορφών χρηματοδότησης επιχειρήσεων και κλαδικών φορέων: τον Σύνδεσμο Επιχειρήσεων και

Βιομηχανιών (ΣΕΒ), την Ελληνική Συνομοσπονδία Εμπορίου και Επιχειρηματικότητας (ΕΣΕΕ), τον Σύνδεσμο Βιομηχανιών Ελλάδος (ΣΒΕ). Οι επιχειρηματίες επισήμαναν την έλλειψη σχετικών προγραμμάτων για τη βελτίωση του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού τους και την περιορισμένη γνώση των τραπεζικών προϊόντων, τα οποία αποτελούν την κύρια πηγή χρηματοδότησής τους. Ανέφεραν επίσης ότι δεν γνωρίζουν σε ποιον να απευθυνθούν όταν χρειάζονται συμβουλές χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού και η μόνη επιλογή που έχουν συχνά στη διάθεσή τους είναι ο λογιστής τους. Οι επιχειρηματίες που συμμετείχαν στην ομάδα εστιασμένης συζήτησης ανταποκρίθηκαν πολύ θετικά στην ιδέα της δημιουργίας μιας διαδικτυακής πλατφόρμας με πληροφορίες για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό και τη διοργάνωση σεμιναρίων. Όταν ρωτήθηκαν ποιος θα έπρεπε να οργανώσει τις πρωτοβουλίες αυτές, οι μισοί ανέφεραν δημόσιους φορείς, όπως το Υπουργείο Παιδείας ή η Τράπεζα της Ελλάδος, και οι μισοί τάχθηκαν υπέρ των ιδιωτικών πρωτοβουλιών. Οι εκπρόσωποι των δημόσιων φορέων που συμμετείχαν στις συναντήσεις επεσήμαναν την ανάγκη δημιουργίας μιας εθνικής στρατηγικής για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό στην Ελλάδα, εξηγώντας πώς με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε να σχεδιαστεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση με εθνική κάλυψη των αναγκών του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού των επιχειρηματιών.

Το Χρηματιστήριο Αθηνών σε συνεργασία με το Ελληνοαμερικανικό Εμπορικό Επιμελητήριο, με την υποστήριξη στρατηγικών εταίρων, έχει αναπτύξει το πρόγραμμα Roots³⁹, το οποίο έχει σχεδιαστεί για να βοηθήσει καινοτόμες ΜμΕ και νεοφυείς επιχειρήσεις να αυξήσουν τον ρυθμό ανάπτυξής τους και να καταστήσει δυνατή την πρόσβαση σε ευκαιρίες χρηματοδότησης μέσω της ελληνικής κεφαλαιαγοράς. Το πρόγραμμα διευκολύνει τη μεταφορά γνώσης, τη συνεργασία, την ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών με ένα δίκτυο εμπειρογνομόνων και δίνει στις ΜμΕ τη δυνατότητα να παρουσιάσουν την επενδυτική τους ιδέα από άποψη κινδύνου/ απόδοσης, ενώ διευκολύνει επίσης τους επενδυτές στην απόφασή τους.

Το 2019 το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) συνεργάστηκε με το Περιφερειακό Ταμείο Ανάπτυξης της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας για τη δημιουργία ψηφιακών πόρων για την υποστήριξη νέων και εν δυνάμει επιχειρηματιών, σε ένα έργο που συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, τα Ευρωπαϊκά Ταμεία Περιφερειακής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Π.Α.) και από τα Εθνικά Ταμεία της Ελλάδας και της Ιταλίας⁴⁰. Έτσι, σχεδιάστηκε μια ηλεκτρονική εργαλειοθήκη για την παροχή βοήθειας σε εν δυνάμει επιχειρηματίες στην κατάρτιση ενός επιχειρηματικού σχεδίου, καθώς και πέντε μαθήματα διάρκειας 20-25 λεπτών που καλύπτουν θέματα λογιστικής, μάρκετινγκ, τιμολόγησης, στρατηγικού σχεδιασμού και δημιουργίας επιχειρηματικού σχεδίου και ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων.

Αξίζει επίσης να αναφερθεί μια πρωτοβουλία που επικεντρώνεται στην πρόσβαση σε χρηματοδότηση, η οποία αναπτύχθηκε από τη Διεύθυνση Επιχειρηματικότητας και Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων της Γενικής Γραμματείας Βιομηχανίας του Υπουργείου Ανάπτυξης. Το Υπουργείο δημιούργησε μια διαδικτυακή πύλη για την ενημέρωση των ΜμΕ σχετικά με τρέχοντα διαθέσιμα χρηματοδοτικά μέσα, μέσω της οποίας προσφέρονται πληροφορίες σχετικά με τα χρηματοδοτικά μέσα και καθοδηγούνται οι ΜμΕ σε διαπιστευμένους οργανισμούς που παρέχουν αυτά τα διάφορα χρηματοδοτικά μέσα στην Ελλάδα. Η πρωτοβουλία αυτή χαρακτηρίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως καλή πρακτική στο πλαίσιο των πολιτικών που εστιάζουν στη βελτίωση της επενδυτικής επάρκειας και της ευαισθητοποίησης των ΜμΕ σχετικά με τις χρηματοοικονομικές ευκαιρίες.

Γυναίκες

Ένας φορέας στην Ελλάδα επικεντρώνεται ειδικά στην κάλυψη των αναγκών των γυναικών όσον αφορά τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό: ο μη κερδοσκοπικός οργανισμός Women on Top για την επαγγελματική ενδυνάμωση των γυναικών και την ισότητα στον εργασιακό χώρο ειδικεύεται στην

³⁹ www.roots-program.com/

⁴⁰ egovinno.rdfwv.gr/

καθοδήγηση, τη δια βίου μάθηση και τη συμβουλευτική υποστήριξη των εργαζόμενων και άνεργων γυναικών. Ο οργανισμός διενήργησε μια έρευνα για να μετρήσει τα επίπεδα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού του ενήλικου πληθυσμού στην Ελλάδα και να κατανοήσει τις διαφορές μεταξύ των δύο φύλων (Women on Top, 2021). Η έρευνα, η οποία περιλαμβάνει ερωτήσεις γνώσεων βάσει μιας διεθνούς μελέτης (Klapper, Lusardi, & Van Oudheusden, 2015), διαπιστώνει ότι οι διαφορές στις χρηματοοικονομικές γνώσεις αποδίδονται περισσότερο στην κοινωνικοοικονομική κατάσταση παρά στο φύλο, αλλά ότι οι γυναίκες εμφανίζουν χαμηλότερη αυτοπεποίθηση, κάνουν λιγότερη χρήση των χρηματοοικονομικών προϊόντων και έχουν μικρότερη εξοικείωση με τον προϋπολογισμό και την αποπληρωμή οφειλών. Η έρευνα συμπληρώθηκε από ποιοτικές αξιολογήσεις με ομάδες εστιασμένης συζήτησης.

Με βάση τα αποτελέσματα αυτά, ο οργανισμός ανέπτυξε το πρόγραμμα «Μαθήματα Οικονομίας», με χρηματοδότηση από το Active Citizens Fund,⁴¹ σχεδίασε δύο οδηγούς με τις βασικές αρχές του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού (έναν για εκπαιδευτές και έναν για εκπαιδευόμενους) και εκπαιδύσε 16 επαγγελματίες σε ένα εξάωρο σεμινάριο για να διδάξουν το πρόγραμμα σε γυναίκες, ιδίως εκείνες που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Από αυτές, δεκατρείς ολοκλήρωσαν με επιτυχία το πρόγραμμα και εκπαιδύσαν με τη σειρά τους 40 γυναίκες. Το πρόγραμμα επεκτάθηκε το 2022 για να βοηθήσει πάνω από 100 γυναίκες να αυξήσουν τις γνώσεις τους και να εξοικειωθούν με τις βασικές αρχές του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού, να μάθουν και να εφαρμόσουν στην πράξη θετικές συμπεριφορές σε σχέση με τη διαχείριση των χρημάτων τους και να αποκτήσουν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση στην αναζήτηση πληροφοριών.

Σύνολο πληθυσμού

Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, Τράπεζα της Ελλάδος και Ελληνική Αστυνομία

Την περίοδο 2021-2022 η Ελληνική Ένωση Τραπεζών (ΕΕΤ) μαζί με το Ελληνικό Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, την Τράπεζα της Ελλάδος και την Ελληνική Αστυνομία υλοποίησαν την πανελλαδική εκστρατεία ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης για την ηλεκτρονική απάτη «Μια παύση αρκεί». Η εκστρατεία σχεδιάστηκε με σκοπό να βοηθήσει τους πολίτες στο πλαίσιο της αυξανόμενης χρήσης του διαδικτύου, των ηλεκτρονικών πληρωμών και της ραγδαίας εμφάνισης νέων μορφών ηλεκτρονικής απάτης.

Η εκστρατεία υλοποιήθηκε μέσω τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών διαφημίσεων, αναρτήσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και ενημερωτικού υλικού που αναρτήθηκε σε ειδική ενότητα του ιστοτόπου της ΕΕΤ.⁴² Η εκστρατεία περιλάμβανε πληροφορίες σχετικά με διάφορους τύπους ηλεκτρονικής απάτης και τρόπους πρόληψής τους. Προσέγγισε πάνω από 4 εκατομμύρια άτομα.

⁴¹ Βλ. σημείωση 23.

⁴² <https://www.hba.gr/info/PhishingCamp>

4 Προσδοκίες των εμπλεκόμενων φορέων από μια Εθνική Στρατηγική Χρηματοοικονομικού Εγγραμματισμού για την Ελλάδα

Οι φορείς που ασχολούνται με τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό στην Ελλάδα κλήθηκαν να εκφράσουν τις απόψεις τους σχετικά με τους στόχους, τις κύριες δράσεις και τις ομάδες-στόχους μιας Εθνικής Στρατηγικής για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό στην Ελλάδα. Ανταποκρίθηκαν μέσω απαντήσεων στην έρευνα χαρτογράφησης, αλλά και κατά τη διάρκεια του διαδικτυακού εργαστηρίου των φορέων που πραγματοποιήθηκε τον Φεβρουάριο του 2022. Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται τα στοιχεία που συλλέχθηκαν από τις δυο αυτές δράσεις.

Στόχοι και βασικές δράσεις

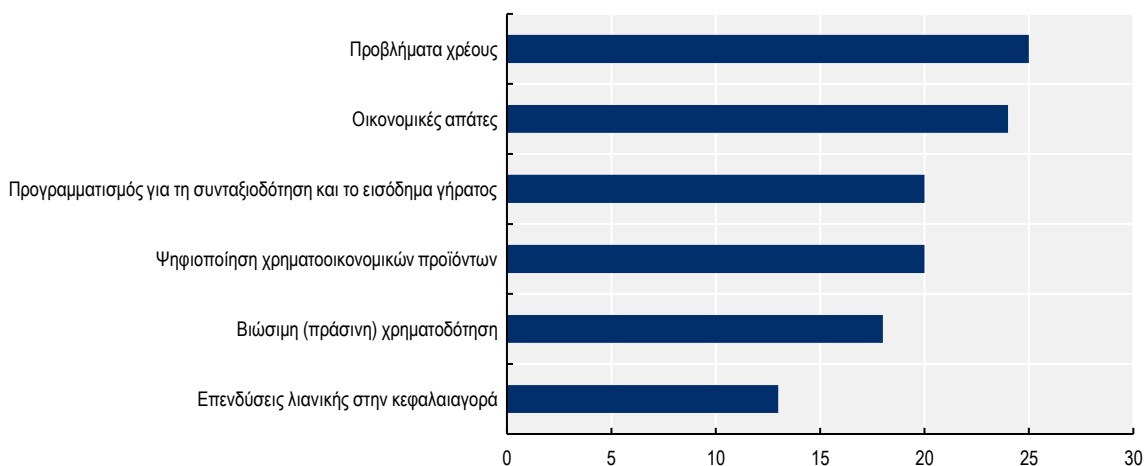
Όσον αφορά τους κύριους στόχους της εθνικής στρατηγικής, οι φορείς επεσήμαναν την ανάγκη να αποκτήσουν οι πολίτες από μικρή ηλικία τις δεξιότητες για την καλύτερη διαχείριση του οικονομικού τους βίου – από την απόκτηση της συνήθειας να κάνουν προϋπολογισμό μέχρι τις κατάλληλες επιλογές αποταμιευτικών ή ασφαλιστικών μέσων. Υπογράμμισαν τον αυξανόμενο βαθμό ψηφιοποίησης της ελληνικής λιανικής αγοράς χρηματοπιστωτικών προϊόντων, ο οποίος απαιτεί νέες γνώσεις και δεξιότητες τόσο χρηματοοικονομικού όσο και ψηφιακού εγγραμματισμού. Τόνισαν επίσης τη σχέση μεταξύ της ατομικής οικονομικής ευημερίας και της ευημερίας και ανθεκτικότητας της ελληνικής οικονομίας και προσδιόρισαν δύο γενικότερους στόχους που θα στηριχθούν σε υψηλότερα επίπεδα ατομικής οικονομικής ευημερίας. Πρώτον, σημείωσαν ότι μέσω της ενίσχυσης της εμπιστοσύνης των ενηλίκων Ελλήνων στις χρηματοοικονομικές τους δεξιότητες λήψης αποφάσεων και στους χρηματοοικονομικούς διαμεσολαβητές, ο χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός μπορεί να στηρίξει τη στρατηγική ανάπτυξη των ελληνικών κεφαλαιαγορών. Δεύτερον, τόνισαν τον ρόλο του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού για τη δημιουργία και την επιτυχία επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Πέραν των χρηματοοικονομικών θεμάτων και δεξιοτήτων, οι εμπλεκόμενοι φορείς ζήτησαν επίσης να ενισχυθεί η συνεργασία μεταξύ δημόσιων, ιδιωτικών και μη κερδοσκοπικών φορέων στο πλαίσιο της εφαρμογής της στρατηγικής – κάτι που χαρακτήρισαν ως έναν από τους κύριους στόχους της μελλοντικής στρατηγικής.

Στην έρευνα χαρτογράφησης ζητήθηκε επίσης από τους εμπλεκόμενους φορείς να δηλώσουν σε ποιους τομείς πολιτικής θα πρέπει κατά τη γνώμη τους να επικεντρωθεί η εθνική στρατηγική (βλ. Σχήμα 4.1). Υπό το πρίσμα των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν τα νοικοκυριά με μη εξυπηρετούμενα δάνεια, οι περισσότεροι ερωτηθέντες ανέφεραν τα προβλήματα οφειλών. Ακολούθησαν οι χρηματοοικονομικές και διαφόρων άλλων ειδών απάτες, που αποτελούν ένδειξη των αυξανόμενων δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι καταναλωτές στη χρηματοπιστωτική αγορά, ιδίως υπό το πρίσμα των επιπτώσεων της πανδημίας COVID-19. Μετά από αυτά τα θέματα ακολουθούν ο συνταξιοδοτικός προγραμματισμός και η

ψηφιοποίηση των χρηματοοικονομικών προϊόντων. Ακολουθεί η βιώσιμη και πράσινη χρηματοδότηση, και τέλος η συμμετοχή στις κεφαλαιαγορές λιανικής.

Σχήμα 4.1. Οι απόψεις των εμπλεκόμενων φορέων σχετικά με το σημείο εστίασης της μελλοντικής εθνικής στρατηγικής

Αριθμός ερωτηθέντων που επέλεξαν κάθε τομέα πολιτικής

Σημείωση: Δυνατότητα πολλαπλών απαντήσεων

Πηγή: Έρευνα χαρτογράφησης

Οι φορείς εξέφρασαν επίσης τις απόψεις τους για το ποιες θα πρέπει να είναι οι κύριες δράσεις που θα υποστηρίξουν τους στόχους της εθνικής στρατηγικής χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού. Μεταξύ αυτών προσδιορίστηκαν οι εξής:

- Συστηματική συλλογή δεδομένων για τα επίπεδα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού και αξιολόγηση του αντικτύπου, ούτως ώστε ο σχεδιασμός και η εφαρμογή πολιτικής να βασίζονται σε στοιχεία.
- Υποστήριξη της εισαγωγής του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού ως υποχρεωτικού μαθήματος στα σχολικά προγράμματα σπουδών.
- Προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτών.
- Δημιουργία εθνικού δικτυακού τόπου αναφοράς για την ευαισθητοποίηση και την εκπαίδευση του συνόλου του πληθυσμού, που θα περιλαμβάνει κύκλους μαθημάτων τηλεεκπαίδευσης, πληροφορίες για θέματα που αφορούν τους καταναλωτές, όπως οι επιπτώσεις του πληθωρισμού, καθώς και ψηφιακά εργαλεία που μπορούν να υποστηρίξουν τον ατομικό και οικογενειακό οικονομικό προγραμματισμό (εργαλεία κατάρτισης προϋπολογισμού, υπολογιστικά εργαλεία αποταμίευσης ή αποπληρωμής οφειλών, εργαλεία προγραμματισμού επενδύσεων).
- Διαδραστικές βιωματικές δραστηριότητες μέσω εκθεμάτων και σε μουσεία.
- Εκπόνηση κατευθυντήριων γραμμών ή αρχών για την εφαρμογή πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού από φορείς εκτός του δημόσιου τομέα.
- Ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων μέσω της δημιουργίας ενός εθνικού δικτύου κοινωνικών εταίρων για τη διασφάλιση της τακτικής επικοινωνίας, καθώς και προσδιορισμός κοινών δράσεων και στόχων. Αξίζει να σημειωθεί ότι σχεδόν το 85% των φορέων επισημαίνει την ανάγκη στενότερης συνεργασίας και ανταλλαγής απόψεων μεταξύ όλων των

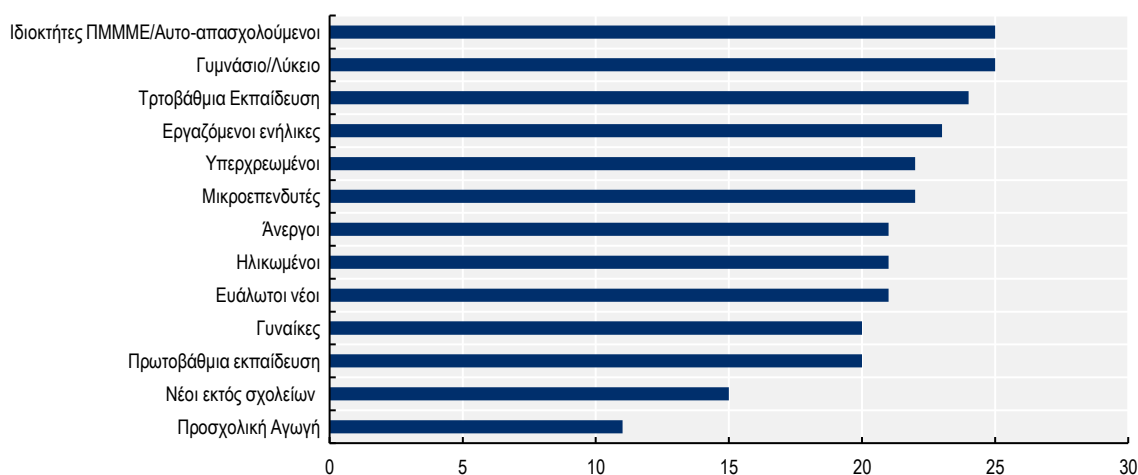
ενδιαφερόμενων μερών στην Ελλάδα. Επιπλέον, δεν θα απέκλειαν το ενδεχόμενο να συμμετάσχουν ενεργά στη διαδικασία σχεδιασμού της εθνικής στρατηγικής για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό.

Ομάδες-στόχοι

Τέλος, οι εμπλεκόμενοι φορείς κατέθεσαν τις απόψεις τους σχετικά με το ποιες θα πρέπει να είναι οι κύριες ομάδες-στόχοι της εθνικής στρατηγικής, όπως παρουσιάζεται στο Σχήμα 4.2. Φαίνεται να συγκλίνουν οι απόψεις σχετικά με την ανάγκη στόχευσης σε όλες τις ομάδες που υποδείχθηκαν από την έρευνα, εκτός από την πρώιμη παιδική ηλικία και τους νέους που βρίσκονται εκτός του σχολικού συστήματος (ένα μάλλον οριακό φαινόμενο στην Ελλάδα).

Σχήμα 4.2. Οι απόψεις των φορέων σχετικά με τις βασικές ομάδες-στόχους της εθνικής στρατηγικής

Αριθμός των ερωτώμενων που επέλεξαν κάθε ομάδα-στόχο

Σημείωση: Δυνατότητα πολλαπλών απαντήσεων

Πηγή: Έρευνα χαρτογράφησης

5 Συμπεράσματα και σκέψεις για τη χάραξη πολιτικής

Τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν και η ανάλυση κατά την εκπόνηση της παρούσας έκθεσης συνηγορούν υπέρ της περαιτέρω ανάπτυξης πολιτικών και πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού που απευθύνονται σε ενήλικες και νεαρά άτομα που ζουν στην Ελλάδα μέσω μιας Εθνικής Στρατηγικής Χρηματοοικονομικού Εγγραμματισμού («η Στρατηγική»). Η αύξηση των επιπέδων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού του πληθυσμού θα μπορούσε να ωφελήσει τα άτομα και τα νοικοκυριά που εξέρχονται από μια παρατεταμένη χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση, συμβάλλοντας παράλληλα στην ανάπτυξη της ελληνικής κεφαλαιαγοράς και της οικονομίας.

Με βάση τα ευρήματα της έκθεσης χαρτογράφησης, μπορούν να διατυπωθούν ορισμένες προτάσεις για την ανάπτυξη πολιτικών και πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα. Την εφαρμογή αυτών των προτάσεων πολιτικής θα διευκόλυne η υιοθέτηση της Στρατηγικής, σύμφωνα με τη σύσταση του ΟΟΣΑ για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό (OECD, Recommendation of the Council on Financial Literacy, 2020). Με αυτόν τον τρόπο θα αναγνωριστεί η σημασία του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού για την ελληνική κυβέρνηση και τους δημόσιους φορείς και θα τεθούν οι βάσεις για έναν διαρκή θεσμικό συντονισμό καθώς και τον προσδιορισμό μακροπρόθεσμων στόχων.

Χρήση του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού για τη συμπλήρωση και ενίσχυση των δημόσιων πολιτικών που είναι καθοριστικές για την ευημερία των ανθρώπων και τη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη στην Ελλάδα

Οι πολιτικές για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό θα πρέπει να συμπληρώνουν άλλες δημόσιες πολιτικές που αποτελούν κλειδί για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας και στοχεύουν στην αύξηση των επιπέδων ευημερίας και ευμάρειας.

Ειδικότερα, ο σχεδιασμός μιας Εθνικής Στρατηγικής Χρηματοοικονομικού Εγγραμματισμού θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη την ανάγκη υποστήριξης και συμπλήρωσης ευρύτερων δημόσιων πολιτικών και να προσδιορίζει πιθανές δράσεις προς αυτή την κατεύθυνση. Αυτοί οι ευρύτεροι στόχοι περιλαμβάνουν:

- Την **ανάπτυξη της ελληνικής κεφαλαιαγοράς**, σε αμοιβαία ενισχυτική συνέργεια με την Εθνική Στρατηγική για την Ενίσχυση της Κεφαλαιαγοράς στην Ελλάδα⁴³ στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής Ένωσης Κεφαλαιαγορών (European Commission, A Capital Markets Union for people and businesses-new action plan COM(2020) 590 final, 2020). Η στρατηγική θα μπορούσε να διευκολύνει τον σχεδιασμό και την υλοποίηση πρωτοβουλιών για την ευαισθητοποίηση των υφιστάμενων και δυνητικών επενδυτών σχετικά με τα οφέλη της μακροπρόθεσμης αποταμίευσης και των επενδύσεων και την εκπαίδευση σχετικά με τους κινδύνους. Αυτό θα μπορούσε να στηρίξει τη ζήτηση και να συμβάλει στη βιώσιμη χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας.

⁴³ Βλ.: www.ebrd.com/news/2023/greece-strategy-capital-market

- **Προσπάθειες για την αντιμετώπιση της υπερχρέωσης** στο πλαίσιο της Στρατηγικής Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους. Οι φορείς που μπορούν να συμβάλουν στην υλοποίηση της Εθνικής Στρατηγικής Χρηματοοικονομικού Εγγραμματισμού θα μπορούσαν να συμβάλουν στον σχεδιασμό του περιεχομένου του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού που θα μπορούσε να προσφέρεται μέσω του πανελλαδικού δικτύου εξυπηρέτησης οφειλετών. Θα μπορούσαν επίσης να συμβάλουν στον σχεδιασμό προγραμμάτων για την επαγγελματική επανένταξη πτωχευμένων φυσικών προσώπων που προσφέρονται από τη Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης (ΔΥΠΑ, πρώην ΟΑΕΔ).
- Προγράμματα για τον **εφοδιασμό των νέων με δεξιότητες του 21ου αιώνα**, με την περαιτέρω συμπλήρωση του περιεχομένου των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων που έχουν εισαχθεί σε όλα τα νηπιαγωγεία, δημοτικά και γυμνάσια στην Ελλάδα ως μέρος του υποχρεωτικού προγράμματος σπουδών. Η στρατηγική θα μπορούσε να διευκολύνει τη διδασκαλία του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στα σχολεία, π.χ. με τη δημιουργία προγραμμάτων για την κατάρτιση εκπαιδευτικών, την ανάπτυξη εκπαιδευτικών εργαλείων και υλικού ή την επέκταση υφιστάμενων επιτυχημένων πρωτοβουλιών.
- **Τη Βίβλο Ψηφιακού Μετασχηματισμού 2020-2025** (Government of Greece, Digital Transformation Strategy for 2020-2025, 2020) που αποσκοπεί στην αύξηση των ψηφιακών δεξιοτήτων του ελληνικού πληθυσμού. Τα στοιχεία που συλλέγονται σχετικά με τον ψηφιακό χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό θα μπορούσαν να συμβάλουν στην ενημέρωση του περιεχομένου ευρύτερων πρωτοβουλιών ψηφιακού εγγραμματισμού που απευθύνονται σε ιδιώτες και μικρές επιχειρήσεις, συμπεριλαμβανομένων συγκεκριμένων ευάλωτων ομάδων.
- **Υποστήριξη των μεταρρυθμίσεων του συνταξιοδοτικού συστήματος.** Η Στρατηγική θα μπορούσε να βοηθήσει τους Έλληνες να κατανοήσουν τις πρόσφατες μεταρρυθμίσεις και να τους υποστηρίξει στην κατάρτιση μακροπρόθεσμων σχεδίων που λαμβάνουν υπόψη τις ατομικές τους ανάγκες και προτιμήσεις. Ιδιαίτερη υποστήριξη θα μπορούσε να σχεδιαστεί για τις κατηγορίες του πληθυσμού που εμφανίζουν χαμηλότερη εμπιστοσύνη σε θέματα συνταξιοδότησης, όπως προκύπτει από τη συλλογή δεδομένων που πραγματοποιείται στο πλαίσιο του έργου.
- **Αποτελεσματικότητα των διατάξεων για την προστασία των καταναλωτών χρηματοοικονομικών προϊόντων** μέσω της ευαισθητοποίησης των νέων και των ενηλίκων στην Ελλάδα σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους ως καταναλωτών χρηματοοικονομικών προϊόντων.
- **Την πράσινη μετάβαση και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή:** οι πολιτικές χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού μπορούν να συμβάλουν στην αύξηση της αποταμίευσης των νοικοκυριών για τη χρηματοδότηση της πράσινης μετάβασης και να ευαισθητοποιήσουν τους πολίτες σχετικά με τις οικονομικές συνέπειες της κλιματικής αλλαγής στην Ελλάδα, ιδίως στον τομέα της ασφαλιστικής κάλυψης.
- **Αντιμετώπιση των αρνητικών επιπτώσεων από τη συστηματική ενασχόληση με τα τυχερά παιχνίδια**, βοηθώντας τους καταναλωτές να κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο αυτά επηρεάζουν την οικονομική τους ευημερία.

Υποστήριξη της οικονομικής ένταξης, ιδίως των νέων ενηλίκων

Η Ελλάδα έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο όσον αφορά την οικονομική ολοκλήρωση τα τελευταία χρόνια, όπως αποδεικνύεται από την αυξανόμενη χρήση τόσο των παραδοσιακών τραπεζικών λογαριασμών όσο και των ψηφιακών πληρωμών. Εντούτοις, ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού απέκτησε πρόσβαση σε παραδοσιακές και ψηφιακές χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες μόλις πολύ πρόσφατα: το 2016, το 15% του συνολικού πληθυσμού και περίπου οι μισοί νέοι ενήλικες (18-24) δεν είχαν πρόσβαση σε λογαριασμό σε χρηματοπιστωτικό ίδρυμα.

Η Στρατηγική μπορεί να στηρίξει περαιτέρω τη συμπερίληψη στον χρηματοπιστωτικό τομέα με την:

- Προώθηση της ασφαλούς και ενημερωμένης πρόσβασης των Ελλήνων σε χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένων των ψηφιακών. Θα πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες για να διασφαλιστεί ότι όσοι απέκτησαν πρόσφατα πρόσβαση στα χρηματοπιστωτικά μέσα, και ιδίως οι νέοι ενήλικες (18-24), είναι ενήμεροι τόσο για τις ευκαιρίες όσο και για τους κινδύνους. Οι κίνδυνοι που πρέπει να αντιμετωπιστούν περιλαμβάνουν την εύκολη πρόσβαση σε πιστώσεις και την εμφάνιση περιπτώσεων απάτης διαφόρων μορφών, ιδίως στο ψηφιακό περιβάλλον.

Δημιουργία μηχανισμών συνεργασίας και διαλόγου

Διάφοροι φορείς από τον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, καθώς και φορείς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα στον σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτικών και πρωτοβουλιών για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό. Οι αρμόδιοι δημόσιοι φορείς αναγνωρίζουν τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό ως σημαντική δεξιότητα ζωής και υπάρχουν παραδείγματα επιτυχημένων καινοτόμων πρωτοβουλιών. Ωστόσο, επί του παρόντος υπάρχει έλλειψη συντονισμού και στρατηγικού σχεδιασμού των δράσεων, συνεπώς θα μπορούσαν να υπάρξουν προσπάθειες για να διασφαλιστεί ότι όλες οι δημόσιες αρχές συμβάλλουν στην αύξηση των επιπέδων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα.

Για ορισμένα υπουργεία καθώς και για τις αρχές χρηματοπιστωτικής εποπτείας υπάρχει αρμοδιότητα σχετικά με τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό. Οι εν λόγω φορείς διαθέτουν εμπειρία στον τομέα τους, σε πολιτικές που σχετίζονται με τη χρηματοοικονομική ευημερία ολόκληρου του πληθυσμού, όπως η καταπολέμηση της υπερχρέωσης, η ασφαλής και ενημερωμένη συμμετοχή στις κεφαλαιαγορές ή το περιεχόμενο των σχολικών προγραμμάτων σπουδών. Οι φορείς θα μπορούσαν να αξιοποιήσουν την αρμοδιότητα τους για να προσδιορίσουν κοινά έργα και συνέργειες. Ωστόσο, επί του παρόντος δεν υπάρχουν θεσμικοί δίαυλοι για τη διευκόλυνση του διαλόγου και τη δημιουργία μιας βάσης αποτελεσματικής συνεργασίας.

Ομοίως, στην Ελλάδα δεν υπάρχει σήμερα μηχανισμός συνεργασίας μεταξύ των φορέων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα και ιδιωτικού τομέα που ασχολούνται με τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό, παρά το γεγονός ότι υπάρχουν ορισμένα παραδείγματα διμερών συνεργασιών.

Η στρατηγική μπορεί να αντιμετωπίσει τα ζητήματα αυτά:

- Δημιουργώντας μια επίσημη δομή προσαρμοσμένη στα χαρακτηριστικά των ελληνικών δημόσιων αρχών, η οποία θα θέσει τα θεμέλια για τη μελλοντική συνεργασία. Σε αυτή τη μόνιμη δομή θα μπορούν να συμμετέχουν τα αρμόδια υπουργεία, η Τράπεζα της Ελλάδος και η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς.
- Δημιουργώντας διαύλους για τη διευκόλυνση του διαλόγου μεταξύ των φορέων εκτός δημοσίου και του δημόσιου τομέα. Αυτό θα διευκολύνει τον προσδιορισμό κοινών δράσεων, την ανταλλαγή και τη συζήτηση καλών πρακτικών, προκλήσεων και λύσεων. Θα ενθαρρύνει επίσης τους φορείς εκτός του δημόσιου τομέα να συνεισφέρουν στις δράσεις των δημόσιων αρχών σε αυτό το πεδίο.

Αξιοποίηση των στοιχείων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού για τον εντοπισμό κενών και πιθανών τρωτών σημείων

Η μέτρηση των επιπέδων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού των ενηλίκων και των νέων που πραγματοποίησε ο ΟΟΣΑ το 2022 στο πλαίσιο του έργου για τον σχεδιασμό μιας εθνικής στρατηγικής χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού για την Ελλάδα, παρέχει επίκαιρα δεδομένα για τον σχεδιασμό τεκμηριωμένων πολιτικών και πρωτοβουλιών.

Με τη Στρατηγική μπορεί να αντιμετωπιστεί η ανάγκη για την ανάπτυξη τεκμηριωμένων πολιτικών και πρωτοβουλιών:

- Ενθαρρύνοντας τους εμπλεκόμενους φορείς να αξιοποιήσουν τα στοιχεία από τις έρευνες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού ενηλίκων και νέων κατά τον σχεδιασμό νέων πολιτικών και πρωτοβουλιών και να αξιολογήσουν το περιεχόμενο των υφιστάμενων δράσεων με γνώμονα τα τρωτά σημεία και κενά που έχουν εντοπιστεί.
- Αξιοποιώντας τα στοιχεία που συλλέχθηκαν μέσα στο 2022 ως σημείο αναφοράς, με βάση το οποίο οι μελλοντικές μετρήσεις του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού θα μπορούν να εκτιμούν την πρόοδο και να εντοπίζουν νέα τρωτά σημεία, τόσο όσον αφορά τους τομείς πολιτικής που πρέπει να καλυφθούν όσο και τις ομάδες-στόχους στις οποίες θα δοθεί προτεραιότητα.

Εξασφάλιση αποτελεσματικής παροχής προγραμμάτων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού και αντιμετώπιση των αναγκών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού των ευάλωτων ομάδων-στόχων που σήμερα δεν καλύπτονται επαρκώς

Οι υφιστάμενες πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην Ελλάδα παρέχονται μέσω διαφόρων διαύλων, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης ψηφιακών εργαλείων. Εντούτοις, αφενός υπάρχουν ομάδες που δεν έχουν εύκολη πρόσβαση σε πόρους και προγράμματα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού και, αφετέρου, η υφιστάμενη προσφορά πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού θα μπορούσε να εξορθολογιστεί ώστε να αποφεύγονται οι επικαλύψεις, να αυξάνεται η αποτελεσματικότητα και να καλύπτονται καλύτερα οι ανάγκες ολόκληρου του πληθυσμού.

Με την εθνική στρατηγική θα μπορούσαν να συντονιστούν οι διάφορες πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού, ώστε να μειωθούν οι επικαλύψεις, να διασφαλιστεί ότι καλύπτονται αποτελεσματικά οι αντίστοιχες ομάδες-στόχοι και το περιεχόμενο των πρωτοβουλιών να περιλαμβάνει θέματα που στηρίζουν την οικονομική ευημερία.

Σήμερα, η πλειονότητα των πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού απευθύνεται στους νέους στα σχολεία. Μολονότι η εστίαση στις νεότερες γενιές είναι ουσιώδης και σύμφωνη με τις συστάσεις του ΟΟΣΑ στο πεδίο αυτό (OECD, Recommendation of the Council on Financial Literacy, 2020), υπάρχουν ομάδες-στόχοι στην Ελλάδα χωρίς επαρκή πρόσβαση σε ποιοτικούς πόρους και κατάρτιση σε θέματα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού.

Αυτά τα ζητήματα μπορούν να αντιμετωπιστούν καλύτερα με τη Στρατηγική για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό ως εξής:

- Με τον εξορθολογισμό των δράσεων των φορέων, τον μεγαλύτερο συντονισμό και την αποφυγή επικαλύψεων στις πρωτοβουλίες που διατίθενται στα σχολεία, ιδίως υπό το πρίσμα της δυνατότητας επίσημης υποβολής πρωτοβουλιών για ένταξη στα Εργαστήρια Δεξιοτήτων (European Commission, Greece Ongoing reforms and policy developments | Eurydice, 2022). Ο συντονισμός θα μπορούσε να διασφαλίσει ειδικότερα την κάλυψη όλων των τομέων που είναι σημαντικοί για την ανάπτυξη δεξιοτήτων χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στους νέους (OECD, OECD/INFE Core Competencies Framework on Financial Literacy for Youth, 2015; European Union/OECD, Financial competence framework for adults in the European Union, 2022).
- Καλύτερη κάλυψη των αναγκών των πληθυσμιακών ομάδων που δεν έχουν εύκολη πρόσβαση σε ποιοτικούς πόρους χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού σήμερα. Οι ομάδες-στόχοι που πρέπει να καλυφθούν κατά προτεραιότητα θα πρέπει να καθοριστούν με βάση την πιθανή οικονομική τους ευπάθεια, τις συνολικές κρατικές προτεραιότητες και τα επίπεδα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού τους, όπως αυτά προέκυψαν από την πανελλαδική μέτρηση που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου. Βάσει της ανάλυσης που πραγματοποιήθηκε επί των αποτελεσμάτων της έρευνας χαρτογράφησης, αυτά περιλαμβάνουν:

- ο Το σύνολο του ενήλικου πληθυσμού της Ελλάδας, το οποίο θα μπορούσε να προσεγγιστεί μέσα από πανελλαδικές εκστρατείες ευαισθητοποίησης ή με τη δημιουργία ενός εθνικού ιστοτόπου αναφοράς για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό που θα κατευθύνει τους πολίτες σε υφιστάμενους πόρους που έχουν σχεδιαστεί από ελληνικούς φορείς ή με νέο περιεχόμενο που θα αναπτυχθεί στο πλαίσιο της στρατηγικής.
- ο Τους ιδιοκτήτες πολύ μικρών, μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων (ΠΜΜΜΕ) και τους αυτοαπασχολούμενους, μέσω πρωτοβουλιών που θα λαμβάνουν υπόψη τις διαφορετικές ανάγκες τους όσον αφορά τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό, τις δυσκολίες τους στην πρόσβαση σε πιστώσεις και τη διαφορετική μεταχείριση των συντάξεών τους.
- ο Τις ομάδες που αναδείχθηκαν από την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας μέτρησης του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού: σε αυτές περιλαμβάνονται τα άτομα με χαμηλότερο εισόδημα και χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο, οι ηλικιωμένοι, οι γυναίκες και τα άτομα που ζουν σε αγροτικές περιοχές.
- ο Τους νέους, μέσω πρωτοβουλιών για τη στήριξη της διδασκαλίας του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στα σχολεία, ιδίως με τη διευκόλυνση της συζήτησης και της συνεργασίας μεταξύ των δημόσιων αρχών και των φορέων που ασχολούνται με τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό και προσφέρουν προγράμματα στα σχολεία, ώστε να αποφεύγονται οι επικαλύψεις πόρων και ενεργειών.

Ανάπτυξη κοινών εργαλείων πολιτικής για την υποστήριξη του σχεδιασμού και της αποτελεσματικής υλοποίησης

Σήμερα οι φορείς που ασχολούνται με τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό στην Ελλάδα δεν χρησιμοποιούν κοινά εργαλεία για την υποστήριξη του σχεδιασμού και της υλοποίησης των πρωτοβουλιών τους. Η ανάπτυξη αναγνωρισμένων διεθνών εργαλείων και η προσαρμογή τους στα ελληνικά δεδομένα θα μπορούσε να αποφέρει απτά οφέλη. Σε αυτά τα κοινά εργαλεία πολιτικής συγκαταλέγονται ενδεικτικά:

- Η εκπόνηση ενός κοινού πλαισίου βασικών ικανοτήτων, όπως αυτά που αναπτύχθηκαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Διεθνές Δίκτυο Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης του ΟΟΣΑ (European Union/OECD, Financial competence framework for adults in the European Union, 2022), με τη συμβολή του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, θα εξασφάλιζε την κάλυψη όλων των τομέων που στηρίζουν τη χρηματοοικονομική ευημερία και θα ενίσχυε τη χρήση κοινής ορολογίας.
- Η ανάπτυξη κατευθυντήριων γραμμών για τη συμμετοχή των ιδιωτικών και μη κερδοσκοπικών φορέων στον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό θα διευκόλυνε τη συμμετοχή όλων των ελληνικών φορέων στην υλοποίηση πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού και στην εφαρμογή της εθνικής στρατηγικής. Οι εν λόγω κατευθυντήριες γραμμές θα μπορούσαν να βασιστούν σε διεθνή παραδείγματα (OECD, Recommendation of the Council on Financial Literacy, 2020) και να προσαρμοστούν με γνώμονα την ελληνική και την ευρωπαϊκή νομοθεσία.

Ενθάρρυνση της έρευνας και της αξιολόγησης των πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού

Οι περισσότεροι εμπλεκόμενοι φορείς στην Ελλάδα παρακολουθούν μεν την εφαρμογή των πρωτοβουλιών τους για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό, αλλά μόνο ένα μικρό ποσοστό αξιολογεί τον αντίκτυπό τους. Δεν υπάρχει κοινή προσέγγιση αξιολόγησης ούτε τυποποιημένη συλλογή πληροφοριών.

Η Στρατηγική μπορεί να αντιμετωπίσει τα ζητήματα αυτά με τους εξής τρόπους:

- Με την υποστήριξη της συλλογής τυποποιημένων πληροφοριών και την ενθάρρυνση της αξιολόγησης του αντικτύπου των πρωτοβουλιών χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού βάσει ενός κοινού συνόλου στόχων.
- Με τη διευκόλυνση της ανταλλαγής βέλτιστων πρακτικών και αποτελεσμάτων αξιολόγησης μεταξύ των φορέων και τη διάδοση σχετικών σημαντικών εξελίξεων σε διεθνές επίπεδο.

Παραπομπές

- Ampudia, M., & Ehrmann, M. (2017). Working Paper Series Financial inclusion: what's it worth? doi:10.2866/979715
- Athex Group. (2021). *Athens Stock Exchange Annual Report 2020*. Retrieved 05 24, 2022, from https://www.athexgroup.gr/documents/10180/6424519/ATHEX_Annual_Report_2020_GR_v1.0_Sep21.pdf/d66257b1-7789-41fc-950c-cd07d23ce4ad
- Atkinson, A. (2017). *Financial Education for MSMEs and Potential Entrepreneurs | OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions | OECD iLibrary*. Retrieved 05 01, 2022, from <https://doi.org/10.1787/bb2cd70c-en>
- Atkinson, A., & Messy, F.-A. (2013). Promoting Financial Inclusion through Financial Education: OECD/INFE Evidence, Policies and Practice. In *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions* (Vol. 2013). OECD Publishing, Paris. doi:10.1787/5k3xz6m88smp-en
- Atkinson, A., & Messy, F.-A. (2015). *Financial Education for Migrants and their Families* . Retrieved 05 01, 2022, from <https://doi.org/10.1787/5js4h5rw17vh-en>
- Baldvinsson, G. (2020). *First Financial Steps - Greek adaptation* . Retrieved 05 16, 2022, from https://www.hba.gr/UplDocs/EMQ/first_steps_in_finance_flipbook/index.html
- Bank of Greece. (2016). *Revised Code of Conduct for the Management of Non-Performing Private Loans* . Retrieved 06 29, 2022, from https://www.bankofgreece.gr/RelatedDocuments/Revision_of%20the_Code_of_Conduct_29_11_2019.pdf
- Bank of Greece. (2016). *Statute*. Retrieved 02 27, 2023, from <https://www.bankofgreece.gr/en/the-bank/legal-framework/statute>
- Bank of Greece. (2022). *Evolution of loans and non-performing loans*. Retrieved 05 19, 2022, from <https://www.bankofgreece.gr/en/statistics/evolution-of-loans-and-non-performing-loans>
- Bank of Greece. (2022). *Financial Stability Review*. Retrieved 02 02, 2023, from <https://www.bankofgreece.gr/en/publications-and-research/publications/financial-stability-review>
- Bank of Greece. (2022). *Small gases, big effect. Climate change*. Retrieved 07 07, 2023, from <https://www.bankofgreece.gr/Pages/en/The%20Bank/Culture/Small-gases,-big-effect--Climate-change.aspx>
- Bank of Greece. (2023). *Governor's Annual Report 2022*. doi:10.52903/annrep.gr2022
- Bank of Greece. (2023). *Monetary Policy Report June 2023*.
- Bank of Greece. (2023). *Press Release*. Retrieved 04 13, 2023, from <https://www.bankofgreece.gr/en/news-and-media/press-office/news-list/news?announcement=77da98c8-4ed6-4d98-a9a9-b6f3e0b538c3>
- Becchetti, L., Bellucci, D., & Rossetti, F. (2018). Gamblers, scratchers and their financial education. *Economia Politica*, 35(1), 127-162. doi:10.1007/S40888-017-0091-1

- Demirgüç-Kunt, A., Klapper Leora, Singer, D., & Ansar, S. (2022). *The Global Findex Database 2021*. Retrieved 02 23, 2023, from <https://www.worldbank.org/en/publication/globalindex/Report>
- Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S., & Hess, J. (2018). *The Global Findex Database 2017: Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution*. World Bank, Washington, DC. doi:10.1596/978-1-4648-1259-0
- E Kathimerini. (2022). Greece ranked 5th in phishing scams in Q3 2021, study shows | eKathimerini.com. Retrieved 02 21, 2023, from <https://www.ekathimerini.com/economy/1177683/greece-ranked-5th-in-phishing-scams-in-q3-2021-study-shows/>
- EEKE. (2019). *The Management of Overindebtedness of Natural Persons Statistical Results Study 2009-2019*. Retrieved 02 27, 2023, from The Management of Overindebtedness of Natural Persons
- EFAMA. (2021). Asset Management in Europe - Facts and Figures . Retrieved 05 27, 2022, from https://www.efama.org/sites/default/files/files/Asset%20Management%20Report%202021_3.pdf
- European Central Bank. (2022). *Survey on the Access to Finance of Enterprises in the euro area*. Retrieved 06 07, 2022, from <https://www.ecb.europa.eu/stats/accesstofinancesofenterprises/pdf/ecb.safe2021H2~bba4474fd3.en.pdf>
- European Commission. (2014). *Recommendation on principles for the protection of consumers and players of online gambling services and for the prevention of minors from gambling online* . Retrieved 05 15, 2023, from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014H0478>
- European Commission. (2020). *A Capital Markets Union for people and businesses-new action plan COM(2020) 590 final*. Retrieved 05 31, 2022, from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2020:590:FIN>
- European Commission. (2021). *Digital Economy and Society Index (DESI) 2021 - Greece*. Retrieved 05 30, 2022, from <https://ec.europa.eu/newsroom/dae/redirection/document/80479>
- European Commission. (2021). *The 2021 ageing report : economic and budgetary projections for the EU Member States (2019-2070)*. Retrieved 06 07, 2022, from https://ec.europa.eu/info/publications/2021-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2019-2070_en
- European Commission. (2022). *Education and Training Monitor 2022 GREECE*.
- European Commission. (2022). Enhanced Surveillance Report - Greece . doi:10.2765/694165
- European Commission. (2022). *Greece - Employment, Social Affairs & Inclusion - European Commission*. Retrieved 05 07, 2022, from <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1112&langId=en&intPagId=4570>
- European Commission. (2022). *Greece Ongoing reforms and policy developments | Eurydice*. Retrieved 05 02, 2022, from https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/ongoing-reforms-and-policy-developments-27_en
- European Union. (2016). *General Data Protection Regulation*. Retrieved 06 08, 2022, from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02016R0679-20160504&qid=1532348683434>
- European Union/OECD. (2022). Financial competence framework for adults in the European Union. Retrieved 04 28, 2022, from <https://www.oecd.org/finance/financial-competence-framework-for-adults-in-the-European-Union.htm>
- European Union/OECD. (2023). *Financial competence framework for youth and children in the European Union (forthcoming)*.
- Eurostat. (2020). *Database - Income and living conditions - Eurostat*. Retrieved 05 30, 2022, from

- <https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/database>
- Eurostat. (2021). *Database - Migration and Asylum*. Retrieved 06 08, 2022, from <https://ec.europa.eu/eurostat/web/migration-asylum/international-migration-citizenship/database>
- Eurostat. (2023). *Living conditions in Europe - poverty and social exclusion*. Retrieved 07 07, 2023, from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_poverty_and_social_exclusion
- Filippas, N. (2022). *The Alphabet of the Economy*. Retrieved 05 17, 2022, from https://www.bankofgreece.gr/Publications/to_alfavitari_tis_economias.pdf
- G20. (2019). *G20 Fukuoka Policy Priorities on Aging and Financial Inclusion*. Retrieved 05 07, 2022, from <https://www.oecd.org/financial/education/g20-oecd-report-on-aging-and-financial-inclusion.pdf>
- G20/OECD. (2022). *2022 Updated G20/OECD High-level Principles on SME Financing*. Retrieved 03 15, 2023, from <https://www.oecd.org/cfe/smes/2022-Update-OECD-G20-HLP-on-SME-Financing.pdf>
- Government of Greece. (2020). *Digital Transformation Strategy for 2020-2025*. Retrieved 05 31, 2022, from https://digitalstrategy.gov.gr/vivlos_pdf
- Government of Greece. (2021). *"Next Generation EU"*. Retrieved 03 10, 2023, from https://greece20.gov.gr/wp-content/uploads/2021/07/NRRP_Greece_2_0_English.pdf
- Greek Ministry of Economy and Development. (2020). *National Private Debt Resolution Strategy*.
- Hellenic Capital Market Commission. (2022). *Annual Report 2021*. Retrieved 05 24, 2022, from http://www.hcmc.gr/aweb/files/Annual_Reports/files/Annual_Report_2021_gr.pdf
- Hellenic Capital Market Commission. (2020). *Establishment of a register of providers of exchange services between virtual currencies and fiat currencies and a register of custodian wallet providers*. Retrieved 04 13, 2023, from http://www.hcmc.gr/aweb/files/laundrying/files/Decision%205-898-2020_VASPs%20Register_EN.pdf
- Hellenic Gaming Commission. (2022). *Annual Report 2021*. Retrieved 05 15, 2023, from <https://www.gamingcommission.gov.gr/images/enimerosi/ektheseis-pepragmenon/AnnualReport2021GR.pdf>
- Hellenic Republic Statistical Authority. (n.d.). *PRESS RELEASE CONSUMER PRICE INDEX. 2022*. Retrieved 04 13, 2023
- Hellenic Statistical Authority. (2022). *PRESS RELEASE CONSUMER PRICE INDEX: September 2022, annual inflation 12.0%*. Retrieved 04 13, 2023, from https://www.statistics.gr/en/statistics?p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_javax.faces.resource=document&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_In=downloadResources&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_documentID=477897&_documents_WAR_publicationsp
- Hellenic Statistical Authority. (2022). *PRESS RELEASE RISK OF POVERTY 2021 Survey on Income and Living Conditions (Income reference period: 2020)*. Retrieved 02 24, 2023, from <https://www.statistics.gr/documents/20181/bfdd19b2-5809-c76d-69b8-ef7f1d32682d>
- Hellenic Statistical Authority. (2023). *CENSUS RESULTS ELSTAT 2021*. Retrieved 04 13, 2023, from https://elstat-outsourcers.statistics.gr/census_results_2022_en.pdf
- Kalavrezou, N. (2021). *Reforming the Greek Pension System. IMF Working Papers, 2021(188)*. doi:10.5089/9781513588841.001.A001
- Karpouzis, E. (2021). *Financial Management of SMEs: Economic education and Small enterprise*.

- Retrieved 05 30, 2022, from <https://imegsevee.gr/wp-content/uploads/2021/11/karpouzis.pdf>
- KEPE Centre of Planning and Economic Research. (2022). Greek Economic Outlook Issue 47 February 2022. Retrieved 05 27, 2022, from https://www.kepe.gr/images/oikonomikes_ekselikseis/issue-47-en/full-issue_en.pdf
- Klapper, L., Lusardi, A., & Van Oudheusden, P. (2015). Financial Literacy Around the World: INSIGHTS FROM THE STANDARD & POOR'S RATINGS SERVICES GLOBAL FINANCIAL LITERACY SURVEY. Retrieved 05 30, 2022, from <http://www.FinLit.MHFI.com>.
- Louzis, D., Vouldis, A., & Metaxas, V. (2012). Macroeconomic and bank-specific determinants of non-performing loans in Greece: A comparative study of mortgage, business and consumer loan portfolios. *Journal of Banking & Finance*, 36(4), 1012-1027. doi:10.1016/J.JBANKFIN.2011.10.012
- Manou, K., Palaios, P., & Papapetrou, E. (2021). Housing wealth, household debt, and financial assets: Are there implications for consumption? *Empirical Economics*, 61(3), 1253-1279. doi:10.1007/S00181-020-01911-6/TABLES/7
- McKnight, A., & Rucci, M. (2020). The financial resilience of households: 22 country study with new estimates, breakdowns by household characteristics and a review of policy options. Retrieved 06 10, 2022, from <https://ideas.repec.org/p/cep/sticas/-219.html>
- OECD. (2012). INFE HIGH-LEVEL PRINCIPLES FOR THE EVALUATION OF FINANCIAL EDUCATION PROGRAMMES. Retrieved 05 03, 2022, from <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/49373959.pdf>
- OECD. (2012). OECD/INFE High-level Principles on National Strategies for Financial Education. Retrieved 05 20, 2022, from <https://www.oecd.org/finance/financial-education/OECD-INFE-Principles-National-Strategies-Financial-Education.pdf>
- OECD. (2014). OECD/INFE Guidelines for Private and Not-For-Profit Stakeholders in Financial Education. Retrieved 05 01, 2022, from <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/guidelines-private-not-for-profit-financial-education.pdf>
- OECD. (2015). National Strategies for Financial Education OECD/INFE Policy Handbook. Retrieved 05 20, 2022, from <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/National-Strategies-Financial-Education-Policy-Handbook.pdf>
- OECD. (2015). *OECD/INFE Core Competencies Framework on Financial Literacy for Youth*. OECD. Retrieved 01 09, 2018, from <http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/Core-Competencies-Framework-Youth.pdf>
- OECD. (2016). *G20/OECD INFE Core Competencies Framework on Financial Literacy for Adults*. OECD. Retrieved 01 09, 2018, from <http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/Core-Competencies-Framework-Adults.pdf>
- OECD. (2016). GREECE Key findings The Survey of Adult Skills. doi:10.1787/888933366458
- OECD. (2016). The role of financial education in supporting decision-making for retirement. In *OECD Pensions Outlook 2016*. OECD Publishing, Paris. doi:10.1787/pens_outlook-2016-8-en
- OECD. (2018). Education for a Bright Future in Greece. In *Reviews of National Policies for Education*. OECD Publishing, Paris. doi:10.1787/9789264298750-en
- OECD. (2018). *G20/OECD INFE Policy Guidance Digitalisation and Financial Literacy*. Retrieved 04 28, 2022, from <https://www.oecd.org/finance/G20-OECD-INFE-Policy-Guidance-Digitalisation-Financial-Literacy-2018.pdf>
- OECD. (2018). OECD Economic Surveys GREECE. Retrieved 05 27, 2022, from <https://doi.org/10.1787/19990286>
- OECD. (2019). Education Policy Outlook 2019: Working Together to Help Students Achieve their Potential. doi:10.1787/2b8ad56e-en

- OECD. (2019). OECD PISA 2018 Country Note - Greece . Retrieved 05 26, 2022
- OECD. (2019). PISA 2018 - Greece Country Note. Retrieved 05 18, 2022, from https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_GRC.pdf
- OECD. (2019). *Short-term Consumer Credit: Provision, regulatory coverage and policy responses*. Retrieved 06 21, 2022, from <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/Short-term-consumer-credit-report.pdf>
- OECD. (2020). *Affordable Housing Database* . Retrieved 06 29, 2022, from <https://www.oecd.org/housing/data/affordable-housing-database/>
- OECD. (2020). *Demography - Elderly population - OECD Data*. Retrieved 05 30, 2022, from <https://data.oecd.org/pop/elderly-population.htm#indicator-chart>
- OECD. (2020). *Education GPS - Greece - Overview of the education system (EAG 2021)*. Retrieved 06 08, 2022, from <https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=GRC&treshold=10&topic=EO>
- OECD. (2020). Education Policy Outlook - Greece . Retrieved 05 01, 2022, from <https://www.oecd.org/education/policy-outlook/country-profile-Greece-2020.pdf>
- OECD. (2020). *Financial Consumer Protection and Ageing Populations*. Retrieved 06 20, 2022, from <https://www.oecd.org/finance/Financial-consumer-protection-and-ageing-populations.pdf>
- OECD. (2020). How's Life? 2020: Measuring Well-being. doi:10.1787/9870c393-en
- OECD. (2020). *OECD Economic Surveys: Greece 2020*. Retrieved 04 29, 2022, from <https://doi.org/10.1787/b04b25de-en>
- OECD. (2020). OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy. Retrieved 05 05, 2022, from <https://www.oecd.org/finance/education/oecd-infe-2020-international-survey-of-adult-financial-literacy.pdf>
- OECD. (2020). OECD/INFE Survey Instrument to Measure the Financial Literacy of MSMEs 2020 version. Retrieved 05 31, 2022, from <https://www.oecd.org/finance/education/2020-survey-to-measure-msme-financial-literacy.pdf>
- OECD. (2020). *Personal data use in financial services and the role of financial education: a consumer-centric analysis*. Retrieved 04 28, 2022, from <https://www.oecd.org/finance/Personal-Data-Use-in-Financial-Services-and-the-Role-of-Financial-Education.pdf>
- OECD. (2020). *Recommendation of the Council on Financial Literacy*. Retrieved 04 28, 2022, from <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0461>
- OECD. (2020). Regional Policy for Greece Post-2020. In *OECD Territorial Reviews*. OECD Publishing, Paris. doi:10.1787/cedf09a5-en
- OECD. (2021). *Economic Policy Reforms 2021 : Going for Growth: Shaping a Vibrant Recovery* . Retrieved 05 20, 2022, from <https://doi.org/10.1787/18132723>
- OECD. (2021). Education Policy Outlook 2021: Shaping Responsive and Resilient Education in a Changing World. doi:10.1787/75e40a16-en
- OECD. (2021). *G20/OECD-INFE Report on Supporting Financial Resilience and Transformation through Digital Financial Literacy*. Retrieved 06 27, 2022, from www.oecd.org/finance/supporting-financial-resilience-and-transformation-through-digital
- OECD. (2021). *Household accounts - Household financial assets - OECD Data*. Retrieved 05 18, 2022, from <https://data.oecd.org/hha/household-financial-assets.htm#indicator-chart>
- OECD. (2021). International Migration Outlook 2021. doi:10.1787/29f23e9d-en
- OECD. (2021). *OECD Economic Outlook No 110 (Edition 2021/2)*. Retrieved 05 18, 2022, from <https://doi.org/10.1787/eo-data-en>
- OECD. (2021). *Pensions at a Glance 2021: Country Profiles - Greece*. Retrieved 04 29, 2022, from

- <https://www.oecd.org/els/public-pensions/PAG2021-country-profile-Greece.pdf>
- OECD. (2021). Pensions at a Glance 2021: OECD and G20 Indicators. doi:10.1787/ca401ebd-en
- OECD. (2022). *Demography - Population - OECD Data*. Retrieved 06 07, 2022, from <https://data.oecd.org/pop/population.htm#indicator-chart>
- OECD. (2022). *Financing SMEs and Entrepreneurs 2022*. Retrieved 06 07, 2022, from <https://doi.org/10.1787/e9073a0f-en>
- OECD. (2022). *Household accounts - Household financial transactions - OECD Data*. Retrieved 05 26, 2022, from <https://data.oecd.org/hha/household-financial-transactions.htm#indicator-chart>
- OECD. (2022). *Household accounts - Household savings - OECD Data*. Retrieved 05 19, 2022, from <https://data.oecd.org/hha/household-savings.htm?context=OECD>
- OECD. (2022). *OECD Economic Outlook, Volume 2022 Issue 1 : Preliminary version*. Retrieved 06 10, 2022, from <https://doi.org/10.1787/16097408>
- OECD. (2022). OECD Economic Outlook, Volume 2022 Issue 2. 2022/2. doi:10.1787/f6da2159-en
- OECD. (2022). *OECD/INFE Guidance on Digital Delivery of Financial Education*. Retrieved 04 28, 2022, from <https://www.oecd.org/financial/education/INFE-guidance-on-digital-delivery-of-financial-education.pdf>
- OECD. (2022). OECD/INFE TOOLKIT FOR MEASURING FINANCIAL LITERACY AND FINANCIAL INCLUSION 2022. Retrieved 05 27, 2022, from www.oecd.org/financial/education/2022-INFE-Toolkit-Measuring-Finlit-Financial-Inclusion.pdf
- OECD. (2023). *Evidence on financial literacy of adults and young people in Greece*.
- OECD. (2023). OECD Economic Outlook, Volume 2023 Issue 1. 2023/1. doi:10.1787/ce188438-en
- OECD. (2023). *OECD Economic Surveys GREECE*. Retrieved 03 10, 2023, from <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/c5f11cd5-en.pdf?expires=1678454435&id=id&accname=ocid84004878&checksum=D8E85E25E0151BDD9CFE43BE0FF2AA36>
- Oikonomikós Tachydromos. (2022). Greek tax bureau warns of email scam . Retrieved 02 21, 2023, from <https://www.ot.gr/2022/10/14/english-edition/greek-tax-bureau-warns-of-email-scam/>
- Pew Research Center. (2018). *Spring 2018 Global Attitudes Survey*.
- Schneider, S., Petrova, T., & Becker, U. (2021). PENSION MAPS Visualising the Institutional Structure of Old Age Security in Europe and Beyond Edited by Second Edition. Retrieved 05 23, 2022
- Social Protection Committee / European Commission. (2021). *Pension adequacy report* .
- Union of working consumers of Greece. (2020). Electronic transactions and the elderly.
- Women on Top. (2021). *A Survey on Women's Financial Literacy in Greece* . (Women on Top, Ed.) Retrieved 05 30, 2022, from https://womenontop.gr/wp-content/uploads/2021/10/FinLit_Report_FINAL-1.pdf
- World Bank. (2020). *Commercial bank branches (per 100,000 adults) - European Union | Data*. Retrieved 06 09, 2022, from <https://data.worldbank.org/indicator/FB.CBK.BRCH.P5?locations=EU>

Παράρτημα Α. Οι ερωτηθέντες στην έρευνα χαρτογράφησης

Ερωτηθέντες (με αλφαβητική σειρά)

ActionAid Hellas

DIANEOSIS

Junior Achievement Greece

Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας (ΓΣΕΒΕΕ)

Ελληνική Ένωση Τραπεζών

Ελληνική Συνομοσπονδία Εμπορίου και Επιχειρηματικότητας (ΕΣΕΕ)

Ένωση Ασφαλιστικών Εταιρειών Ελλάδος

Ένωση Εργαζομένων Καταναλωτών Ελλάδας

Ένωση Εταιρειών Διαχείρισης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις

Ένωση Καταναλωτών Νομού Αιτωλοακαρνανίας

Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς

Ίδρυμα Λαμπράκη

Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης (εποπτευόμενο από το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού)

Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ινστιτούτο Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού

ΚΕ.Π.ΚΑ. Κέντρο Προστασίας Καταναλωτών

Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ)

Οργανισμός για την Επαγγελματική Ενδυνάμωση των Γυναικών - Women On Top

Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων

Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΤΧΣ)

Τράπεζα της Ελλάδος

Υπουργείο Ανάπτυξης, Ειδική Γραμματεία Διαχείρισης Προγραμμάτων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, Γενική Γραμματεία Εμπορίου

Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων

Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, Γενική Γραμματεία Χρηματοπιστωτικού Τομέα και Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους

Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού και δύο συναφείς φορείς

Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Χρηματιστήριο Αθηνών Α.Ε.